

T.C.
GAZİANTEP İSLAM BİLİM VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

EBÛ ŞÜCÂ' EL-İSFEHÂNÎ VE
GÂYETÜ'L-İHTİSÂR ADLI ESERİNDEKİ
FIKHÎ TERCİHLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Sadullah ŞENKAYA

Danışman
Doç. Dr. Bekir KARADAĞ

GAZİANTEP
2024

T.C.
GAZİANTEP İSLAM BİLİM VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

EBÛ ŞÜCÂ' EL-İSFEHÂNÎ VE
GÂYETÜ'L-İHTİSÂR ADLI ESERİNDEKİ
FİKHÎ TERCİHLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Sadullah Şenkaya

Danışman
Doç. Dr. Bekir KARADAĞ

GAZİANTEP
2024

Tez Kabul ve Onayı

Sadullah Şenkaya tarafından, Doç. Dr. Bekir KARADAĞ danışmanlığında hazırlanan *Ebû Şücâ' el-İsfehânî ve Gâyetü'l-İhtisâr Adlı Eserindeki Fıkhî Tercihleri* başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 04.06.2024 tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği/oy çokluğu ile başarılı bulunarak Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Unvanı, Adı/Soyadı Üniversitesi Ana Bilim/Ana Sanat Dalı	İmza	Sonuç
Başkan	☐	Kabul
Doç. Dr. Adnan ALGÜL	☐	Ret
Üye	☐	Kabul
Doç. Dr. Bekir KARADAĞ	☐	Ret
Üye	☐	Kabul
Dr. Öğr. Üyesi Adnan AKALIN	☐	Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

ONAY

04/06/2024

Dr. Öğr. Üyesi Adnan AKALIN

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK VE BEYANI

Hazırladığım yüksek lisans tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynaklarda gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

Sadullah Şenkaya

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı: Ebû Şücâ' el-İsfehânî ve Gâyetü'l-İhtisâr Adlı Eserindeki Fıkhî Tercihleri.

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 20.05.2024 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : %17 çıkmıştır.

İmza

20 /05 /2024

Danışman: Doç. Dr. Bekir Karadağ

ÖZET

Dönemin önde gelen Şâfiî âlimlerinden biri olan Ebû Şücâ' el-İsfehânî; mezhebin önemli fakihlerinden kabul edilmektedir. Uzun yıllar kâdılık görevi üstlenmesi ve kırk yılı aşkın bir süre Şâfiî fıkhnın tedrisatıyla ilgilenmesi Ebû Şücâ'ın fikhî yönünün incelenmesini konumuz açısından önemli hale getirmektedir. Ayrıca mezhebin fikhî hükümlerinin öğretilmesi amacıyla telif edildiği dönemden günümüze kadar medreselerde ders kitabı olarak okutulan *Gâyetü'l-iẖtisâr*, müellifin eserleri arasında büyük bir şö̱hret elde etmiştir. Şâfiî mezhebinin istikrâr döneminin sonlarına doğru telif edilen eser, bu dönemde mezhebe ait birçok eser telif edilmesine rağmen ihtilaflı meselelerde kuvvetli görüşlerin zayıf görüşlerden henüz ayıklanmadığı bir döneme rastlamaktadır. Bu dönemi takip eden tenkih döneminde müellifin mezhep içerisinde kuvvetli kabul edilmeyen görüşlerinin bulunduğu gözlemlenmektedir. Bu durum, mezhebi yeni öğrenenler açısından zorluklara neden olabilmektedir. Çalışmamızda Ebû Şücâ'ın hayatı, yaşadığı dönemi, *Gâyetü'l-iẖtisâr*'ın genel tanıtımı ve mezhep içerisindeki önemi hakkında bilgi verildikten sonra müellifin bazı fikhî görüşleri tespit edilmiştir. Tespit edilen fikhî görüşler arasından mezhepte kuvvetli kabul edilen ve zayıf kabul edilen görüşleri incelenmiştir. Bu incelemede eserin şerh ve hâşiyelerinden faydalanılmıştır. Ayrıca müellifin fikhî tercihleri ve Şâfiî mezhebindeki değerinin daha iyi anlaşılması için tenkih dönemi âlimlerinden Râfiî ve Nevevî'nin eserleri ile karşılaştırılmıştır. Zayıf görüşlerin tespitinde ve mezhepte tercih edilen görüşlerin belirlenmesinde, mezhebin ciddi ayıklamasını yapan Nevevî'nin tercihleri esas alınmıştır. Yapılan incelemede günümüze kadar mezhep içerisinde önemini koruyan *Gâyetü'l-iẖtisâr*'ın bazı meselelerde mezhebin kuvvetli görüşlerini tercih etmediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Şâfiî Mezhebi, Ebû Şücâ', *Gâyetü'l-iẖtisâr*, Tercih.

ABSTRACT

One of the prominent scholars of the Shafi'i school of thought, Abu Shuja' al-Isfahani, is considered to be one of the important jurists of the school. His long tenure as a judge and his involvement with the Shafi'i school for over forty years make the examination of Abu Shuja's jurisprudence important for our topic. Additionally, his work "Gayat al-iẖtis̱ar" which has been used as a textbook in madrasas for teaching the legal rulings of the school since its composition, has gained great fame among his works. The composition of "Gayat al-iẖtis̱ar" can be observed towards the end of the period of *istiqṟar* of the school. Although many works of the school were composed during this period, strong opinions on disputed issues had not yet been clearly distinguished from weak ones. In the subsequent *tankeeh* period, the presence of opinions within the school that were not considered strong by the author can be observed. This situation can pose difficulties for newcomers to the school. Therefore, in our study, after providing information about Abu Shuja's life, his era, a general introduction to "Gayat al-iẖtis̱ar," and its significance within the school, weak opinions of the author within the school were identified. For this identification, the explanations and glosses of the work were utilized. Furthermore, in order to reflect the accuracy of the findings more, it was compared with the works of Rāfi̱ and Nevevî, scholars of the *tankeeh* period. The preferences of Nawawi, who made serious selections within the school were taken as basis in determining the weak views and the views that were considered to be mufta bih in the school. Ultimately, it has been determined that Gayat al-Ihtisar, which has maintained its importance within the school until today, is contrary to the strong views of the sect on some issues.

Keywords: Jurisprudence, Shafi'i School, Abu Shuja, Gayat al-iẖtis̱ar, Preference.

ÖN SÖZ

Şâfiî mezhebinin istikrar dönemine tekabül eden hicrî 5. ve 6. asrın önemli Şâfiî fakihlerinden birisi Ebû Şücâ' el-İsfehânî'dir. Eğitim hayatı hakkında fazla bilgi sahibi olamadığımız Ebû Şücâ', Şâfiî mezhebinin fûrûâtına dair telif ettiği *Gâyetü'l-iẖtisâr* adlı eseriyle şöhret kazanmıştır. Kırk yılı aşkın bir süre Şâfiî mezhebinin tedrisiyle meşgul olan ve kâdılık görevi üstlenen müellif, eserinde Şâfiî mezhebine dair ibâdât, muâmelât ve ukûbât başlığı altındaki görüşlerini özetlemiştir. *Gâyetü'l-iẖtisâr*, telif edildiği günden itibaren Şâfiî mezhebinin fûrû eğitiminde ilk ders kitabı olarak okutulmuş ve mezhep içerisinde önemli bir el kitabı olarak kabul görmüştür. Bu yönüyle Ebû Şücâ', Şâfiî mezhebinde önemli fakihlerden biridir.

Şâfiî mezhebinde önemli bir şahsiyet olan Ebû Şücâ'ın fıkıhçılığının yeterince araştırılmadığı tarafımızca tespit edilmiştir. Bundan dolayı müellifin *Gâyetü'l-iẖtisâr* adlı eseri esas alınarak, mezhep içerisinde kuvvetli ve zayıf kabul edilen bazı tercihleri incelenmiştir. Ayrıca bu çalışmayı yaparken mezhebin el kitabı mesabesindeki *Gâyetü'l-iẖtisâr*'ın tedrisinde önem arz eden zayıf görüşlere de dikkat çekilmiştir.

Bu çalışma bir giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir. Giriş kısmında çalışmanın konusu, kapsamı, önemi, amacı, yöntemi ve araştırma metodu hakkında bilgiler verilmiştir. Daha sonra tespit edilebildiği kadarıyla Ebû Şücâ' ve eseri olan *Gâyetü'l-iẖtisâr* ile ilgili yapılan çalışmaların varlığından ve içeriğinden bahsedilmiştir.

Birinci bölümde, Ebû Şücâ'ın yaşadığı dönemde bölgeye hâkim olan Abbâsîler'in siyasî, sosyal, dinî ve ilmî durumuna değinilmiştir. Ardından Ebû Şücâ'ın hayatı ve eserleri incelenmiştir. Eserleri arasında çalışmamızın temelini oluşturan *Gâyetü'l-iẖtisâr*'ın tanıtımı üzerinde durulmuştur. Eserin telif sebebi, muhtevası, üslubu, mezhep literatüründeki yeri ve önemi hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde, Ebû Şücâ'ın bazı fikhî tercihleri *Gâyetü'l-iẖtisâr* adlı eseri üzerinden tespit edilmiştir. Öncelikle kendine özel ifadelerinden hareketle bazı tercihleri incelenerek mezhep içerisinde kuvvetli görülen görüşlerinden bahsedilmiştir. Ardından mezhepte tercih edilmeyen zayıf görüşleri incelenmiştir. Bu incelemede eserin şerh ve hâşiyelerinden faydalanılmıştır. Ayrıca mezhebin tenkih dönemi âlimlerinden Râfiî ve Nevevî'nin eserleriyle karşılaştırmalar yaparak tespitlerin daha fazla doğruyu yansıması hedeflenmiştir. Son olarak müellifin fikhî

görüşleri arasından kuvvet ve zayıflık yönünden tespit edilemeyen görüşlerden bazılarına değinilmiştir.

Bu çalışmanın her safhasında yardımlarını esirgemeyen, yanışlarını tashih eden ve istifade edeceğim eserlere yönlendiren saygıdeğer hocam Doç. Dr. Bekir Karadağ'a, fikir ve önerileriyle yol gösteren ve cesaretlendiren kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Adnan Akalın'a ve Doç. Dr. Ahmet Akbaş'a ve tezimi okuma zahmetinde bulunan arkadaşlarım Arş. Gör. Fatih Akyolcu ve Arş. Gör. Musa Şineğö'ya minnet ve şükranlarımı arz ediyorum.

Sadullah Şenkaya

Gaziantep 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ	v
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
I. TEZİN KONUSU VE KAPSAMI.....	1
II. TEZİN ÖNEMİ VE AMACI.....	1
III. TEZİN YÖNTEMİ VE ARAŞTIRMA METODU	2
IV. KONU İLE İLGİLİ YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR	3
BİRİNCİ BÖLÜM	7
EBÛ ŞÜCÂ' EL-İSFEHÂNÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI VE ESERLERİ.....	7
1.1. Dönemin Siyasî, Sosyal, Dinî ve İlmî Durumu	8
1.1.1. Siyasî Durum	10
1.1.2. Sosyal Durum.....	11
1.1.3. Dinî ve İlmî Durum.....	13
1.2. Ebû Şücâ'nın Hayatı ve Eserleri	15
1.2.1. Ebû Şücâ'nın Hayatı	15
1.2.2. Eserleri	19
1.2.2.1. Şerhü'l-İknâ'	20
1.2.2.2. Gâyetü'l-İhtisâr.....	20
1.2.2.2.1. Eserin Genel Tanıtımı.....	21
1.2.2.2.1.1. Eserin Adı.....	21
1.2.2.2.1.2. Eserin Telif Edilme Sebebi	22
1.2.2.2.1.3. Eserin Muhtevası.....	22
1.2.2.2.1.4. Eserin Üslubu	25
1.2.2.2.2. Eserin Şâfiî Mezhebi Literatüründeki Yeri ve Önemi.....	28
1.2.2.2.2.1. Eserin Şâfiî Mezhebi Literatüründeki Yeri	28
1.2.2.2.2.2. Eserin Şâfiî Mezhebindeki Önemi	30
İKİNCİ BÖLÜM.....	40
GÂYETÜ'L-İHTİSÂR'DA MÜELLİFİN TERCİH ETTİĞİ BAZI FIKHÎ GÖRÜŞLER VE BUNLARIN ŞÂFİÎ MEZHEBİNDEKİ DEĞERLERİ.....	40
2.1. Müellifin Şâfiî Mezhebinde Kuvvetli Kabul Edilen Bazı Fıkhi Görüşleri	41
2.1.1. Güneşte Bekletilen Suyun Kullanılması	42
2.1.2. Kulleteyn Ölçüsünün Miktarı.....	43
2.1.3. Abdestli Kişinin Elinin Arka Avretine Değmesi	44

2.1.4. Umrenin Rükünlerinden Saçı Traş Etmek	45
2.1.5. Katl Diyetinin Kıymetlendirilerek Ödenmesi	46
2.1.6. Beşinci Defa Hırsızlık Yapan Kişiye Uygulanacak Ceza	46
2.2. Müellifin Şâfiî Mezhebinde Zayıf Kabul Edilen Fıkhî Görüşleri	47
2.2.1. Hâcetini Gideren Kişinin Ay ve Güneşe Yönelmesi.....	48
2.2.2. Necâseti Gidermenin Guslün Farzlarından Sayılması	49
2.2.3. Müzdelife’de Gecelemek İçin Gusül Almak.....	50
2.2.4. Tavaf İçin Gusül Almak.....	51
2.2.5. Akşam Namazının Vakti	51
2.2.6. Selamdan Önce Namazdan Ayrılma Niyeti	53
2.2.7. Vakit Namazlarının Cemaatle Kılınmasının Hükümü	54
2.2.8. Ay ve Güneş Tutulması Namazlarında Secdelerin Uzatılma Süresi.....	55
2.2.9. Taziye Süresinin Başlangıcı.....	55
2.2.10. Zekâtın Şartları Açısından Tam Mülkiyet.....	56
2.2.11. Ortakların Zekâtında Aranılan Şartlar	57
2.2.12. Şek Günü Oruç Tutmanın Hükümü	57
2.2.13. Oruç Kazasıyla Ölenin Adına Fitre Verme veya Oruç Tutma	58
2.2.14. Haccın Vâcipleri Açısından Halk veya Taksîr.....	59
2.2.15. Veda Tavafinin Hükümü.....	60
2.2.16. Müzdelife’de Gecelemenin Hükümü	61
2.2.17. Minâ’da Gecelemenin Hükümü	61
2.2.18. Saçı Taramanın İhramın Yasaklarından Sayılması	62
2.2.19. İhramdayken Terk Edilen Vâcibin Cezasının Ödenme Şekli.....	63
2.2.20. Şirket Akdine Konu Olan Dînâr ve Dirhem.....	64
2.2.21. Vekilin Müvekkili Adına İkrarda Bulunması	65
2.2.22. İârenin Geçerliliği İçin İâre Edilende Aranılan Şartlar	65
2.2.23. Vakfın Geçerlilik Şartları.....	66
2.2.24. Kadının Kocasına Karşı Avreti	67
2.2.25. Kadının Nüşûzu.....	68
2.2.26. Ebeveyn Nafakası İçin Gereken Şartlar	69
2.2.27. Katlin Amden Olanında Aranılan Kasıt Şartı.....	70
2.2.28. Hayvanlara Cinsel Temasin Cezası.....	71
2.2.29. Ehl-i bağyin Korunaklı Bir Yere Sığınmaları	71
2.2.30. Mürted Kişiye Tövbe Etmesi İçin Süre Verilmesi	72
2.2.31. Kâdîlık İçin Yazı Yazmayı Bilme Şartı	73

2.2.32. Velâda Asabe Sıralaması	73
2.2.33. Cariyenin Şüpheyile Zifafı Ümmülveled Olması.....	74
SONUÇ	76
KAYNAKÇA.....	78
EKLER	87
ÖZ GEÇMİŞ.....	90

KISALTMALAR

b.	: Bin/ibn (oğlu)
b.y.	: Basım yeri yok
bk.	: Bakınız
bint.	: Binti (kızı)
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
h.	: Hicrî
hz.	: Hazret
ö.	: Ölümü, ölüm tarihi
r.a.	: Radıyallahu anh/anhâ
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
ts.	: Tarihsiz (basım tarihi belirtilmemiş)
vb.	: Ve benzerleri
vd.	: Ve diğerleri
y.y.	: Yayıncı yok

GİRİŞ

I. TEZİN KONUSU VE KAPSAMI

Ebû Şücâ' el-İsfehânî, hicri 5. ve 6. asırlarda yaşamış önemli Şâfiî fakihlerinden biridir. Yaşadığı dönemde “el-Kâdî” diye anılan Ebû Şücâ' İslâmî ilimlerde derinleşmiştir. Bunun yanında uzun süre Şâfiî mezhebinin tedrisatı ile iştigal etmiş ve sonraki dönemleri de etkilemiş bir âlimdir. Telifata sahip olan Ebû Şücâ''ın *Gâyetü'l-iẖtisâr* adlı eseri Şâfiî mezhebinde büyük önem kazanmış ve yazıldığı dönemden günümüze kadar Şâfiî mezhebinin öğretilmesinde vazgeçilmez eserler arasında yerini almıştır. Bu çalışmada Ebû Şücâ'ın fıkıhçılığı, müellifin en meşhur eseri *Gâyetü'l-iẖtisâr* üzerinden incelenecektir.

Şâfiî mezhebinin fûrûuna dair telif edilen eser; ibâdât, muâmelât ve ukûbât başlıklarında incelenen fıkıh meselelerini şer'î hükümleriyle beraber veciz bir üslup ile ihtiva etmektedir. Eserin kısa ve kıymetli olması hasebiyle üzerine birçok şerh ve hâşiye yazılmıştır. Bu çalışmada söz konusu eserlerin tamamını incelemenin getireceği zorluk göz önünde bulundurulduğundan eserin meşhur şerh ve hâşiyeleri arasında kabul edilen *Fethu'l-karîbi'l-mücîb fî şerhi elfâzı't-Takrîb*, *Kifâyetü'l-ahyâr fî halli Gâyeti'l-iẖtisâr*, *el-İknâ' fî elfâzı Ebi Şücâ'* ve *Hâşiyetü'l-Bâcûrî ale şerhi İbni'l-Kâsım* adlı eserler ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca *el-Muhtasar*'da geçen fikhî hükümlerin incelenmesi amacıyla Şâfiî mezhebinin mûtemet eserlerinden sayılan *el-Muharrer fî fûrûi's-Şâfiî*, *Minhâcû't-tâlibîn ve umdetü'l-müftîn* ile *Ravzatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müftîn* gibi eserlerle karşılaştırılmıştır. Bununla beraber yeri geldikçe diğer eserlerden de faydalanılmıştır.

II. TEZİN ÖNEMİ VE AMACI

Muhtasar eserler, İslâm telif geleneğinde önemli bir konuma sahiptir.¹ Bu eserler içerisinde bazılarının diğerlerinden daha fazla şöhret bulduğu da bilinmektedir. Bu bağlamda *Gâyetü'l-iẖtisâr* adlı eserin Şâfiî mezhebinde fikhî hükümlerin öğretilmesinde diğer muhtasar eserlerden daha fazla kullanıldığı görülmektedir.²

Bu çalışmada Ebû Şücâ'ın fikhî yönünün ortaya konulması amaçlanmaktadır. Müellifin söz konusu muhtasar eseri üzerinden Şâfiî mezhebindeki tercihleri ve

¹ Osman Korkmaz, *İslam Hukukunda İhtisar Geleneği* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, ts.), 38.

² Mehmet Kâmil Yaşaroğlu, “el-Muhtasar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/66.

görüşlerinin daha sonraki dönemlerde mezhep içerisinde geçerliliğinin ne derecede kalabildiği tespit edilmeye çalışılacaktır. Böylelikle asırlardan beri şark medreselerinde Şâfiî mezhebinin tedrisi için vazgeçilmez ilk ders kitabı olan *Gâyetü'l-iẖtisâr*'ın³ Şâfiî mezhebinin diğer mûtemet eserleriyle de karşılaştırılarak mezhep içerisindeki konumu açığa kavuşturulacaktır.

III. TEZİN YÖNTEMİ VE ARAŞTIRMA METODU

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi araçlarından biri olan doküman analizi yöntemi kullanılacaktır. Bu doğrultuda Ebû Şücâ'nın Şâfiî mezhebinin temel eserlerinden birisi sayılan *Gâyetü'l-iẖtisâr* adlı eseri temel alınacaktır. Ebû Şücâ'nın fikhî görüşlerinin incelenmesinde yardımcı eserler niteliğinde zaman zaman *el-Muhtasar*'ın *Fethu'l-karîbi'l-mücib fî şerhi elfâzı't-Takrîb*, *Kifâyetü'l-ahyâr fî halli Gâyeti'l-iẖtisâr*, *el-İknâ' fî elfâzı Ebi Şücâ'* ve *Hâşiyetü'l-Bâcûrî ale Şerh İbni'l-Kâsım*, *Kûtu'l-habîbi'l-garîb ale Şerh İbni'l-Kâsım* ve *en-Nihâye fî şerhi'l-Gâye* gibi şerh ve hâşiyelerinden faydalanılacaktır.

Çalışmada genel olarak müellif ve eser merkezli bir yöntem izlenecektir. Öncelikle müellifin eserinde öne çıkan fikhî tercihleri tespit edilecek ve Şâfiî mezhebi içerisindeki değeri araştırılacaktır. Daha sonra müellifin tespit edilen fikhî tercihleri, eserin şerh ve hâşiyelerinden kuvvet ve zayıflık açısından incelenecektir. Ayrıca incelemenin daha fazla doğruyu yansıtması için tercihler, Şâfiî mezhebine ait diğer mûtemet eserler ile karşılaştırılacaktır. Müellifin görüşlerini karşılaştırmak için *el-Muharrer fî fûrûi's-Şâfiî*, *Fethu'l-azîz fî şerhi'l-Vecîz*, *Minhâcü't-tâlibîn* ve *umdetü'l-müftîn*, *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb* ile *Ravzatü't-tâlibîn* ve *umdetü'l-müftîn* gibi önemli eserler incelenecektir.

Kolaylık sağlaması açısından çalışma içerisinde sıklıkla geçecek olan bazı eserlerin tam isimlerinin kısaltılmış hali kullanılacaktır. Bu isimler aşağıda belirtildiği gibidir:

<i>Muhtasaru Ebî Şücâ'</i>	: <i>el-Muhtasar</i>
<i>Fethu'l-karîbi'l-mücib fî şerhi elfâzı't-Takrîb</i>	: <i>Fethu'l-karîb</i>
<i>Kifâyetü'l-ahyâr fî halli Gâyeti'l-iẖtisâr</i>	: <i>Kifâyetü'l-ahyâr</i>

³ İsmail Narin, “Bingöl Medreselerinde Fıkıh Eğitimi”, *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, (Eylül 2014), 19; Fatih Karataş, “Muhtasar Fıkıh Metinlerinde Mezhepteki Tercihlere Aykırı Görüşler: Ebû Şücâ el-İsfahânî'nin el-Muhtasar'ı Örneği”, *Dergiabant* 11/2 (Kasım 2023), 254.

<i>el-İknâ' fî halli elfâzi Ebî Şüçâ'</i>	: <i>İknâ'</i>
<i>Hâşiyetü'l-Bâcûrî ale Şerh İbni'l-Kâsım</i>	: <i>Hâşiyetü'l-Bâcûrî</i>
<i>Tuhfetü'l-habîb alâ şerhi'l-Hatîb</i>	: <i>Tuhfetü'l-habîb</i>
<i>en-Nihâye Şerhu metni'l-Gâye ve't-Takrîb</i>	: <i>Nihâye</i>
<i>Kûtu'l-habîbi'l-garîb ale Şerh İbni'l-Kâsım</i>	: <i>Kûtu'l-habîb</i>
<i>et-Tezhîb fî edilleti metni'l-Gâye ve't-Takrîb</i>	: <i>Tezhîb</i>
<i>el-Muharrer fî fûrûi'ş-Şâfiî</i>	: <i>Muharrer</i>
<i>Fethu'l-azîz fî şerhi'l-Vecîz</i>	: <i>Şerhu'l-kebîr</i>
<i>Minhâcü't-tâlibîn ve umdetü'l-müftîn</i>	: <i>Minhâc</i>
<i>Ravdatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müftîn</i>	: <i>Ravda</i>
<i>el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb</i>	: <i>Mecmû'</i>

Bu çalışmaya başlarken bize rehberlik eden araştırma sorularımız şunlar olmuştur:

- Ebû Şüçâ', Şâfiî mezhebinde nasıl bir konuma sahiptir?
- *Gâyetü'l-ihisâr* adlı eserin Şâfiî mezhebindeki önemi nedir?
- Ebû Şüçâ'ın fikhî tercihlerinin Şâfiî mezhebindeki değeri nedir?

IV. KONU İLE İLGİLİ YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Şâfiî mezhebi müntesiplerinin yaşadıkları coğrafyalarda fûru-ı fıkıh eğitiminde *Gâyetü'l-ihisâr* adlı esere öncelik verilmiş ve asırlarca ders kitabı olarak okutulmuştur. Bilindiği kadarıyla fıkıh alanında iki eser veren Ebû Şüçâ', fûru-ı fıkıh konularının tamamını *el-Muhtasar* ile kaleme almıştır. Telif edildiği ilk dönemlerden itibaren *el-Muhtasar* üzerine birçok şerh ve hâşiyeye türünden çalışmalar yapılmıştır.⁴ Ayrıca eser, akademik çalışmalara da konu olmuştur. Yapılan çalışmaların önemli olanları şunlardır:

1. Men Müellifü Kitâbi'l-Gâye ve't-Takrîb.

Bu çalışma Dr. Abdülhakim el-Enîs tarafından 2007 yılında Kahire'de yayınlanan *Ma'hedü'l-Mahtûtâtî'l-Arabiyye Dergisinin* 51. sayısındaki bilimsel bir

⁴ *Gâyetü'l-ihisâr* adlı eserin üzerine telif edilen şerh ve hâşiyelerle ilgili geniş bilgi "Eserin Şâfiî Mezhebindeki Önemi" başlığında verilecektir.

makaleden ibarettir. Bu makalede Enîs, *Gâyetü'l-iẖtisâr* eserinin Şâfiî mezhebindeki konumundan ve metne atfedilen övgülerden bahsetmektedir. Metnin müellifi olan Ebû Şücâ'ın hangi Ebû Şücâ' olduğunu tespit etme gayesi gütmektedir. Bu amacına ulaşmak için öncelikle müellifin hayatından bahseden ilgili tabakât eserlerinden nakiller getirmektedir. Daha sonra müellifin hangi noktalarda diğer “Ebû Şücâ” künyesine sahip insanlarla karıştırıldığına açıklık getirmeyi amaçlamaktadır.⁵

2. Mete Tüvüffiye'l-Kâdî Ebû Şücâ' el-İsfahânî el-Basrî.

Yine Dr. Abdulhakîm el-Enîs tarafından hazırlanan bu çalışma 23 Kasım 2015 tarihinde “Aluka” internet sitesinde yayınlanan bir makaleden ibarettir. Bu makalede Dr. Abdulhakîm el-Enîs, Ebû Şücâ'ın vefat tarihindeki ihtilaftan bahsetmektedir. Söz konusu ihtilafın altında yatan sebepleri irdelemektedir. Yanlış vefat tarihi verdiği kanısında olduğu Yûsuf İlyân Serkîs (ö. 1856/1932) ve Hayreddin Ziriklî'nin (ö. 1893/1976) yanlış sebeplerini ele almaktadır.⁶

3. Dirâse İstikrâiyye li'l-Mesâilî'd-daîfe fî Metni'l-Gâye ve't-Takrîb.

Ebû Mustafa el-Bağdâdî tarafından hazırlanan bu çalışmada *Gâyetü'l-iẖtisâr* metninde yer alan zayıf görüşler bir araya getirilmiştir. Bağdâdî, *el-Muhtasar* metnini ders veren bazı hocaların dersten önce metnin şerh ve hâşiyelerini mütalaa etmedikleri için metinde geçen zayıf görüşleri talebelere aktaramadıklarından bahsetmektedir. Bu sebeple Bağdâdî zayıf olduğu kesin bilinen meseleleri eserin şerh ve hâşiyelerinden delillendirerek zikretmiştir. Bağdâdî zayıf meseleleri tespit etmede sadece eserin şerh ve hâşiyeleri ile bağlı kalmıştır. Şâfiî mezhebinin son dönem muteber eserlerinden *el-Muharrer fî fûrûi's-Şâfiî*, *Minhâcü't-tâlibîn* ve *Ravzatü't-tâlibîn* gibi eserler ile karşılaştırma yapmamıştır. Bağdâdî çalışmasında *el-Muhtasar*'nin “Kitâb” başlıklarını esas almıştır. Zayıf kabul edilen her bir meseleyi numaralandırmış ve metinde geçtiği yerleri kırmızı punto ile belirtmiştir. Eserin tamamında toplam yirmi sekiz zayıf mesele tespit etmiştir.⁷

4. ed-Daîfetü fî Metni'l-Gâye.

⁵ Abdulhakim el-Enîs, “Men müellifü kitabî'l-Gâye ve't-Takrîb”, *Mecelletü Ma'hedi'l-mahtûtâti'l-Arabîyye* 51/1 (Kasım 2007), 221-234.

⁶ Abdulhakim el-Enîs, “Mete tüvüffiye'l-Kadî Ebû Şücâ el-İsfahânî el-Basrî”, *Alukah* (Erişim 20 Şubat 2023).

⁷ Ebû Mustafa el-Bağdâdî, “Dirâse istikrâiyye li'l-mesâilî'd-daîfe fî metni'l-Gâye ve't-Takrîb”, *Noor-book* (27 Nisan 2024).

Bu çalışma, Edîb Rıfkî Sityâvân tarafından 2020 yılında Endonezya Selefîyyetü Kuddûs Medresesi'nin talebeleri için hazırlanmış ve "Researchgate" internet sitesinde yayınlanmıştır. Çalışma küçük bir risaleden ibarettir. Müellif kendisinin metne hiçbir şey eklemeyi sadece Şâfî mezhebinde muteber olan bazı şârihlerin ve muhaşşîlerin görüşlerini aktarmakla yetindiğini söylemektedir.⁸

Aslında bu risale *el-Muhtasar* metninin tahâret, namaz, zekât ve oruç konularından ibarettir. Edîb Rıfkî, *el-Muhtasar*'ın ilk dört konusu içerisinde Şâfî mezhebinde zayıf kabul edilen on iki görüş tespit etmiştir. Bunları da *el-Muhtasar* metninde ilgili yerlerin altına çizerek belirtmiştir. Giriş kısmında bahsettiği *Fethu'l-karîb*, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, *Fethu'l-muîn bi-şerhi Kurrati'l-Ayn* ve *Hâşiyetü lîneti't-tâlibîn alâ halli elfâzi Fethi'l-muîn* adlı eserlerden nakillerde bulunarak bu görüşlerin zayıflığını tespit etmiştir.⁹

5. *Gâyetü'l-ihisâr*'la *el-Yâkûtu'n-Nefs*'in Muhteva ve Yöntem Açısından Mukayesesi.

Bu çalışma, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Hukuku Bilim Dalı'nda Fatma Daşçi tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinden ibarettir. Bu tezde müellif, Ebû Şücâ'nın *Gâyetü'l-ihisâr*'ı ile Ahmed b. Ömer eş-Şâtîrî'nin (ö. 1360/1941) *el-Yâkûtu'n-Nefs*'i muhteva ve üslup açısından mukayese etmiştir. Müellif, bu çalışmada her iki eser arasındaki ortak ve farklı yönleri tespit etmeyi ve böylelikle bu eserlerin daha kolay anlaşılmasını sağlamayı amaçlamıştır. Ebû Şücâ' ve Şâtîrî'nin eserlerinin incelendiği çalışmada öncelikle her iki müellifin hayatı ve eserleri ile ilgili bilgi verilmiştir. Daha sonra eserlerin konu tertibi uzlaştırılarak her bir konu tek tek ele alınmıştır. Çalışmada müelliflerin kullandıkları şer'î deliller ve içtihatları zikredilerek tahlil edilmiştir. Ayrıca istidlâl açısından müelliflerin kullandıkları kaynaklar tespit edilmeye gayret gösterilmiştir.¹⁰

6. Muhtasar Fıkıh Metinlerinde Mezhepteki Tercihlere Aykırı Görüşler: Ebû Şücâ' el-İsfahânî'nin *el-Muhtasar*'ı Örneği.

Bu çalışma, 30 Kasım 2023 tarihinde Fatih Karataş tarafından Dergiabant Dergisi'nde yayınlanan bir makaleden ibarettir. Müellif, *el-Muhtasar*'ın telif tarihinin

⁸ Edîb Rıfkî Sityâvân, "ed-Daifetü fi metni'l-Gâye", *Researchgate* (10 Aralık 2022), 1.

⁹ Sityâvân, "ed-Daifetü fi metni'l-Gâye" (10 Aralık 2022), 1-13.

¹⁰ Fatma Daşçi, *Gâyetü'l-ihisâr'la el-Yâkûtu'n-Nefs'in Muhteva ve Yöntem Açısından Mukayesesi* (Bingöl: Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 1-2.

Şâfiî mezhebinin geçirdiği dönemler arasından gelişme dönemine denk geldiğini ifade etmiştir. Bu dönemin öne çıkan özelliklerinden birisini de henüz mezhebin zayıf görüşlerinin kuvvetli görüşlerinden ayırt edilmemiş olmasıdır. Böylesi bir dönemde telif edilen *el-Muhtasar*'da sonraki dönemlerde mezhep içerisinde zayıf görülen fikhî tercihlerin bulunduğuna değinmiştir. Müellifin makalesindeki gayesi Ebû Şücâ'nın zayıf görüşlerini bir araya getirmek olmuştur. Bu tespiti yaparken ilk dönem eserlerinden Müzenî'nin *el-Muhtasar*'ına, müellifin yaşadığı dönemden Gazzâlî'nin *el-Vecîz*'ine ve sonraki döneme ait mezhebin son münekkihî Nevevî'nin *Minhâc*'ına itimat etmiştir. Müellif, eserin tamamında Şâfiî mezhebinin kabulüne muhalif 18 görüş tespit etmiştir.¹¹

7. Şâfiî Mezhebinde İhtisâr Geleneği: *Gâyetü'l-iẖtisâr* ile *el-Yâkûtu'n-Nefis* Adlı Eserlerin Mukayesesi

Bu makale, 2020 yılında Fatma Daşçi tarafından tamamlanan “*Gâyetü'l-iẖtisâr*'la *el-Yâkûtu'n-Nefis*'in Muhteva ve Yöntem Açısından Mukayesesi” adlı yüksek lisans tezinin geliştirilmiş halinden ibarettir. Makale, Aralık 2023 tarihinde Van İlahiyat Dergisi'nde yayınlanmıştır.¹²

¹¹ Karataş, “Muhtasar Fıkıh Metinlerinde Mezhepteki Tercihlere Aykırı Görüşler: Ebû Şücâ el-İsfehânî'nin *el-Muhtasar*'ı Örneği”, 251, 252 ve 267.

¹² Fatma Daşçi, “Şâfiî Mezhebinde İhtisâr Geleneği: *Gâyetü'l-iẖtisâr* ile *el-Yâkûtu'n-Nefis* Adlı Eserlerin Mukayesesi”, *Van İlahiyat Dergisi* 11/19 (Aralık 2023), 39.

BİRİNCİ BÖLÜM
EBÛ ŞÜCÂ' EL-İSFEHÂNÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM,
HAYATI VE ESERLERİ

Ebû Şücâ'ın hayatını incelemeden önce yaşadığı dönem hakkında bilgi vermek, onu tanıma açısından fayda sağlayacaktır. Müellifin doğduğu, ders verdiği ve kâdılık görevi yaptığı Basra, bu dönemde İslâm dünyasına hâkim olan Abbâsîlerin kontrolü altındaydı. Bundan dolayı Abbâsîler döneminin siyasî, sosyal, dinî ve ilmî durumu hakkında bilgi vermek uygun olacaktır.

1.1. Dönemin Siyasî, Sosyal, Dinî ve İlmî Durumu

Abbâsîler¹³, 41/132-661/750 yılları arasında hüküm süren Emevîler Devleti'ne son verdikten sonra Endülüs'ten Orta Asya'ya kadar uzanan topraklara hâkim olmuşlardır. Son Emevî hükümdarı Mervân b. Muhammed (ö. 132/750) döneminde Kûfeliler, Hımslılar ve Filistinliler ayaklanmışlardır. Ayrıca Şiîler ve Hâricîler de ara ara isyan etmişlerdir. Bu isyanların çoğunu bastırmayı başaran Mervân, Emevî hânedanına son verecek olan Abbâsî isyanı ile karşı karşıya kalmıştır. Tarihçilerin deyimiyle “tarihsel bir blok” ile karşılaşan Emevîler bütün tedbirlere rağmen Abbâsîlere karşı gereken mukâvemeti gösterememişlerdir. 660/749 yılında Emevîler, Abbâsî kuvvetleriyle girdikleri Zap Suyu Savaşı'nda mağlup olmuşlardır.¹⁴ Mervân, Ebü'l-Abbâs es-Seffâh'ın (ö. 136/754) Dimaşk kuşatmasından kaçmayı başarmıştır. Ancak Ebü'l-Abbâs'ın emrindeki askerler tarafından Mısır'ın Bûsîr kasabasında öldürülmüştür. Mervân'ın ölümüyle Emevî Devleti sona ermiş ve Abbâsî Devleti resmen kurulmuştur. İlk Abbâsî halifesi olan Ebü'l-Abbâs, yeni kurulan bu devleti beş yıl boyunca yönetmiştir. Bu dönemde Emevîler'den geride kalan ve onlarla ilişkili olan kim varsa katledilmiştir. Seffâh döneminde, Abbâsî halifeliğinin temellerinin atılması ve iç güvenliğin sağlanmasıyla meşgul olunmuştur.¹⁵

Abbâsîlerin hâkimiyeti, Hülâgû (ö. 663/1265) komutasındaki Moğollara yenilmesiyle 656/1258 yılında son bulmuştur. Halifeliğin merkezi Bağdat'ın

¹³ Abbas isminin nisbet harfiyle (ع) bir araya gelmesinden oluşan Abbâsî kelimesi, Hz. Peygamber'in (s.a.v) amcası Abbas b. Abdulmuttalib b. Hâşim'in soyundan geldikleri için bu kavme özel isim olmuştur. Ayrıca bu hânedana ilk atalarına nisbetle “Hâşimîler” diye de denilmiştir. Bk. Hakkı Dursun Yıldız - Şerare Yetkin, “Abbâsîler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/31; Sibel Olgun, *Birinci Abbâsî Döneminde Kitâbet* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 19; Semra Kaya, *Ağlebî Devleti ve Akdeniz'deki Faaliyetleri (800-909)* (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 39.

¹⁴ Nesimi Yazıcı, *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi* (Ankara: TDV Yayınları, 2017), 11; Ömer Tokuş, “Fethinden Selçuklulara Kadar Nusaybin”, *Iğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi* 14 (Nisan 2018), 178.

¹⁵ İlknur Apak, *Abbâsî Devleti'nin Kuruluşu ve İlk Halife Ebü'l-Abbâs es-Seffâh Dönemi* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 128.

kuşatılması sonucunda Halife Mu'tasım-Billâh (ö. 227/842) ve devlet erkânı Hülâgû'ya teslim olunca Hülâgû hepsini idam etmiştir. Savaşın neticesinde Hülâgû ve ordusu tarafından Bağdat viraneye çevrilmiş, daha önceden eşine rastlanmayan cinayetler işlenmiş, camiler ahır haline getirilmiş, kütüphaneler tahrip edilmiş ve kitaplar Dicle nehrine atılmıştır.¹⁶

Tarihçiler, Abbâsî Halifeliğini Bağdat merkezli ve Mısır merkezli olmak üzere iki dönemde incelemişlerdir. Abbâsîler'in ilk dönemi 132/750-636/1258 yılları arasında bazen kısa süreli değişiklikler olsa da Bağdat merkezinden yönetilmiştir. İkinci dönem ise Moğolların istilasından sonra 659/1261-923/1517 yılları arasında ilk dönemi gibi etkili olmasa da devam etmiştir. Bu dönemde Abbâsî halifeleri asıl görevlerinden mahrum bırakılmıştır. Bunun yerine belirli aralıklarla huzura çıkıp sultanı selamlama ve tebrikte bulunmak, tertip edilen bazı meclislere iştirak etmek, savaşa gidecek orduyu dinî lider vasfıyla motive etmek, hükümdarlığına dinî meşruiyet kazandırmak isteyen hükümdarlara menşur göndermek gibi halifeliğin asıl vazifelerinden uzak olan sembolik işlerle meşgul olmuşlardır. Bu dönemin halifeleri, sultanların emri altında çalışan birer maaşlı memur görünümü vermektedirler.¹⁷ 922/1517 yılında Yavuz Sultan Selim (ö. 926/1520) Ridâniye Savaşı ile Mısır'ı zaptetmesiyle Abbâsî halifeliğin hiçbir nüfuzu kalmamıştır. Önceleri başka devletlerle antlaşma yaparak ayakta kalmayı başaran Abbâsî halifeleri, Yavuz'un galibiyetiyle bütün etkinliklerini kaybetmişlerdir.¹⁸

Bu çalışmanın konusu olan Ebû Şücâ'nın doğduğu ve yaşamını idame ettirdiği Basra şehri, Abbâsî halifeliğinin başkenti Bağdat'ın 420 km güneydoğusunda yer almaktadır.¹⁹ Bundan ötürü Ebû Şücâ'nın hayatını Bağdat merkezli Abbâsîler döneminde geçirdiği söylenebilir.

¹⁶ Metin Yılmaz, "Göreceli Tarih Anlayışına Bir Örnekleme: Bağdat Kütüphanesi Gerçekten Tahrip Edildi Mi?", *Ekev Akademi Dergisi* 8/18 (2004), 325.

¹⁷ Abdullah Mesut Ağır, "Memlûk Sultanlarının Gölgesi Altında Hilâfet Kurumu", *Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi* 10/2 (2011), 642-643; Fatih Yılmaz, "Yavuz Sultan Selim Dönemi Hilâfet Telakkisi", *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı* 4/2 (15 Aralık 2020), 57.

¹⁸ Mustafa Sabri Küçükaşçı vd. (ed.), *Geçmişten Günümüze Hilâfet* (Ankara: İlem Yayınları, 2019), 236.

¹⁹ Abdulhalik Bakır - Yusuf Halaçoğlu, "Basra", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/112; Tahir Kodal, "II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye-İrak İlişkileri ve Irak Hakkında Bilinmeyen Bir Kaynak: Ziya Karamürsel'in Irak Seyahat Notları", *Ankara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü* 40 (2009), 402.

1.1.1. Siyasî Durum

Abbâsî Devleti, İslâm tarihinin en uzun hüküm süren devletlerinden kabul edilmektedir. Osmanlı'dan sonra en uzun süre yönetimde kalan devlettir.²⁰ Abbâsîler siyasî, iktisâdî ve dinî sebeplere dayanan birçok isyan ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu isyanların gerçekleşmesinde Emevîler ve Ali oğulları önemli rol oynamaktadırlar. Ayrıca Suriye'de birlik olan bir grup Emevî taraftarı 752 yılında haklarını korumak adına isyana kalkışmışlardır. Kısa sürede yenilgiye uğrayan Emevîler, Ali oğulları kadar geniş çaplı isyanlar yapamamışlardır.²¹

Ali oğulları, iktidara geçen Abbâsî ailesini hazmedemedikleri ve kendilerini Ehl-i beyt olarak hilâfete daha layık gördükleri için Abbâsî halifelerine çokça isyan etmişlerdir.²² Bunlardan ilki ve belki de en önemlisi Hz. Hasan'ın torunlarından “en-Nefsü’z-Zekiyye” lakabıyla bilinen Muhammed b. Abdullah el-Mehdî'nin (ö. 145/762) çıkardığı isyandır. Seffâh ve Ebû Ca'fer el-Mansûr (ö. 158/775) döneminde Ali oğulları içinde Ca'fer es-Sâdık (ö. 148/765) ve Muhammed b. Abdullah ön planda idi. Ca'fer es-Sâdık siyasetten el çekmiş ve kendini ilme verdiklerinden baskılara karşılık vermeden ibadet ağırlıklı yaşamayı tercih etmişti. Buna karşılık Muhammed b. Abdullah ise Ali oğullarının hakkını zorla almak istiyordu. Bu durum Ali oğulları taraftarlarının Muhammed b. Abdullah'ı isyanında desteklemelerine sebep olmuştur. Böylelikle Muhammed b. Abdullah ve kardeşi İbrahim b. Abdullah (ö. 145/763) ailelerine yapılan ağır işkencelere dayanamayarak 145/762 yılında Medine'de isyana kalkıştılar. İsyân mağlubiyetle sonuçlanmış ve neticede Muhammed b. Abdullah, isyanın bastırılmasıyla görevlendirilen eski Mısır valisi Humeyd b. Kahtabe tarafından öldürülmüştür.²³

Muhammed b. Abdullah isyanından sonra Hicaz'da gerçekleşen en büyük isyanlardan biri de Sâhibüfah Hüseyin b. Ali (ö. 169/786) isyanıdır. Abbâsî Halifesi Hâdî-İlêlhak (ö. 170/786) döneminde Medine valisi, her gün Ehl-i beyti toplayıp bir köle ile onların yoklamasını aldırıyordu. Bu muameleye dayanamayan Hüseyin b. Ali, Hâdî'ye karşı isyan başlattı. Halife'nin gönderdiği Muhammed b. Salih komutasındaki

²⁰ Yıldız - Yetkin, “Abbâsîler”, 1/37.

²¹ Yıldız - Yetkin, “Abbâsîler”, 1/35-36.

²² Kübra Küntaş, “Abbâsî İhtilali Safhasında Hilâfet/İmâmet Konusundaki Meşrûiyyet Sağlama Çabaları”, *II. Dil ve Kültür Çalışmaları Öğrenci Sempozyumu* (Kayseri: Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi, 2019), 5/642.

²³ Mustafa Öz, “Muhammed b. Abdullah el-Mehdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/488.

ordu “Şühedâ” diye anılan Fah Bölgesi’nde karşılaştı. Savaşta Hüseyin ve ordusundaki yüzlerce kişi acımasızca katledildi.²⁴ Öyle ki Şîîler arasında “Yevmü Fah” diye bilinen bu hâdise, Kerbelâ vakasından sonra en dehşet verici ve elim hâdise sayılmıştır.²⁵

Abbâsîler’e karşı gerçekleştirilen isyanlar arasında belki de en riskli ve en çok zayıat vereni Bâbek el-Hürremî’nin (ö. 223/838) isyanı kabul edilebilir. 201/816-223/837 yılları arasında gerçekleşen bu isyan; uzun süre devam etmesi, bütünlük arz etmesi ve geniş alana yayılması bakımından diğer isyanlardan farklı bir fonksiyona sahip olmuştur.²⁶

İsyanını Azerbaycan merkezli yöneten Bâbek, Me’mûn ve Emîn döneminde mağlubiyet yaşamadan Müslüman halka çokça zulmetmiştir. Yirmi yıl bu şekilde geçtikten sonra Halife Mu’tasım-Billâh (ö. 227/842) devleti tehdit etme derecesine gelen bu hareketi sonlandırması için Türk asıllı kumandanı Haydar b. Kâvûs Afşin’i (ö. 226/841) görevlendirmiştir. Afşin’in iki yıl süren mücadelesi neticesinde esir alınan Bâbek, 4 Ocak 838 tarihinde halifenin huzurunda idam edilmiştir.²⁷

Abbâsîler devrinde fetih amaçlı savaşlara pek az rastlanmaktadır. Endülüs’ten Orta Asya’ya kadar uzanan çok geniş sınırlara hükmeden Abbâsîler, daha çok halk arasında refahı sağlamak ile meşgul olmuştur.²⁸

1.1.2. Sosyal Durum

Abbâsîler’de İslâm toplumu genel olarak havas ve avam olmak üzere iki tabakadan oluştuğu kabul edilmektedir. Bu ayrıma göre halife ve yakınları, vezirler, emîrler, kadılar, âlimler, edipler ve kâtipler havas olarak adlandırılan birinci tabakayı oluşturmaktadır. Avam olarak adlandırılan ikinci tabakayı ise esnaf ve sanatkârlar, çiftçiler, askerler, köylüler ve köleler teşkil etmektedir.²⁹

²⁴ Ebü’l-Fidâ İsmâîl b. Şihâbiddîn İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye* (Beyrut: Dâru’l-Fıkr, ts.), 10/157.

²⁵ Ethem Ruhi Fığlalı, “Hüseyin b. Ali, Sâhibüfah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/525.

²⁶ Yıldız - Yetkin, “Abbâsîler”, 1/36.

²⁷ Bâbek isyanı hakkında geniş bilgi için bk. Ahmed b. Dâvûd ed-Dîneverî, *el-Ahbâru’t-tivâl*, thk. Abdulmunim Amir (Mısır: Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-Arabiyye, 1960), 402-406; Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târihu’l-ümem ve’l-mülûk*, thk. Muhammed Ebü’l-Fadl İbrahim (Mısır: Dâru’l-Maârif, 1387), 10/29-55; Hakkı Dursun Yıldız, “Bâbek”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/376-377.

²⁸ Yıldız - Yetkin, “Abbâsîler”, 1/36.

²⁹ Yıldız - Yetkin, “Abbâsîler”, 1/46; Kadir Kan, *Abbâsîlerin Birinci Asrında Bağdat (145-232/762-847)* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), 142; Salih Zeki Keş, *Ebu’l-Huseyn İbn Fâris ve es-Sâhibi Kitabı* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 14; Emine İşiker, *Taberânî (ö. 360/971) ve Kitâbü’l-Evâ’il Adlı Eseri* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 24.

Çok geniş alanlara hükmeden Abbâsî halifeliğinin sınırları içerisinde 132/750-231/845 yılları arasında Araplar, İranlılar ve Türkler gibi milletler yer almaktaydı. Arap toplumu Abbâsîler'in kurucu unsurunu oluşturmaktaydı. İranlılar ve Türkler ise İslam ile sonradan tanışmışlar ve halifelğe önemli hizmetlerde bulunmuşlardı. 233/847-447/1055 yılları arasına gelince Ferganalı, Mısırlı, Kürt, Gürcü, Horosanlı, Deylemli, Rum, Ermenî, Berberî ve Çerkez birçok millet Abbâsî toplumunda yer alan milletler arasına girmişlerdi. Bu milletlerin tamamı Abbâsî coğrafyasında aynı dili konuşmaktaydı.³⁰

Abbâsîler galip geldikleri savaşlardan ganimet kazandıkları gibi esirler de elde ediyorlardı. Esir alındıktan sonra köle olarak kullanılan insanlar, toplumun önemli bir kısmını teşkil ediyordu. Kölelik müessesesi bu dönemde yaygın olduğu için Abbâsîler'de savaştaki esirlerin dışında satın aldıkları köleler de bulunuyordu. Kölelerin çoğu Rûm, Slav ve Zencî idi. Bu dönemde Mısır, Kuzey Afrika ve Kuzey Arabistan köle ticaretinin en önemli pazarların olduğu merkezler haline gelmiştir.³¹

Abbâsî coğrafyasında yaşayan dinî azınlıkların önemli bir kısmını kendilerine “zimmî” denilen Yahûdî ve Hristiyanlar oluşturmaktaydı. Bunlar devlet himayesinde güven ve huzur içinde hak ve hukukları korunarak yaşamaktaydılar. Zimmîler dinî ritüellerini mabedlerinde diledikleri gibi gerçekleştirebiliyorlardı. Abbâsîler'de zimmîlere iş olanaklarının sağlanması konusunda Müslümanlarla fark gözetilmiyordu. Abbâsî halifeleri zaman zaman Yahûdî ve Hristiyanların özel günlerinde düzenledikleri kutlama ve törenlerine katılırlardı. Din adamlarını koruyarak onlara maddi yardımlarda bulunurlardı. Kilise, havra ve sinagogları ziyaret ederek bahşiş verirlerdi.³²

Abbâsîler'de İslâm toplumunun havas ve avam olmak üzere ikiye ayrıldığı göz önünde bulundurulduğunda kâdılık görevi üstlenen Ebû Şücâ'nın havas topluluğundan olduğu söylenebilir.

³⁰ Hasan İbrahim Hasan, *İslâm Tarihi*, çev. İsmail Yiğit (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1987), 6/337-340; Havva Durak, *IX. ve X. Yüzyıllarda Abbâsîlerde Sosyal Yapıya Genel Bakış* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 12.

³¹ Mehmet Nadir Özdemir, *İslâm'ın İlk Döneminde Kölelik-Abbâsîlerin İlk Yüzyılı* (İstanbul: Gökkuşbu, 2006), 126-134; Durak, *IX. ve X. Yüzyıllarda Abbâsîlerde Sosyal Yapıya Genel Bakış*, 26.

³² Philip K. Hitti, *Siyasi ve kültürel İslam tarihi* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1980), 547; Durak, *IX. ve X. Yüzyıllarda Abbâsîlerde Sosyal Yapıya Genel Bakış*, 20.

1.1.3. Dinî ve İlmî Durum

İslâm'ın hâkim olduğu şehirlere genel bir bakış açısıyla bakıldığında göze çarpan en önemli unsurunun mescit ve camiler olduğu fark edilir.³³ Camiler, Abbâsîler döneminde sadece içerisinde ibadet edilmeye hasredilmemiş, bilakis hem ibadet edilen mekânlar hem de eğitim ve öğretim müesseseleri olarak çok fonksiyonlu roller üstlenmiştir. Zengin kitap koleksiyonlarına sahip olan camiler bu önemli fonksiyonlarını Abbâsîler'in ilk devirlerinden son devirlerine kadar devam ettirmişlerdir.³⁴

Abbâsîler'de yaygın eğitim türleri içerisinde mescit ve cami derslerinin yanı sıra yeni kurulan medreseler ile birlikte örgün eğitime geçilmiştir. Me'mûn tarafından Bağdat'ta kurulan Beytülhikme ile yükseköğretim seviyesinde sayılabilecek ilmî çalışmalar ve tercüme faaliyetleri başlamıştır. Bu şekilde müesseseleşen Beytülhikme aynı zamanda halka açık kütüphane olarak da kullanılmıştır.³⁵ Bu müesseselerinin yanı sıra gerçek anlamda yüksek öğretime Halife Kâim bi-Emrillâh (ö. 467/1075) döneminde Selçuklu veziri Hasan b. Alî Nizâmülmülk (ö. 485/1092) tarafından Bağdat'ta kurulan Nizâmiye medreseleri ile geçilmiştir. Nizamülmülk'ün gayretleriyle kurulan Bağdat Nizamiye Medresesini diğerleri de takip etmiş ve 12. yüzyılda Bağdat'taki medrese sayısı otuza ulaşmıştır.³⁶ Daha sonra Halife Mustansır-Billâh (ö. 640/1242) döneminde yine Bağdat'ta Âsafîye camisinin yanında Mustansırıyye Medresesi (624/1227-631/1233) kurulmuştur. Bu medresenin ayırt edici özelliği ise medresede Sünnî dört mezhep için ayrı bölüm tahsis edilmesidir. Her bölümde bir müderrisin öncülüğünde yetmiş beş talebe fıkıh ile iştigal etmiştir.³⁷

Müslümanların yaşadığı bir coğrafya olması hasebiyle Abbâsîler'de tefsir, kıraat, hadis, fıkıh, kelâm ve tasavvuf gibi İslâmî ilimlerde birçok âlim yetişmiş ve büyük eserler verilmiştir.

³³ Ahmet Önkal vd., "Cami", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/49; Durak, IX. ve X. Yüzyıllarda Abbâsîlerde Sosyal Yapıya Genel Bakış, 86.

³⁴ Yıldız - Yetkin, "Abbâsîler", 1/40.

³⁵ Mahmut Kaya, "Beytülhikme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/88-90.

³⁶ Abdülkerim Özaydın, "Nizâmiye Medresesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/188-189.

³⁷ Sâmi es-Sakkâr - Nebi Bozkurt, "Müstansırıyye Medresesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/121-122.

İslâm hukuk tarihinde birtakım karakteristik özelliklerine dikkat ederek incelenen fıkıh ilmi; doğuş, gelişme, olgunluk, duraklama, gerileme ve uyanış olmak üzere altı döneme ayrılmaktadır.³⁸ Abbâsîler dönemi, bu kronolojik sırada olgunluk dönemine denk gelmektedir.³⁹ Bu bağlamda Ebû Şücâ', fikhın olgunluk döneminde yaşayan fakihlerden kabul edilebilir.

Fikhın olgunluk döneminde şer'î hükümlere kaynaklık etme hususunda hadis ve reyin ne ölçüde kabul edileceği tartışmasından hadis ve rey ekollerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Buna bağlı olarak Hicaz ve Irak başta olmak üzere İslâm beldelerinin birçoğunda fıkıh ilmi büyük bir gelişim göstermiştir. Irak'ta hüküm istinbâtında hadislere yer vermekle beraber reye ağırlık veren İmam Ebû Hanîfe (ö. 150/767), İmam Ebû Yûsuf (ö. 182/798), İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî (ö. 189/805) ve talebelerinin içtihatlarıyla Hanefî mezhebi teşekkül etmiştir. Hicaz'da ise hadislere ve Medine halkının uygulamasına (amel-i ehl-i Medîne) öncelik tanıyan İmam Mâlik b. Enes'in (ö. 179/795) mezhebi ortaya çıkmıştır. Daha sonra bu iki mezhebin telifçisi olarak bilinen İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) tesis ettiği Şâfiî mezhebi ve daha çok hadis âlimi olarak bilinen İmam Ahmed b. Hanbel'in kurucusu olduğu Hanbelî mezhebi teşekkül etmiştir. Ayrıca bu dönemde İbnü'l-Mukaffa'nın teklifiyle yargı birliğinin sağlanması amacıyla önce Halife Mansûr, sonra da Hârûnürreşîd döneminde İmam Mâlik'in eseri olan *el-Muvatta* kanunlaştırılmak istenmiştir. Ancak İmam Mâlik bu uygulamayı İslâm hukukunun gelişmesinin önünde bir engel olarak görüp kabul etmemiştir.⁴⁰

Fakihlerin görüş ayrılıkları ve fikhî münakaşaları fıkıh usûlü ilminin doğmasına zemin hazırlamıştır.⁴¹ Müctehidler bu ilimle ihtilaf ettikleri meseleleri dağınıklıktan kurtarmayı ve bu meseleleri bir temelde birleştirmeyi hedeflemişlerdir. Ayrıca bu ilim ile şer'î hükümlerin, şer'î delillerden nasıl elde edileceğini öğretmeyi arzulamışlardır. Deliller çelişkili gibi görüldüğünde ise uzlaştırma kaideleri belirleyip bu kaideleri meselelere uygulamışlardır. Böylelikle fûrû fikhın kökü anlamında fıkıh usûlü ilmini

³⁸ Hayreddin Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2017), 5-10.

³⁹ Hayreddin Karaman vd., "Fıkıh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/6; Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 155.

⁴⁰ Yıldız - Yetkin, "Abbâsîler", 1/42.

⁴¹ Karaman vd., "Fıkıh", 13/7.

teşkil etmişlerdir.⁴² İmam Şâfiî, *er-Risâle* adlı eseriyle bu alanda günümüze ulaşan ilk eserin müellifi olmuştur.⁴³

1.2. Ebû Şücâ'nın Hayatı ve Eserleri

1.2.1. Ebû Şücâ'nın Hayatı

Dönemin Şâfiî fakihî ve kadısı Ebû Şücâ'nın tam adı Ahmed b. el-Hüseyn⁴⁴ (Hasan)⁴⁵ b. Ahmed Ebû Şücâ' Ebû't-Tayyib Şihâbü'l-mille ve'd-dîn Fahrüddin el-Kâdî el-Abbâdânî el-İsfahânî⁴⁶ el-Basrî eş-Şâfiî'dir. Künyesi Ebû Şücâ'⁴⁷ ve Ebû't-Tayyib, lakabı Fahrüddin, Şihâbü'l-mille ve'd-dîn⁴⁸ ve el-Kâdî'dır. Kendisinin el-Basrî diye zikredilmesi Basra'da doğmuş olmasından, el-Abbâdânî olarak anılması babasının doğum yeri olmasından, el-İsfahânî nisbesiyle zikredilmesi ise büyük dedesinin doğum yerinin İsfahân olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Şâfiî mezhebine mensup bir âlim olmasından dolayı eş-Şâfiî nisbesi de mevcuttur. Kadılık göreviyle uzun süre iştigal ettiği için "el-Kâdî" lakabıyla anılmıştır. "Şihâbü'l-mille ve'd-dîn" lakabı da müellife Müslümanlara doğru yolu göstermek suretiyle onları dini hükümleri öğrenmeleri hususunda yıldız gibi aydınlattığı için verilmiştir. "Fahrüddin"⁴⁹ lakabı ise din ehlinin övünç kaynağı anlamına gelmektedir.

⁴² Fahrettin Atar, *Fıkıh Usûlü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2020), 23-29.

⁴³ Atar, *Fıkıh Usûlü*, 33.

⁴⁴ Nahiv ilminde genel bir kural olarak alem (özel) ismin başına "el" takısının gelmemesi gerekir. Çünkü iki tarif edatı bir arada bulunmamalıdır. "el-Hüseyn" kelimesindeki "el" takısı ise zâidedir, kelimenin aslına işaret etmek için kullanılmıştır. Bk. İbn Mâlik et-Tâî, *el-Elfiyye*, thk. Abdullatîf Muhammed el-Hatîb (Kuveyt: Mektebetü Dâri'l-Arûbe, 1427), 7; İbrâhîm b. Muhammed el-Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî alâ şerh İbn Kasım*, thk. Mahmud Salih Ahmed Hasan el-Hadîdî (Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 1437), 1/116.

⁴⁵ Tabakat eserlerinin bazılarında babasının adı Hasen bazılarında ise el-Hüseyn şeklinde geçmektedir. Hasen geçen eserler için bk. Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb es-Sübki, *Tabakâtü's-şâfiyyeti'l-kübrâ*, thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî - Abdulfettâh Muhammed el-Hulv (b.y.: Hicr li't-tibâa ve'n-neşr, 1413), 6/15; Ebû Bekir b. Ahmed Takiyyüddîn İbn Kadî Şühbe, *Tabakâtü's-şâfiyye*, thk. Abdülalîm Hân (Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1407), 1/25; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn, esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1951), 1/81. el-Hüseyn geçen eserler için bk. Hayreddin Ziriklî, *el-Alâm* (bs.y.: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 2002), 1/117; Ömer Ridâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 1/199.

⁴⁶ "İsfahân" kelimesi hemzenin fethası ve kesresiyle ayrıca "fâ" harfi de "bâ" harfine kalb edilebildiği için dört vecihle okunabilir: İsfahân, Esfehân, İsbehân ve Esbehân. Bk. Süleyman b. Muhammed el-Büceyrimî, *Tuhfetü'l-habîb alâ şerhi'l-Hatîb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415), 1/16; Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, 1/116.

⁴⁷ "Şücâ" kelimesi üç şekilde okunabilir: Şücâ', Şecâ' ve Şicâ'. Muhammed b. Yakub Fîrûzâbâdî, *el-Kamûsü'l-muhît* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1426), 732; Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, 1/116.

⁴⁸ Bazı eserlerde müellifin bu lakabı "Şihâbü'd-dünyâ ve'd-dîn" şeklinde geçmektedir. Bk. Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî, *el-İknâ fî halli elfâzi Ebî Şücâ'*, thk. Bessâm Abdülvehhâb el-Câbî (Beyrut; Lübnan: Dâru İbn Hazm, 1434), 41; Büceyrimî, *Tuhfetü'l-habîb*, 1/15.

⁴⁹ Bu lakabı sadece İbnü'l-Fuvatî'nin (ö. 723) Mecma'u'l-âdâb fî mu'cemi'l-Elkab adlı eserinde bulabildim. Ebû'l-Fazl Kemâlüddîn Abdürrezzâk İbnü'l-Fuvatî, *Mecma'u'l-âdâb fî mu'cemi'l-elkab* (İran: Müessesetü't-tibâa ve'n-neşr, 1416), 2/528.

Ebû Şücâ'nın doğum tarihi ile ilgili kaynaklarda üç farklı görüş zikredilmiştir. Birinci görüş, 433/1041-42 yılında;⁵⁰ ikinci görüş, 434/1042-43 yılında;⁵¹ üçüncü görüş ise 533/1139 yılında⁵² Basra'da doğduğu belirtilmiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Süleyman b. Muhammed el-Büceyrimî (ö. 1221/1806) müellifin 433 yılında doğduğunu, Serkîs ve Ziriklî ise 533 yılında doğduğunu ileri sürmüşlerdir.⁵³ İki sebepten ötürü bu tarihler arasından 434 yılının daha isabetli olduğu kanaatindeyiz: Birincisi talebesi Hâfız Silefî (ö. 576/1180), Ebû Şücâ'nın bizzat kendisinden bu yılda doğduğunu duyduğunu söylemektedir. İkincisi ise tabakât müelliflerinin ve muhaşşîlerin çoğunluğu müellifin doğumunu bu şekilde tarihlendirmişlerdir.⁵⁴

Müellifin eğitim hayatıyla ilgili pek fazla bilgi bulunmamaktadır.⁵⁵ Ancak kırk yılı aşkın bir süre Şâfiî mezhebinin tedrisatıyla iştigal ettiği anlaşılmaktadır. Silefî 500 yılında Basra'ya doğru yolculuğu esnasında hocasıyla karşılaştığını aktarmaktadır. Bu karşılaşmadan ne kadar olduğunu kesin bilmediği bir süre geçtikten sonra hocasının vefat ettiğini söylemiştir.⁵⁶ Ayrıca Silefî bu karşılaşmalarında hocasının da içinde bulunduğu tarik⁵⁷ ile “*Kim Allah için bir mescit inşa ederse Allah da onun için cennette o mescidin mislini inşa eder*”⁵⁸ hadisini rivayet etmiştir.

Büceyrimî, *Tuhfetü'l-habîb alâ Şerhi'l-Hatîb* adlı eserinde kendisinden önce yaşamış Hâfız Silefî, Yâkut el-Hamevî (ö. 626/1229), Tâcüddîn es-Sübkî (ö.

⁵⁰ Büceyrimî, *Tuhfetü'l-habîb*, 1/16.

⁵¹ Silefî hocası Ebû Şücâ'nın h. 434 yılında doğduğunu bizzat kendisinden duyduğunu nakletmektedir. Sonraki birçok tabakat eseri de bu nakle bağlı kalarak doğum yılını h. 434 olarak kaydetmişlerdir. Ebû Tâhir Sadrüddîn Ahmed es-Silefî, *Mu'cemü's-sefer* (Mekke: el-Mektebetü't-ticâriyye, ts.), 24-25; Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkut el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1995), 4/74; Sübkî, *Tabakâtü's-şâfiyyeti'l-kübrâ*, 6/15; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin, esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin*, 1/81.

⁵² Yûsuf İlyân Serkîs, *Mu'cemü'l-matbûâtî'l-Arabiyye ve'l-muarrebe* (Mısır: Serkîs Matbaası, 1346), 1/318; Ziriklî, *el-Alâm*, 1/116.

⁵³ Büceyrimî, *Tuhfetü'l-habîb*, 1/16; Serkîs, *Mu'cemü'l-matbûâtî'l-Arabiyye ve'l-muarrebe*, 1/1/318; Ziriklî, *el-Alâm*, 1/116; Ayrıntılı bilgi için bk. Enîs, “*Mete tüvüffiye'l-Kadî Ebû Şücâ el-İsfahânî el-Basrî*” (Erişim 20 Şubat 2023).

⁵⁴ Silefî, *Mu'cemü's-sefer*, 25; Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 4/74; Sübkî, *Tabakâtü's-şâfiyyeti'l-kübrâ*, 6/15; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin, esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin*, 1/81.

⁵⁵ Muhsin Koçak, “Ebû Şücâ el-İsfahânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/235.

⁵⁶ Silefî, *Mu'cemü's-sefer*, 25; Sübkî, *Tabakâtü's-şâfiyyeti'l-kübrâ*, 6/15.

⁵⁷ Tarik: Bir hadisi rivayet eden kimselerin adlarının tarihî sırayla kaydedildiği bölüm, sened. Raşit Küçük, “İsnad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/154.

⁵⁸ Hadisin senedi şu şekildedir: Ahberenâ el-Kadî Ebû Şücâ Ahmed b. el-Hasan b. Ahmed b. el-Hasan b. Ahmed eş-Şâfiî el-Abbadânî bi'l-Basra, haddesenâ Ebû Temmâm Muhammed b. Talha b. el-Mugîre el-Huzâî el-Basrî, haddesenâ Ebû Muhammed el-Hasen b. Ali b. Amr el-Hâfız, haddesenâ Muhammed b. Ahmed b. İsmâil b. Mâhân, haddesenâ Abde b. Abdillâh es-Saffâr, haddesenâ ed-Dahhâk b. Mahled, haddesenâ Abdulhamid b. Ca'fer, haddesenâ ebî, an Mahmud b. Lebîd, an Osman b. Affân. Silefî, *Mu'cemü's-sefer*, 24.

771/1370) ve Takıyyüddin İbn Kâdî Şühbe (ö. 851/1447) gibi müelliflerin Ebû Şücâ'nın hayatı hakkında değinmedikleri üç hadiseye yer vermiştir. Büceyrimî'den sonraki dönemlerde de İbrâhîm el-Bâcûrî (ö. 1277/1860) *Hâşiye alâ şerh İbn Kasım el-Gazzî alâ metni Ebî Şücâ* adlı eserinde ve Muhammed b. Ömer en-Nevevî el-Câvî (ö. 1316/1898) *Kûtu'l-habîb Tevşîhun alâ Fethi'l-karîb* adlı eserinde aynı olayları anlatmıştır.

Büceyrimî'nin Diyerbî'den (ö. 1151/1738) naklettiği üç olaydan birincisine göre Ebû Şücâ' yüz altmış yıl yaşamıştır. Ayrıca ömrünün sonuna kadar hiçbir uzvu işlevini yitirmemiş ve yaşlı insanlar gibi kasları zayıflamamıştır. Bunun sebebi sorulunca Ebû Şücâ' şöyle karşılık vermiştir: “Hiçbir uzvum ile Allah'a isyan etmedim. Ben onları gençliğimde mâsiyetten koruyunca Allah Teâlâ da yaşlılığında onları muhafaza etti.”⁵⁹

Büceyrimî, “fâidetün” adını verdiği bu nakilde Ebû Şücâ'nın 433 yılında doğduğu ve 447'de vezirlik görevini üstlendiğini anlatmaktadır. Ona göre müellif, vezâreti boyunca insanlar arasında adaleti yayma ve dinî hükümleri yaşatmakla meşhur olmuştur. Büceyrimî'ye göre Ebu Şüca, evinden namaz kılmadan ve imkânlar el verdiği miktarda Kur'an-ı Kerîm okumadan çıkmaz, kınayıcının kınaması onu hiçbir zaman haktan çeviremezdi. Ayrıca zikrettiğine göre insanlara zekât dağıtmakla görevlendirdiği on kişilik birliği vardı. Bu grup, farz ve nâfile sadakaları toplayarak her bir fakire yüz yirmi dinar vermek suretiyle insanlara dağıtırlardı. Böylece Ebû Şücâ'nın sadakaları birçok insana ulaşmıştı.

Üçüncü olay ise Ebû Şücâ'nın hayatının sonlarıyla ilgilidir. Büceyrimî'nin nakline göre *Gâyet*'in müellifi hayatının sonlarına doğru zâhidâne bir hayat yaşamaya başlamıştır. Hayatına Mescid-i Nebevî'nin temizliği, hasırlarının serilmesi ve lambalarının yakılması gibi hizmetlerini üstlenerek devam etmiştir. Hücre-i saâdetin⁶⁰ hizmetçilerinden birisi vefat edince onun görevini de üstlenmiştir. Vefat edinceye kadar bu görevine devam eden Ebû Şücâ', Mescid-i Nebevî'nin doğu tarafında bulunan Bâbücibrîl kapısının yanında inşa ettiği mescide defnedilmiştir.⁶¹

⁵⁹ Büceyrimî, *Tuhfetü'l-habîb*, 1/16; Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, 1/116; Muhammed b. Ömer el-Câvî, *Kûtu'l-habîb Tevşîhun alâ Fethi'l-karîb* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418), 9.

⁶⁰ Resulullah'ın (s.a.v) vefatından sonra Hz. Aişe'nin (r.a.) hücresi “Hücre-i saâdet” adıyla anılmaya başlanmıştır. Nebi Bozkurt - Mustafa Sabri Küçükbaşçı, “Mescid-i Nebevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/285.

⁶¹ Büceyrimî, *Tuhfetü'l-habîb*, 1/16; Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, 1/116; Câvî, *Kûtu'l-habîb*, 9.

Dr. Abdulhakim el-Enîs, “*Men müellifu kitabi'l-Gâye ve't-Takrîb*” adlı makalesinde üç olaya da açıklık kazandırmaya çalışmıştır. Ebû Şücâ'nın kaç yıl yaşadığı ile ilgili olarak Büceyrimî'nin (r.a.) verdiği doğum tarihine yüz altmış yıl eklendiğinde müellifin 593 yılında vefat ettiği anlaşılmaktadır. Serkîs ve Ziriklî dışında müellifin hayatını anlatan tabakât müellifleri ve muhaşşîlerin Ebû Şücâ'nın vefatını böyle tarihlendirdikleri görülmemektedir. Ayrıca Brockelmann Carl (ö.1868/1956) Serkîs'in naklettiği vefat tarihinin yanlış olduğunu söylemektedir.⁶²

Müellifin uzuvlarının dinçliğini koruması kıssasına gelince Enîs'e göre aslında bu olaydaki karışıklığın sebebi “Ebû't-Tayyib” künyesini taşıyan Tâhir b. Abdillâh b. Tâhir et-Taberî eş-Şâfiî'ye (ö.450/1058) aittir.⁶³ Nitekim Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân İbnü'l-Cevzî de (ö.597/1201) *Sıfatü's-safve* eserinde Taberî'nin tercemesinde bu kıssayı anlatmıştır.⁶⁴

Kâdı Ebû Şücâ'a nispet edilen vezirlik görevi ise Enîs'e göre aslında “Ebû Şücâ” lakabıyla tanınan Zahîrüddîn Muhammed b. Hüseyin er-Rûzrâverî'ye (ö.488/1095) aittir. Rûzrâverî, 476 yılında Abbâsî Halifesi Muktedî-Biemrillâh döneminde vezirliğe getirildi. Sekiz yıl bu görevi üstlendikten sonra 484 yılında vezirlikten azledildi. Rûzrâverî 437'de doğmuş ve 488'de vefat etmiştir.⁶⁵ Ayrıca Vezir Bâbücibrîl kapısının yanında mescid inşa etmemiştir, ölünce Cennetü'l-bakî'ye defnedilmiştir.⁶⁶ Buradan da anlaşıldığına göre Büceyrimî'nin Diyerbî'den yaptığı nakil Rûzrâverî hakkında da yanlış bilgiler ihtiva etmektedir.

Enîs'e göre “el-İsfehânî” nisbesine sahip başka bir vezir Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrinin yanında defnedilmiştir.⁶⁷ Defnedilen vezirin tam adı Cemâlüddîn Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. Ebî Mansûr el-İsfehânî'dir (ö.559/1164). Esedüddîn Şîrkûh ile Vezir el-İsfehânî antlaşma yapmışlardı. Antlaşmaya göre kim daha önce vefat ederse hayatta kalan onu Medine'ye defnedecekti. Vezir, Şîrkûh'tan önce vefat edince Şîrkûh

⁶² Brockelmann Carl, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, çev. Muhammed Avni Abdurraûf (Mısır: y.y., 1993), 4/53.

⁶³ Enîs, “Men müellifu kitabi'l-Gâye ve't-Takrîb”, 230.

⁶⁴ Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, thk. Ahmed Ali (Kahire: Dâru'l-Hadis, 1421), 1/560.

⁶⁵ Ebû'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-ayân ve enbâü ebnâi'z-zamân*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Sâdir, 1994), 5/134-137; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyeru alâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405), 19/27-31; Sübkî, *Tabakâtü's-şâfiyyeti'l-kübrâ*, 4/136-140; Ziriklî, *el-Alâm*, 6/100-101.

⁶⁶ Casim Avcı, “Rûzrâverî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/281.

⁶⁷ Enîs, “Men müellifu kitabi'l-Gâye ve't-Takrîb”, 230.

kendisi için inşa ettirdiği ribât bölgesine el-İsfehânî'yi defnetti. Mezarı ile Resûlullah'ın (s.a.v.) kabri arasında yaklaşık on beş zirâ bulunmaktadır.⁶⁸

Hayatı ile ilgili fazla malumat bulunmaması sebebiyle Ebû Şücâ' ile başkalarının karıştırılması gayet normal karşılanmalıdır. Bu karışıklık bazen aynı künyeyi bazen de aynı lakabı kullanan kişilerden kaynaklanmaktadır. Ayrıca müellifin hayatını anlatan muhaşşî ve tabakât müellifleri nezdinde de bu husus bir eksiklik addedilmemelidir. İbrâhim b. Muhammed el-Birmâvî'nin (1106/1694) *Hâşiye alâ şerhi'l-Gâye* adlı eserinde belirttiği gibi Ebû Şücâ', İsfehân'da kadılık görevini üstlenen ve Şâfiî mezhebine mensup bir âlimdir. Aynı künyeye sahip Şâfiî ve Hanefî âlimler ve vezirler olunca birbirine karışmıştır.⁶⁹

Ebû Şücâ'ın doğum tarihinde ihtilaf edildiği gibi vefat tarihinde de ihtilaf edilmiştir. Vefat tarihiyle ilgili kaynaklarda iki görüş tespit edilmiştir. Birincisine göre, Silefi 500 yılında hocasıyla bir araya geldiğini ve daha sonra tam olarak ne kadar olduğunu bildiği bir süre yaşadığını ifade etmektedir. Hamevî, Sübkî, İbn Kâdî Şühbe ve Bağdatlı İsmail Paşa (ö. 1920) Silefi ile aynı görüşü paylaşmaktadır. İkincisine göre, müellif 593 yılında vefat etmiştir. Serkîs ve Ziriklî bu görüşü savunmaktadırlar. İki sebepten ötürü birinci görüşün daha doğru olduğu kanaatindeyiz: Birincisi Silefi'nin ifadelerinden hocasının kendisinden önce vefat ettiği net bir şekilde anlaşılmaktadır. Silefi 576'da vefat ettiğine göre hocasının 593'te vefat etmesi mümkün değildir. İkincisi ise eski kaynaklarda 593 tarihinin net verilmeyip beş yüzlü yıllarda vefat ettiğinin kaydedilmesidir. 593 yılının son dönem kaynaklarda zikredilmesidir. Net vefat tarihi tam olarak bilinmemekle beraber iki görüşü bir araya getirerek Ebû Şücâ'ın (r.a.) 6. asırda vefat ettiği ifade edilebilir.⁷⁰

1.2.2. Eserleri

Ebû Şücâ'ın hayatının büyük bir kısmı kadılık görevi ve Şâfiî mezhebinin tedrisiyle geçmiştir. 40 yılı aşkın bir süre mezhebin tedrisiyle meşgul olan Ebû Şücâ'ın, mezhebin fûrûuna dair iki tane eser telif ettiği bilinmektedir. Farklı ilimlerde ise herhangi bir eser telif ettiğine dair bilgiler kaynaklarda bulunmamaktadır.⁷¹

⁶⁸ el-Melikü'l-Müeyyed İmâdüddîn İsmâil b. Âlî b. Mahmûd el-Eyyûbî Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar fi ahbâri'l-beşer* (Mısır: el-Matbaatü'l-Hüseyniyyetü'l-Mısriyye, ts.), 3/55.

⁶⁹ İbrâhim b. Muhammed b. Ahmed el-Birmâvî, *Hâşiye alâ şerhi'l-Gâye* (Kahire: el-Matbaatü'l-Ezheriyye, 1314), 5.

⁷⁰ Enîs, "Mete Tüvüffiye'l-Kadî Ebû Şücâ el-İsfehânî el-Basrî" (Erişim 20 Şubat 2023).

⁷¹ Koçak, "Ebû Şücâ el-İsfehânî", 10/236.

1.2.2.1. Şerhü'l-İknâ'

Şerhü'l-İknâ', Ebü'l-Hasan Alî b. Muhammed el-Mâverî'nin (ö. 450/1058) Şâfiî mezhebinin fûrûunu ihtisâr ettiği *el-İknâ'* adlı eserinin şerhidir.⁷² Hamevî'nin rivayetine göre Abbâsî Halifesi Kadir-Billâh (ö.422/1031) döneminde dört Sünnî mezhebin âlimlerinden mezhep fûrûuna dair otorite kabul edilecek birer metin hazırlanması istenmiştir. Bunun üzerine Mâverî daha önce telif ettiği *el-Hâvî'l-kebîr* adlı eserinin delillerine yer vermeden hazırladığı⁷³ *el-İknâ'*ı halifeye takdim etmiştir. Halife metne duyduğu hoşnutluğunu Mâverî'ye yaptığı övgü dolu duasıyla ifade etmiştir: “Bizim dinimizi doğru yaşamamıza vesile olduğun gibi Allah da seni doğru yoldan ayırmaz!”⁷⁴ Ancak İbn Kadî Şühbe, eserin anlaşılması zor ifadelerden sâlim olmadığını söylemektedir.⁷⁵

1.2.2.2. Gâyetü'l-İhtisâr

Gâyetü'l-İhtisâr, Ebû Şücâ'nın Şâfiî mezhebinin fûrûuna dair telif ettiği ve mezhep içerisinde muteber kabul edilen muhtasar türü eserlerden biridir.⁷⁶

⁷² Zehebî, *Siyeru alâmi'n-nübelâ*, 18/66; Sübkî, *Tabakâtü's-şâfiyyeti'l-kübrâ*, 15; İbn Kadî Şühbe, *Tabakâtü's-şâfiyye*, 2/25.

⁷³ İbnü'l-Cevzî, Mâverî'nin “fıkıhı dört bin sayfada genişçe yazdım, kırk sayfada da özetledim” dediğini nakletmektedir. Mâverî'nin dört bin sayfa ile el-Hâvî'l-kebîr adlı eserini, kırk sayfa ile de el-İknâ' adlı eserini kasdettiğini belirtmektedir. Bk. Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi târihi'l-mülûk ve'l-ümem*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ - Mustafa Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 16/41.

⁷⁴ Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkut b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1414), 5/1956; Ebü's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnaût - Türkî Mustafa (Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 1420), 21/298.

⁷⁵ İbn Kadî Şühbe, *Tabakâtü's-şâfiyye*, 1/231-232.

⁷⁶ Bir eser telif türü olarak kullanılan muhtasar, ihtisârın ism-i mefûl sîgasıdır. İhtisâr kelimesi, “bel, orta, okun tüylü kısmı ile baş tarafı arasında kalan uzunca odun parçası” anlamlarına gelen “hasr” kökünden iftiâl sîgasına aktarılmasıyla oluşturulmuştur. Kelime olarak ihtisâr; kısaltmak, özetlemek, fazlalıklardan arındırmak, elini böğrüne koymak, bastona dayanmak, köküne ulaşmadan bir şeyi kesmek gibi anlamlara gelmektedir. İhtisârın terim anlamı hakkında ise İslâm âlimleri birbirine yakın birçok tarif yapmışlardır. Bunların arasında “lafzı manasından daha vecîz olan”, “manayı derinleştirerek geniş hacimli olanın hacmini azaltmak”, “az olan ile çok olana delâlet etmek” ve “manası derin olsa da olmasa da mutlak anlamda lafzı azaltmak” gibi tarifleri zikretmek mümkündür. Muhtasar ise tanımı yapılan ihtisâr ameliyesinin neticesinde bir konunun ana hatlarıyla kısaca telif edildiği eser türüdür. İsmail Kara'ya göre şerh ve hâşiyenin zıddı olarak bir metni tahkim ederek sıklaştırmaya, kısaltmaya, fazlalıklardan arındırmaya, ezberlenebilirlik ve kuşatılabilirlik kabiliyetini artırmaya, sistematik ve talimî daha kolay hale getirmeye, özetlemeye, seçmeler yapmaya dönük çalışmalara ihtisar, muhtasar, hülâsa, telhîs, mülâhhas, müntehab ve muktetâf denildiğini ifade eder. Fıkıh alanında telif edilen muhtasarlara ise “genellikle meselelerin delilleri zikredilmeden mezhep içerisinde tercih edilen görüşlerin vecîz bir şekilde telif edildiği eserler” şeklinde tarif edilebilir. Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ el-Müzenî, *el-Muhtasar*, thk. Ebû Amr Abdullah Şerefüddîn ed-Dâğîstânî (Riyad: Dâru Medârice li'n-neşr, 1440), 1/78; Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbü'l-luga*, thk. Muhammed İvâd Murîb (Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 2001), 7/759; İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü'l-lüga ve sıhâhü'l-Arabîyye*, thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-melâyin, 1407), 2/2/646; Ebü'l-Hasan Alî b. Muhammed el-Mâverî, *el-Hâvî'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Muavvaz - Âdil Ahmed Abdulmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419), 1/10; Yahyâ b. Şeref en-Nevevî,

1.2.2.2.1. Eserin Genel Tanıtımı

Gâyetü'l-iẖtisâr'ın genel tanıtımı; eserin adı, yazılma sebebi, muhtevası, üslubu ve Şâfiî mezhebi literatüründeki konumu ve başlıklarında bilgilendirme yapılarak anlatılacaktır.

1.2.2.2.1.1. Eserin Adı

Ebû Şücâ'nın telif ettiği bu metin; *Gâyetü'l-iẖtisâr*, *el-Gâye fî'l-iẖtisâr*, *Nihâyetü'l-ic̱âz*, *el-Muhtasar*, *et-Takrîb*, *et-Takrîb fî'l-fikh*, *el-Muhtasar ve't-Takrîb*, *el-Gâye ve't-Takrîb*, *Metnu'l-Gâye ve't-Takrîb*, *Muhtasaru Ebî Şücâ* ve *Metnu Ebî Şücâ*⁷⁷ gibi çeşitli isimlerle anılmıştır.⁷⁸ Müellifi tarafından adı belirtilmeyen bu eser, bazen mukaddimesinde geçen kelimeler ile bazen de müellifin künyesine atfedilerek anılmıştır. Bu farklılığın *Gâyetü'l-iẖtisâr*'ın şerhlerine de yansıdığı görülmektedir. Örneğin İbn Dakîku'l'îd lakabıyla meşhur olan Takıyyüddîn Muhammed b. Ali el-Kuşeyrî (ö. 702/1302) şerhine *Tuhfetu'l-lebîb fî şerhi't-Takrîb*, Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Muhammed b. Abdilmü'min el-Hisnî (ö. 829/1426) *Kifâyetü'l-ahyâr fî halli*

Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lugât (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 3/90; Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414), 4/4/240; Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Yakub el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz fî letâifi'l-kitâbi'l-azîz*, thk. Muhammed b. Alî en-Neccâr (Kahire: el-Meclisü'l-alâ li's-şüûnî'l-İslâmiyye, 1416), 1/49; Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed Desûkî, *Hâşiye ale's-Serhi'l-kebîr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/19; İbrahim Mustafa vd., *el-Mu'cemü'l-vasîf* (y.y.: Dâru'd-Da've, ts.), 237; İsmail Durmuş vd., “Muhtasar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/57; İsmail Kara, “‘Unuttuklarını Hatırla!’ Şerh ve Hâşiye Meselesine Dair Birkaç Not”, *Disiplinler Arası Çalışmalar Dergisi* 15/28 (Ocak 2010), 11; Korkmaz, *İslam Hukukunda İhtisar Geleneği*, 6.

⁷⁷ Eserin isimleri için bk. Sübkî, *Tabakâtü's-şafiyyetü'l-kübrâ*, 6/15; İbn Kadî Şühbe, *Tabakâtü's-Şafiyye*, 2/25; İbn Kasım el-Gazzî, *Fethu'l-karîbi'l-mücîb fî şerhi elfâzi't-Takrîb*, thk. Mahmud Salih Ahmed Hasan el-Hadîdî (Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 1440), 62; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 1941), 2/1189; Ziriklî, *el-Alâm*, 1/117; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 1/199; Yaşaroğlu, “el-Muhtasar”, 31/66; Daşçi, *Gâyetü'l-iẖtisâr'la el-Yâkûtu'n-Nefs'in Muhteva ve Yöntem Açısından Mukayesesini*, 4; Karataş, “Muhtasar Fıkıh Metinlerinde Mezhepteki Tercihlere Aykırı Görüşler: Ebû Şücâ el-İsfehânî'nin el-Muhtasar'ı Örneği”, 254.

⁷⁸ İslâm telif türleri arasında ihtisâr ve muhtasar kavramıyla eş anlamlarda kullanılan ve aralarında nüansların bulunduğu birçok kavram mevcuttur. Mülâhhas, telhîs, mücezz, ic̱âz, vecîz, mühezzeb, tehzîb, tedric, muhtâr, ihtiyâr, muntekâ, muntehab, mücerred, hülâsa, muktetâf, iktisâr, metin, takrîb, telhîs, hülâsa, gâye, mükaddime, tezkire, zübed gibi kavramlar bunlardan bazılarıdır. Bu kavramlardan bazıları literatürde muhtasar türü eserler için kullanılacak kadar yakın anlama sahiptir. Bu durumun somut örneğini çalışmamızın konusu olan eserin adında da görmek mümkündür. Eser her ne kadar *Gâyetü'l-iẖtisâr* adıyla şöhret kazanmış olsa da *Nihâyetü'l-ic̱âz* adıyla da Şâfiî mezhebi literatürüne girmiştir. Görüldüğü gibi gâye yerine nihâye, ihtisâr yerine ise ic̱âz kelimeleri kullanılmıştır. Muhtasarla yakın anlamda kullanılan kavramlar arasında belki de en yakın anlama ve kullanıma sahip olan telif türü metindir. Her ikisinde de konuların ana başlıklarıyla ele alınması, ilim tahsiline yeni başlayanların ilmi meseleleri kısa zamanda kavramaları ve ezberlemeleri hedeflenmektedir. Ayrıca meselelerin hükümleri delillendirilmeden ve ihtilâflara yer verilmeden telif edilmesi gibi ortak yönlere sahip olan telif türlerinin literatürde de birbirlerinin yerinde kullanıldıkları görülmektedir. Örneğin Hanefî fîrû literatüründe “el-mütûnû's-selâse” ve “el-mütûnû'l-erbaa” olarak bilinen eserler aynı zamanda muhtasar türü eserler arasında sayılmaktadır. Gazzî, *Fethu'l-karîb*, 65; Korkmaz, *İslam Hukukunda İhtisar Geleneği*, 31.

Gâyeti'l-iẖtisâr ve Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şîrbînî (ö. 977/1570), ise *el-İknâ' fî halli elfâzı Ebî Şücâ'* adını vermiştir.

el-Muhtasar metninin şârihlerinden olan Şemsüddîn Muhammed b. Kâsım el-Gazzî (ö. 918/1512) metnin hamîşlerinde⁷⁹ eserin adını *et-Takrîb* ve *Gâyetü'l-iẖtisâr* şeklinde gördüğünü ifade etmiştir. Bundan dolayı eser üzerine telif ettiği şerhine *Fethu'l-karîbi'l-mücîb fî şerhi elfâzı't-Takrîb ve'l-kavlu'l-muhtâr fî şerhi Gâyeti'l-iẖtisâr* adını vermiştir.⁸⁰

1.2.2.2.1.2. Eserin Telif Edilme Sebebi

Kadî Ebû Şücâ', *Gâyetü'l-iẖtisâr* 'ı telif etme sebebini eserin mukaddimesinde açıklamıştır. Ebû Şücâ' mukaddimede bazı arkadaşlarının kendisinden Şâfî mezhebinin fûrûna dair ilim talebelerinin kolaylıkla anlayabilecekleri ve ezberleyebilecekleri bir eser yazmasını istediklerini ifade etmiştir. Ayrıca bu eserde fıkıh meselelerinin bölüm bölüm anlatılması ve şer'î hükümlerinin de açıklanması yönünde arzularının olduğunu söylemiştir. Ebû Şücâ' da bu isteklerini sadece Allah'tan sevabını umarak ve Allah'tan kendisini bu eserin telifinde muvaffak kılmasını dileyerek kabul ettiğini belirtmiştir.⁸¹

1.2.2.2.1.3. Eserin Muhtevası

Ebû Şücâ', telif sebebini anlattığı mukaddimeden sonra eserini kitap ve fasıllara ayırarak telif etmiştir. “Kitâb” başlığını verdiği ana başlıkların konusunu açıkça zikrederken “Fasıl” adını verdiği alt başlıklarda ise herhangi bir açıklama yapmamıştır. *Gâyetü'l-iẖtisâr* on altı kitap ve yüz on dokuz fasıldan oluşmaktadır. Kitap başlıkları et-tahâret (temizlik), es-salât (namaz), ez-zekât (zekât), es-sıyâm (oruç), el-hac (hac), el-buyû' ve gayruhâ mine'l-muâmelât (alışveriş ve diğer muâmeleler), el-ferâiz ve'l-vasâyâ (miras ve vasiyetler), en-nikâh (nikâh), el-cinâyât (cinayetler), el-hudûd (hadler), el-cihâd (cihâd), es-sayd ve'z-zebâih (av ve hayvan boğazlama), es-sebk ve'r-

⁷⁹ Hâşiye ve derkenar kelimeleriyle eş anlamlı olan hâmiş, metnin yazılı olduğu sayfanın boşluklarına ilave edilen açıklayıcı ve tamamlayıcı bilgileri ihtiva eden notlar için kullanılmaktadır. Hâşiye kelimesiyle aynı kökten türeyen “tahşiye” kelimesi hâşiye yazmak, “mühaşşî” ise hâşiye yazan kişi anlamlarına gelmektedir. Bk. Tefvîk Rüştü Topuzoğlu, “Hâşiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/419.

⁸⁰ Gazzî, *Fethu'l-karîb*, 61-62.

⁸¹ Ahmed b. el-Hüseyn el-İsfehânî Ebû Şücâ', *Muhtasaru Ebî Şücâ'* (Cidde: Dâru'l-Minhâc li'n-neşr ve't-tevzî, 1426), 11.

remy (okçuluk ve atıcılık), el-eymân ve'n-nüzûr (yeminler ve adaklar), el-akdiye ve's-şehâdât (kazâlar ve şahitlikler) ve el-ıtk (köle azat etme) şeklinde sıralanmaktadır.⁸²

Kitâbü't-tahâret (temizlik kitabı) 15 fasıl, kitâbü's-salât (namaz kitabı) 20 fasıl, kitâbü'z-zekât (zekât kitabı) 10 fasıl, kitâbü's-sıyâm (oruç kitabı) 2 fasıl, kitâbü'l-hac (hac kitabı) 2 fasıl, kitâbü'l-buyû' ve gayrihâ mine'l-muâmelât (alışveriş ve diğer muameleler kitabı) 26 fasıl, kitâbü'l-ferâiz ve'l-vasâyâ (miras ve vasiyetler kitabı) 3 fasıl, kitâbü'n-nikâh (nikâh kitabı) 18 fasıl, kitâbü'l-cinâyât (cinayetler kitabı) 2 fasıl, kitâbü'l-hudûd (hadler kitabı) 7 fasıl, kitâbü'l-cihâd (cihâd kitabı) 2 fasıl, kitâbü's-sayd ve'z-zebâih (av ve hayvan boğazlama kitabı) 3 fasıl, kitâbü'l-eymân ve'n-nüzûr (yeminler ve adaklar kitabı) 1 fasıl, kitâbü'l-akdiye ve's-şehâdât (kazâlar ve şahitlikler kitabı) 4 fasıl ve kitâbü'l-ıtk (köle azat etme) 4 faslı ihtiva etmektedir.⁸³

Gâyetü'l-iẖtisâr'ın şârihlerinden İbn Kâsım, müellifin eserinde işlediği “Kitâb” başlıklarını iki kısma ayırmıştır. Eserin ibâdât kısmında incelenen temizlik, namaz, zekât, oruç ve hac konularını yaratıcı ile muamele, diğer konuları ise yaratılanlarla muamele kapsamında değerlendirmiştir.⁸⁴

Ebû Şücâ, temizlik kitabında suyun kısımları, hayvan derilerinin tabaklanması, kullanılması caiz olan ve olmayan kaplar, misvakın kullanılması, abdestin farzları ve sünnetleri, istincâ, hâcetini gideren kişinin âdâbı, abdesti bozan şeyler, guslû gerektiren haller, guslûn farzları ve sünnetleri, sünnet olan gusüller, mestler üzerine mesh etme, teyemmümün şartları, farzları, ve sünnetleri, necâsetlerin giderilmesi, hayız, nifas ve istihâzenin hükümleri ve cünûb ile abdestsiz olana yapılması haram olanlar konulu “Fasıl” isimli alt bölümlere yer vermiştir.⁸⁵

Müellif namaz kitabında namaz vakitleri, namazın vücûb şartları, sünnet olan namazlar, namazın sıhhat şartları, namazın rükünleri, namazın sünnetleri ve hey'etleri, kadın ve erkeğin namazındaki farklılıklar, namazı bozan şeyler, beş vakit namaz rekatlarının sayısı, namazda yanılma (sehv), kerahet vakitleri, cemaat ile namaz, namazı kısaltma (kasr) ve cem etme, cuma namazının vücûb ve sıhhat şartları, rükünleri ve hey'etleri, bayram namazları, Ay ve Güneş tutulması namazı, yağmur

⁸² Bk. Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 13, 26, 51, 61, 67, 75, 97, 105, 125, 133, 141, 147, 155, 159, 163 ve 171.

⁸³ Bk. Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 13-25, 26-50, 51-60, 61-66, 67-74, 75-96, 97-104, 105-124, 125-132, 133-140, 141-146, 147-154, 155-158, 159-162, 163-170 ve 171-175.

⁸⁴ Gazzî, *Fethu'l-karîb*, 219.

⁸⁵ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 15-28.

namazı, korku namazı, ipek elbise giymenin ve altın kullanmanın hükmü, ölünün defnedilmesi, kefenlenmesi ve cenaze namazı ile ilgili hükümlere yer vermiştir.⁸⁶

Ebû Şücâ' zekât kitabında zekâtın nelerde vâcib olduğu ve vucûb şartları, develerde, sığırlarda, koyun ve keçilerde nisab miktarı, ortaklaşa malların zekâtı, altın, gümüş, ekin ve meyvelerin nisâbı, ticaret mallarının zekâtı, maden ve hazinelerin zekâtı, fıtır sadakası, zekât ve fitrelerin kimlere verileceği konularını işlemiştir.⁸⁷

Ebû Şücâ', oruç kitabında orucun vucûb şartları, orucun farzları, orucu bozan şeyler, orucun sünnetleri, oruç tutulması haram olan günler, orucun keffareti, üzerinde ramazan orucu borcu olduğu halde ölenin, oruç tutmaya gücü yetmeyenin, hamile ve emzikli kadınların, hasta ve yolcu olanların durumu ve itikâf konularına yer vermiştir.⁸⁸

Ebû Şücâ', hac kitabında haccın vucûb şartları, hac ve umrenin rükünleri, haccın vacipleri ve sünnetleri, ihramlıya haram olan şeyler ve ihramlı iken vâcib olan kurban çeşitlerine değinmiştir.⁸⁹

Ebû Şücâ', alışveriş ve diğer muameleler kitabında sıhhat açısından alışverişin çeşitleri, faiz, muhayyerlikler, selem, rehin, hacr, sulh, havale, borçların damânı, kefâlet, şirket, kefâlet, âriye, gasp, şufa', kırâd, müsâkât, icâre, muhâbere, ihyâü'l-mevât, vakıf, hibe, lıkata, lakît ve vedîanın hükümlerine yer vermiştir.⁹⁰

Ebû Şücâ', miras ve vasiyetler kitabında vâris olan erkek ve kadınlar, hiçbir vaziyette mirastan mahrum olmayan, hiçbir şekilde mirasçı olmayanlar, asabeler, ashâbü'l-ferâizin mirastan payları, mirastan pay almayanlar, kız kardeşlerini asabe edenler, tek başına asabe olanlar ve vasiyet konularına yer vermiştir.⁹¹

Ebû Şücâ', nikâh kitabında nikâhın hükmü, erkeğin kadına balmasının caiz olduğu ve olmadığı yerler, nikâh akdinin sıhhat şartları, nikâhlanması haram olan kadınlar, mehir, velîme, nüşûz, hul', talakın hükmü ve çeşitleri, îlâ, zihâr, liân, iddet, nafaka, istibra, radâ' hadâne konularına değinmiştir.⁹²

⁸⁶ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 31-50.

⁸⁷ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 53-60.

⁸⁸ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 63-66.

⁸⁹ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 69-74.

⁹⁰ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 77-96.

⁹¹ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 99-104.

⁹² Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 107-123.

Ebû Şücâ', cinayetler kitabında katlin çeşitleri, kısasın vücûb şartları, diyet ve kasâme konularını açıklamıştır.⁹³

Ebû Şücâ', hadler kitabında zina, zina iftirası, içki içme, hırsızlık ve yol kesicilik hadlerine ve sıyâl, ehl-i bağy, ridde ve namazı terk eden kişinin hükümlerini açıklamıştır.⁹⁴

Ebû Şücâ', cihâd kitabında cihâdın vücûb şartları, esirlerin kısımları, seleb, ganimet, humus, fey' cizyenin hükümlerine değinmiştir.⁹⁵

Ebû Şücâ', av ve hayvan boğazlama kitabında kesme ve avlama hükümleri, tam kesim için gereken şartlar, av hayvanlarında aranan şartlar, helal ve haram yiyecekler, kurban kesme ve akîkanın hükümlerine değinmiştir.⁹⁶

Ebû Şücâ', okçuluk ve atıcılık kitabında ok atıcılığı ve hayvan üzerinde yarışmanın hükümlerine yer vermiştir.⁹⁷

Ebû Şücâ', yeminler ve adaklar kitabında yeminin hükmü ile çeşitlerine ve adak adama (nezir) konularına yer vermiştir.⁹⁸

Ebû Şücâ', kazâlar ve şâhitlikler kitabında kâdî olacak kişide veya taksimat yapacak kişide bulunması gereken şartlar, beyyine, şâhitlik, Allah hakları ve kul hakları üzerinde durulmuştur.⁹⁹

Ebû Şücâ', köle azat etme kitabında köle azat etme, velâ, müdebber, mükâteb ümmü'l-veled olan cariyelerle ilgili konulara yer vermiştir.¹⁰⁰

1.2.2.2.1.4. Eserin Üslubu

Gâyetü'l-ihtisâr adlı eser üslup açısından incelendiğinde müellifin mukaddimede değindiği gibi eserinin kısa ve öz olması hedefinden şaşmadığı görülmektedir. Fıkıh öğrenmeye yeni başlayan öğrencilerin fıkıh meselelerini ve şer'î hükümlerini kolaylıkla kavrayabilmesinin öncelendiği bu eserde az da olsa “en sahih görüşe göre (في الأصح)”, “bir görüşe göre (في قول/على قول)”, “Şâfiî'nin cedîd kavline

⁹³ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 127-131.

⁹⁴ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 135-140.

⁹⁵ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 143-146.

⁹⁶ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 149-153.

⁹⁷ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 157.

⁹⁸ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 161-162.

⁹⁹ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 165-170.

¹⁰⁰ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 173-175.

göre (على الجديد)”, “iki görüşten birisine göre (على أحد القولين/في أحد القولين)” ve “zayıf bir görüşte denildi ki (قيل)” gibi tabirlerle ihtilaftan bahsedildiği görülmektedir.¹⁰¹

Ebû Şüca’nın ihtilaf içeren tabirleri kullanması, eserin fıkıh öğrenimine yeni başlayan kişilere uygunluğuna hâlel getirdiği düşünülmemelidir. Çünkü eserde zikredilen ihtilaf ifadesinin çok az kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca eserin şerhleri incelendiğinde bu ifadelerin bazı nüshalarda bulunmadığı da görülmektedir. Örneğin eserin şârihlerinden İbn Kâsım ve Hısnî eserlerinde, namazın rükünleri konusunda yer alan “iki görüşten birisine göre (في أحد القولين)” ifadesini zikretmemişlerdir. Ayrıca Hısnî, müellifin “Umre’nin rükünleri” ve “ümmü’l-veled” bahsinde kullandığı “iki görüşten birisine göre (على أحد القولين)” ifadesine de eserinde yer vermemiştir.¹⁰²

Müellifin kısa ve öz olmasını hedeflediği eserinde bazı konuları detaylandırması eserin üslubunun tenkit edilmesine sebep olmaktadır. Örneğin müellif, namaz kitabının iki faslında yağmur ve cenaze dualarını zikrederek diğerlerine nispet ile bu fasılları daha uzun işlemektedir. Ancak eserin şârihlerinden İbn Kâsım, kendisine ulaşan bazı nüshalarda bu iki duanın bulunmadığını söylemektedir. İbn Kâsım’ın söylemi üzerine açıklama yapan Bâcûrî ise Ebû Şüca’nın bu duaları fıkıh talebesinin ezberlemesi gereken dualar olduğunu düşünerek zikrettiğini ancak kitabın kısalığını uygun olmadığı için daha sonradan yeni nüshalara kaydetmediğini ifade etmektedir.¹⁰³

Müellifin bazen konuların tertibinde kopukluk yaşanması da *el-Muhtasar*’ın eleştiriye maruz kaldığı hususlar arasında zikredilebilir. Örneğin kullanılması helal olmayan kapların anlatıldığı bir faslın, helal ve haramlar bahsinde anlatılması gerekirken tahâret bölümünde yer aldığı görülmektedir. Yine “namaz kılmanın mekruh olduğu vakitler” faslı, namaz kitabının başında yer alan “namaz vakitleri” faslının hemen ardında bulunması beklenirken; namaz fasıllarının ortalarında yer almaktadır. Ayrıca giyim kuşamla ilgili helal ve haramlar faslı, namaz fasılları arasında geçmektedir.¹⁰⁴

¹⁰¹ Eserde tabirlerin geçtiği yerler için bk. Ebû Şüca’, *el-Muhtasar*, 16, 20, 69, 129, 137 ve 175; “bir görüşe göre (في قول/على قول)” ifadeleri bu çalışmada kullanılan *el-Muhtasar* metninde mevcut değildir. Ancak “alâ kavlin/على قول” kelimesi el-İknâ’ şerhinin metninde, “fi kavlin/في قول” ifadesi ise Hâşiyetü’l-Bücerimî’de tespit edilmiştir. Bk. Şirbînî, *İknâ*, 1/361; Büceyrimî, *Tuhfetü’l-habîb*, 2/44.

¹⁰² Gazzî, *Fethu’l-karîb*, 128 ve 206; Takıyyüddin el-Hısnî, *Kifâyetü’l-ahyâr fî halli Gâyeti’l-ihstâr*, thk. Abdullah b. Subeyt - Muhammed Şâdi Arabş (Beyrut: Dâru’l-Minhâc, 1443), 185, 314 ve 735.

¹⁰³ Gazzî, *Fethu’l-karîb*, 164 ve 172; Bâcûrî, *Hâşiyetü’l-Bâcûrî*, 2/222 ve 284.

¹⁰⁴ Ebû Şüca’, *el-Muhtasar*, 17, 40 ve 47; Karataş, “Muhtasar Fıkıh Metinlerinde Mezhepteki Tercihlere Aykırı Görüşler: Ebû Şüca’ el-İsfahânî’nin *el-Muhtasar*’ı Örneği”, 253.

Şârihler tarafından müellifin seçtiği bazı kelimelerin, meramı daha iyi ifade etme hususunda değiştirilmesinin daha uygun olduğu ifade edilmiştir. Bu tenkide müellif Cuma namazı faslında “sıhhat şartları” yerine “farzları”, cizye faslında zimmîler hakkında “gıyâr denen elbiseyi giymekle emrolunurlar” ifadesi yerine “giymeleriyle tanınırlar” ifadelerinde görüldüğü gibi örnekler verilebilir.¹⁰⁵ Böylesi itirazların birçok eser için söz konusu olduğu ve dolayısıyla müellifin bu türden ifadelerinin fıkıh konularının yanlış anlaşılmasına mahal vermeyeceği söylenebilir.

Müellif, eserinde bazen mukayyed ifade edilmesi gereken yerlerde mutlak ifadelerle anlatmayı tercih etmiştir. Örneğin müellif vasîde bulunması gereken şartların arasında Müslüman olmayı mutlak olarak zikretmiştir.¹⁰⁶ Buna göre vasînin gayri müslimlerden tayin edilmesinin caiz olmadığı sonucu çıkmaktadır. Ancak Şâfî mezhebinde esah olana göre zimmî olan bir kimse, kendi dininde âdil olan bir zimmîyi gayrimüslim çocukları için vasî olarak tayin edebilir.¹⁰⁷ Bu itirazdan kurtulmak için müellifin Nevevî'nin *Minhâc*'da yaptığı gibi vasî için Müslüman olma şartını zikrettikten sonra “fakat esah olan, bir zimmînin başka bir zimmîyi vasî tayin etmesinin caiz olmasıdır”¹⁰⁸ ifadesine yer vermesi gerekiyordu. Şirbînî, müellifin ibaresinin düzeltmek için “İslâm” şartına Müslüman olanlar için İslâm şartı arandığını ifade edecek “fî müslim” kaydını eklemiştir.¹⁰⁹ Ancak bu meselede müellifin zimmînin vasî olmasının caiz olmadığını tercih ettiği de düşünülebilir. Nitekim Fatih Karataş “Muhtasar Fıkıh Metinlerinde Mezhepteki Tercihlere Aykırı Görüşler: Ebû Şücâ' el-İsfehânî'nin el-Muhtasar'ı Örneği” adlı çalışmasında bu meseleyi müellifin zayıf tercihleri arasında zikretmiştir.¹¹⁰

Gâyetü'l-ihtisâr'ın tenkit edildiği hususlardan birisi de müellifin zikrettiği fikhî hükümlerin bazılarının Şâfî mezhebinde sahih kabul edilen görüşlerden farklılık arz etmesidir. Bu çalışmanın amaçlarından birisi de eseri şerh eden âlimlerin görüşlerini

¹⁰⁵ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 42, 123 ve 146; Karataş, “Muhtasar Fıkıh Metinlerinde Mezhepteki Tercihlere Aykırı Görüşler: Ebû Şücâ el-İsfehânî'nin el-Muhtasar'ı Örneği”, 253.

¹⁰⁶ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 104.

¹⁰⁷ Gazzî, *Fethu'l-karîb*, 292; Ebû'l-Fadl Veliyyüddîn el-Basîr, *en-Nihâye Şerhu metni'l-Gâye ve't-Takrîb*, thk. Zekerîyya Umeyrât (Lubnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2010), 233.

¹⁰⁸ Ebû Zekerîyya Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn ve umdetü'l-müftîn*, thk. İvad Kâsım Ahmed İvad (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1425), 194.

¹⁰⁹ Şirbînî, *İknâ*, 2/1006.

¹¹⁰ Karataş, “Muhtasar Fıkıh Metinlerinde Mezhepteki Tercihlere Aykırı Görüşler: Ebû Şücâ el-İsfehânî'nin el-Muhtasar'ı Örneği”, 262-263.

ve mezhebin diğer mutemed eserlerini göz önünde bulundurarak gücümüz nisbetinde bu türe örnek olabilecek meseleleri tespit etmektir.

1.2.2.2.2. Eserin Şâfiî Mezhebi Literatüründeki Yeri ve Önemi

Bu bölümde *Gâyetü'l-iẖtisâr*'ın Şâfiî mezhebi literatüründeki yerinden ve Şâfiî mezhebine mensup âlimlerin esere atfettiği önem üzerinde durulacaktır.

1.2.2.2.1. Eserin Şâfiî Mezhebi Literatüründeki Yeri

Şâfiî mezhebinin tarihi seyrinde geçirdiği evreleri tanımak ve bu evrelerde verdiği eserlere göz atmak, Ebû Şücâ'nın *el-Muhtasar*'ının mezhep içerisindeki konumunu tespit etmeye katkı sunacağı varsayılmaktadır.

Şâfiî mezhebinin teşekkül süreciyle ilgili farklı taksimatlar yapılmıştır.¹¹¹ Mezhebin oluşum süreci bazı müellifler tarafından kuruluş, nakil, istikrâr ve tenkîh olmak üzere dört dönemde incelenmiştir.¹¹² Çalışmamızın bu bölümünde Şâfiî eserlerinin niteliklerinin en güzel şekilde anlaşılması için daha elverişli olacağı düşüncesiyle bu taksimat tercih edilmiştir.

Şâfiî mezhebinin kuruluş dönemi, İmam Şâfiî'nin kavî-i kadîm ve kavî-i cedîd diye anılan görüşlerinin bütününi temsil etmektedir. Şâfiî daha hayatta iken mezhebinin oluşum sürecini *el-Üm* adlı eseriyle oluşturmuştur. Dolayısıyla Şâfiî'nin talebeleri mezhebinin nakledenleri ve olgunlaştıranları addedilebilir.¹¹³

Şâfiî'nin vefatıyla biten kuruluş dönemini nakil dönemi takip etmiştir. Nakil dönemi 204/820-270/884 yılları arasını kapsamaktadır. Hayatının son yıllarını

¹¹¹ Ahmed Nehrâvî Şâfiî mezhebinin oluşum sürecini hazırlık ve oluşum, mezhebin ortaya çıkışı ve Şâfiî'nin kadîm mezhebinin gelişimi, olgunlaşma ve Şâfiî'nin cedîd mezhebinin tekâmülü ve tahrîc ve tezyîl dönemi olmak üzere dört dönemde taksim etmiştir. Ahmed Nehrâvî Abdusselâm el-İndûnîsî, *el-İmâmu's-Şâfiî fî mezhebihi'l-kadîmi ve'l-cedîd* (Kahire: Mektebetü's-Şebâb, 1408), 433-437; Ekrem Yûsuf Ömer el-Kâvâsimî ise Şâfiî'nin fikhının ortaya çıkışı ve nakledilmesi, mezhebin istikrârı, birinci tenkîh, ikinci tenkîh, tenkîh dönemi eserlerinin mezhebe hizmeti ve mezhep taassubu dönemleri olmak üzere altı döneme ayırmıştır. Ekrem Yûsuf Ömer Kavâsimî, *el-Medhal ilâ mezhebi'l-İmâmi's-Şâfiî* (Ürdün: Dâru'n-Nefâis, 1423), 296-298; Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisinde Şâfiî mezhebinin kuruluşu ve yayılma süreci; mezhebin teşekkülünde talebelerinin rolü, Şâfiî'nin talebelerinden sonraki kuşağın sürece katkısı, mezhebin gelişimi ve mezhebin istikrâr kazanması şeklinde dörde taksim edilmiştir. Bilal Aybakan, “Şâfiî Mezhebi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/233-240.

¹¹² Türkî İsa el-Matîrî vd., *el-Mezâhibü'l-fikhiyyetü'l-erbaa* (Kuveyt: İdâretü'l-iftâ, 1436), 149-152; Muhammed İbrahim Ahmed Ali - Ali b. Muhammed b. Abdilaziz Abdulaziz el-Hindî, *el-Mezheb inde'l-Hanefiyye ve'l-Mâlikîyye ve's-Şâfiyye ve'l-Hanâbile*, thk. Türkî Muhammed Hâmid en-Nasr (Kuveyt: el-Va'yü'l-İslâmî, 1433), 273; Yahya Macit, *Fıkıh Tarihinde İhtisar Geleneği ve İmam Tahâvî İle İmam Kudûrî'nin Muhtasarlarının Karşılaştırılması* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 138.

¹¹³ Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, *el-Mezhebü'l-Hanbelî* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 1423), 1/218.

Mısır'da geçiren Şâfiî, bu süreçte Büveytî (ö. 231/846), Müzenî (ö. 264/878), Rebi b. Süleyman el-Murâdî (ö. 270/884), Rebi el-Cîzî (ö. 256/870), Yûnus b. Abdülalâ es-Sadeî (ö. 264/878), Abdullah b. Zübeyr el-Mekkî (ö. 219/834), Mûsa b. Ebi'l-Cârûd el-Mekkî ve Harmele b. Yahyâ (ö. 243/858) gibi önemli talebeler yetiştirmiştir. Bunların arasından özellikle Büveytî, Müzenî, Rebi el-Murâdî ve Harmele Şâfiî'nin mezhebini özümseyen *el-Muhtasar* adıyla anılan eserler telif ederek nakil döneminin öncüleri sayılmaktadırlar.¹¹⁴

270/883 yılında Rebi el-Murâdî'nin vefatıyla başlayan istikrar dönemiyle beraber Şâfiî mezhebi farklı coğrafyalara yayılmış ve temellerini sağlamlaştırmıştır. Bu dönem ise mezhebin münekkîhleri olarak anılan Râfiî ve Nevevî'ye kadar devam etmiştir.¹¹⁵ İstikrar döneminin öne çıkan isimlerinden Ahmed b. Ömer b. Süreyc el-Bağdâdî (ö. 306/918), Şâfiî mezhebinin fikhî birikiminin sistemleştirilmesinde ve mezhebin teşekkül sürecinde büyük rol oynamıştır.¹¹⁶

Gazzâlî'nin vefatıyla sona eren istikrar dönemi bir sonraki döneme kadar *el-Vecîz* üzerinden gelişmesini devam ettirmiştir. Tenkîh döneminin başlangıcını temsil eden Râfiî, Gazzâlî'nin *el-Vecîz*'ini *Fethu'l-azîz* adlı eseriyle şerh etmiştir. Râfiî, mezhebin muhtasar eserler silsilesini *Fethu'l-azîz*'i ihtisar ettiği *el-Muharrer fî fîrûi's-Şâfiî* adlı eseriyle devam ettirmiştir. "İkinci münekkîh" diye anılan Nevevî de *Fethu'l-azîz*'i *Ravzatü't-Tâlibîn* ile *el-Muharrer*'i de *Minhâcü't-Tâlibîn ve umdetü'l-Müftîn* adlı eseriyle ihtisar etmiştir. Netice itibarıyla artık *Minhâc*, mezhep içerisinde en yetkin metin haline gelmiş ve sonraki dönemlerde telif edilen metinler, *Minhâc*'tan beslenerek gelişmişlerdir.¹¹⁷

Nevevî'nin *Minhâcü't-Tâlibîn* adlı eseri asırlarca mezhebin tedrisi için kaynak eser olarak ilim merkezlerinde okutulmuştur. Eser üzerine birçok şerh ve hâşiyeler yazıldığı gibi ihtisâr çalışmaları da yapılmıştır. Eseri, Ebû Hayyân Muhammed b.

¹¹⁴ Adem Arslan, *Şâfiî Mezhebinin Oluşum Sürecinde el-Büveytî ve el-Muhtasar Adlı Eseri* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 123-127; Macit, *Fıkıh Tarihinde İhtisar Geleneği ve İmam Tahâvî İle İmam Kudûrî'nin Muhtasarlarının Karşılaştırılması*, 147-150.

¹¹⁵ Macit, *Fıkıh Tarihinde İhtisar Geleneği ve İmam Tahâvî İle İmam Kudûrî'nin Muhtasarlarının Karşılaştırılması*, 145.

¹¹⁶ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-ayân ve enbâü ebnâi'z-zamân*, 1/66-67; Zehebî, *Siyeru alâmi'n-nübelâ*, 14/172-173; Macit, *Fıkıh Tarihinde İhtisar Geleneği ve İmam Tahâvî İle İmam Kudûrî'nin Muhtasarlarının Karşılaştırılması*, 145-146.

¹¹⁷ Bilal Aybakan, "el-Vecîz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 42/588; Arslan, *Şâfiî Mezhebinin Oluşum Sürecinde el-Büveytî ve el-Muhtasar Adlı Eseri*, 205; Macit, *Fıkıh Tarihinde İhtisar Geleneği ve İmam Tahâvî İle İmam Kudûrî'nin Muhtasarlarının Karşılaştırılması*, 147.

Yusuf el-Endelüsî (ö. 745/1344) *el-Vehhâc fî ihtisâri 'l-Minhâc*, Ahmed b. Hüseyin er-Remlî *Muhtasarü 'l-Minhâc* ve Zekerîyya el-Ensârî de *Menhecü 't-Tullâb* adlı eserleriyle ihtisâr etmişlerdir.

Çalışmanın konumuzu temsil eden *Gâyetü 'l-iẖtisâr* adlı esere gelince, Şâfiî mezhebinin kuruluş, nakil, istikrar ve tenkîh dönemleri üzerinden değerlendirildiğinde istikrar döneminin sonlarına doğru telif edilen bir eser olduğu anlaşılmaktadır.

1.2.2.2.2. Eserin Şâfiî Mezhebindeki Önemi

Ebû Şücâ'ın telif ettiği *Gâyetü 'l-iẖtisâr* adlı eser, günümüze gelinceye kadar insanlar tarafından yoğun bir ilgi görmüş, asırlarca ilim halkalarında okutulmuş ve üzerine onlarca şerh ve hâşiye yazılmıştır. *Gâyetü 'l-iẖtisâr*, Şâfiî mezhebinin fûrû fikhının tedrisinde en önemli başlangıç eserleri arasında sayılmaktadır. Şîrbînî, *Gâyetü 'l-iẖtisâr* 'ın Şâfiî fikhının fûrûna dair telif edilen eserler arasında en mükemmel eser olduğunu ve kendisiyle aynı hacimde olan eserlere nisbetle fikh meselelerini en güzel şekilde bir araya getirdiğini ifade etmiştir.¹¹⁸ Büceyrimî, *el-Muhtasar* 'ın fikh alanında telif edilen muhtasar türü eserler arasında en güzellerinden olduğunu söylemiştir. Büceyrimî, bu güzelliği şu beyitlerde dile getirmiştir:

“Ey ilimlerde yücelmek ve faydalanmak için sürekli bir fayda peşinde koşan!

İlimlere yaklaş (öğren). İmâm Ebû Şücâ'ın *Takrîb* 'i ile yiğit ol.”¹¹⁹

Mustafa Dîb el-Buga *Gâyetü 'l-iẖtisâr* metninden şu sözleriyle bahsetmektedir:

“*Metnu 'l-Gâye ve 't-Takrîb* adlı eser, biçim ve içerik açısından Şâfiî mezhebinin en kıymetli eserlerindendir. Küçük bir eser olmasına rağmen fûrû fikhın bütün konularını ihtiva etmiştir. Eserde kolaylıkla anlaşılabilen ve çok mükemmel biçimde bir araya getirilen ibareler ile ibâdât, muâmelât ve ukûbâta dair meselelerin çoğunun şer'î hükümlerini açıklanmıştır. Bununla beraber fikh eğitime yeni başlayan kişinin fikh meselelerini ve şer'î hükümlerini daha iyi kavraması için eser, fikh konularına göre taksim edilmiştir.”¹²⁰

Şâfiî fikhı tedrisi yapılan ilim halkalarında asırlarca büyük övgülere mazhar olan *Gâyetü 'l-iẖtisâr* metni günümüze kadar varlığını sürdürebilmiştir. Aynı metot ile telif edilen birçok metin bulunmasına rağmen âlimlerin indinde *Gâyetü 'l-iẖtisâr* diğer eserlerden farklı bir şöhrete sahip olmuştur. Bunun neticesi olarak metnin ibarelerini açıklamak ve metni daha yetkin hale getirebilmek gibi faydalar gözetilerek eserin

¹¹⁸ Şîrbînî, *İknâ* ' , 41.

¹¹⁹ Büceyrimî, *Tuhfetü 'l-habîb*, 1/16.

¹²⁰ Mustafa Dîb el-Buga, *et-Tezhîb fî edilleti metni 'l-Gâye ve 't-Takrîb* (Dımaşk: Dâru 'l-Mustafa, 1431), 5.

üzerine birçok şerh ve hâşiye telif edilmiştir. Telif edilen şerh ve hâşiyelerden bazılarını kronolojik şekilde şöyle sayabiliriz:

1. Burhânüddîn Ebü'l-Ayneyn İbrâhîm b. Abdilaziz ed-Desûkî (ö. 696/1297), eserin adı bulunamamıştır.

2. *Şerhu Muhtasari Ebî Şücâ'*, Ebü'l-Kâsım Bahâeddin Hibetullah b. Abdillâh b. Seyyidi'l-kull el-Kıftî (ö. 698/1298).

3. *Tuhfetu'l-lebîb fî şerhi't-Takrîb*, Takıyyüddîn Muhammed b. Ali el-Kuşeyrî İbn Dakıkul`îd (ö. 702/1302).

4. *Kifâyetü'l-ahyâr fî halli Gâyetü'l-ihtisâr*, Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Muhammed b. Abdilmü'min el-Hüseynî el-Hısnî (ö. 829/1426).

5. *Şerhu Gâyeti'l-ihtisâr*, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Mûsâ el-Kefîrî el-Aclûnî (ö. 831/1428).

6. *Tuhfetu'l-ebrâr fî halli Gâyeti'l-ihtisâr*, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Bekr b. Ruslân el-Balkînî (ö. 844/1440).

7. *Mâidetü'l-ciyâ' ve sekradânü's-şibâ'*, Ali b. Yûsuf b. Ahmed el-Gazûlî (ö. 865/1461).

8. Ali b. Ahmed b. Osman es-Selemî el-Menâvî (ö. 877/1472), eser tamamlanmamıştır.¹²¹

9. *İktibâsü'l-envâr fî şerhi Gâyeti'l-ihtisâr*, Veliyyüddîn Ebû Zûra Ahmed b. Muhammed el-Berânî el-Âsârî el-Mısırî (ö. 889/1484). Takıyyüddîn el-Hısnî'nin *Kifâyetü'l-ahyâr* adlı eserinin ihtisârıdır.

10. *İltimâsü'l-esrâr min iktibâsi'l-envâr fî şerhi Gâyeti'l-ihtisâr*, aynı müellife aittir. Bir önceki eserin ihtisârıdır.

11. *el-Kifâye fî şerhi'l-Gâye*, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Ahsâsî el-Kâdirî ed-Dımaşkî (ö. 889/1484).

¹²¹ Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî (ö. 902/1497), Menâvî'nin Gâyetü'l-ihtisâr üzerine yazdığı notların eseri baştan sonra açıklayan bir şerh mahiyetinde olmadığını ve eserde yer alan bazı meselelerin açıklandığı "talikât" türünden sayılabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca eğer Münâvî bu notları tamamlasaydı ortaya yirmi ciltlik bir eserin çıkacağını söylemektedir. Bk. Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *ed-Davü'l-lâmi li-ehli'l-karni't-tâsi* (Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayât, ts.), 5/170.

12. Muhammed b. Selâme b. Muhammed el-Edkâvî (ö. 892/1487), eserinin adı bilinmemektedir.

13. *Fethu'l-karîbi'l-mücîb fî şerhi elfâzı't-Takrîb ve'l-kavlu'l-muhtâr fî şerhi Gâyeti'l-iẖtisâr*, Şemsüddîn Muhammed b. Kâsım el-Gazzî (ö. 918/1512).

Şerh İbni'l-Kâsım adıyla da anılan eser, *Gâyetü'l-iẖtisâr*'ın tedrisinde tercih edilen en meşhur şerhlerden addedilmektedir. *Minhâcü't-tâlibîn*'in en meşhur ve âlimler arasında en çok kabul gören şerhlerinden olan *Tuhfetu'l-muhtâc*'a atfen bu esere de “küçük Tuhfe” denilmektedir. Eser üzerine birçok hâşiye telif edilmiştir. Bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

a) *Havâşin ve şürûhun ale Şerhi İbni'l-Kâsım el-Gazzî*, Şihâbüddîn Ahmed b. Ahmed b. Selâme el-Kalyûbî (ö. 1069/1659).

b) *Hâşiye*, Abdülber b. Abdillâh b. Muhammed el-Echûrî (ö. 1070/1660).

c) *Hâşiyetü'l-fevâidi'l-azîziyye ale Şerhi Ebî Şücâ'*, Alî b. Ahmed el-Azîzî el-Bûlâkî (ö. 1070/1660).

d) *Hâşiye ale Şerhi Ebî Şücâ'*, Alî b. Alî eş-Şebrâmellesî el-Kâhirî (ö. 1087/1676).

e) *Hâşiyetü'l-Birmâvî ale Şerhi'l-Gâye*, Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed el-Birmâvî el-Ezherî (ö. 1106/1694).

f) *Hâşiyetü'l-Bâcûrî ale İbni'l-Kâsım*, İbrâhîm b. Muhammed b. Ahmed el-Bâcûrî (ö. 1277/1860).

g) *Kûtu'l-habîbi'l-garîb ale Şerh İbni'l-Kâsım*, Muhammed b. Nevevî el-Câvî el-Bentenî (ö. 1316/1898).

14. *el-İknâ' fî şerhi Ebî Şücâ'*, Şihâbüddîn İbn Abdisselâm Ahmed b. Muhammed el-Menûfî el-Mısırî (ö. 927/1521).

15. *Teşnîfü'l-esmâ' bi-halli elfâzı Ebî Şücâ'*, İbn Abdisselâm. Önceki eserin ihtisarıdır.

16. Yûnus b. Abdilvahhâb el-Aysâvî (ö. 976/1568), eser müellife nisbet edilerek tanınmıştır.

17. *el-İknâ' fî elfâzı Ebî Şücâ'*, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî (ö. 977/1570).

18. *en-Nihâye fî şerhi 'l-Gâye*, Ebû Abdillâh Muhammed b. Veliyyiddîn el-Basîr el-Mısırî (ö. 989/1581).

19. *Fethu 'l-Gaffâr bi-keşfi mahbeâtî Gâyeti 'l-ihtisâr*, Ahmed b. Kâsım el-Abbâdî el-Mısırî (ö. 994/158).

20. Şemsüddîn Muhammed b. Ali el-Bekrî es-Siddîkî el-Ezherî el-Mısırî (ö. 993/1585), eser müellifin adına nisbet edilmektedir.

21. Şemsüddîn İbnü'l-Kasîr Muhammed b. İbrâhîm el-Humûsî (ö. 1093/1682), eser müellifin adıyla bilinmektedir.

22. *Vusû 'l-ittilâ' ale Muhtasari Ebî Şücâ'*, Zeynüddîn Ebü'l-Meâlî Hasan b. Ali el-Fevvî (ö. 1176/1762).

23. *Cevâhiru 'l-ittilâ' ve dürrerü 'l-intifâ' ale metni 'l-İsfehânî Ebî Şücâ'*, Mustafa b. Yûsuf b. Selâm el-Şâzelî.

24. *el-Medâric fî takrîri 'l-Gâye ve 't-Takrîb*, es-Seyyid Abdullah Şihâbüddîn.

25. *eş-Şerhu 'l-menheciyyü 'l-muâsır li-elfâzî 'l-fakîh Ebî Şücâ eş-Şâfî*, Şeyh Sâlih Hasan er-Reyyâşî.

26. *Eyseru 'ş-şürûhi 't-talîmiyye ale metni Gâyeti 'l-ihtisâr*, Şeyh Sâlih Hasan er-Reyyâşî.

27. *Fethu 'l-karîbi 'l-mücîb fî-halli elfâzî 't-Takrîb*, Afîfüddîn b. Muhâcir.

28. *Gâyetü 'l-İmtâ' bi-şerhi metni Ebî Şücâ'*, Ebü'l-Hâris Ömer b. Sâlim İbn Dayân Bâ Vezîr.¹²²

el-Muhtasar metni nesir yazı türünde telif edilmiştir. Daha sonradan bazı müellifler, fıkıh talebelerinin bu metni daha iyi kavraması ve ezberlemesi gibi gayelerle nazım haline çevirmişlerdir.¹²³ Bu amaçla *el-Muhtasar* üzerine birçok

¹²² el-Kadî Ebû Şücâ Ahmed b. el-Hüseyn el-İsfehânî, *Metnu 'l-Gâye ve 't-Takrîb el-marûfu bi Muhtasari Ebî Şücâ' fî 'l-fikhi 'ş-Şâfî* (Kuveyt: Dâru'z-Zâhiriyye li'n-neşri ve 't-tevzi, 1444), 12-19.

¹²³ Kelime olarak “dizmek veya ipe inci dizmek” anlamında gelen nazım veya manzum yazı türünde müellif, sözcükleri bir nakış misali ahenkli, güzel ve özenli bir üslup ile bir araya getirmeye gayret eder. Nazım telif modeli, şiir telifi anlamında kullanılsa da şiir hisler ve hayal ürünlerinde ön planda iken nazımda vezin ve kâfiye unsurlarına riayet etme öncelik kabul edilir. Nazım türü eserler, öğrencilerin dikkatine calıp olan ve ilmî meselelerin öğretilmesi tercih edilmektedir. Lügatte “dağıtmak, serpmek, sözü çoğaltmak” anlamlarına gelen nesir ise nazımın zıddı olarak kullanılmaktadır. Mensur türü eserlerde müellifin vezin veya kâfiyeye riayet etmesi beklenmemektedir. İslâmî eserlerin telifinde daha çok nesir türü kullanılmaktadır. Bk. Amed Muhtar Abdülhamid Ömer, *Mu'cemü 'l-lügâti 'l-Arabiyye* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1429), 1/547 ve 3/2236; Mustafa vd., *el-Mu'cemü 'l-vasît*, 2/900 ve 2/933; İsmail Durmuş vd., “Nesir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/6;

çalışma hazırlanmıştır. Bu çalışmalardan bazıları hakkında bilgi vermek faydalı olacaktır.

1. *Nihâyetü't-tedrib fî nazmi't-Takrib*, Şerefuddîn Yahyâ b. Nûreddîn Mûsâ el-İmrîtî (ö. 890/1485).

Nihâyetü't-tedrib fî nazmi't-Takrib, *el-Muhtasar* metninin nazım türünün en meşhur eserlerinden sayılmaktadır.¹²⁴ İmrîtî, eserinde sadece *el-Muhtasar*'ı nazım haline getirmekle yetinmemiş, aynı zamanda eser üzerinde faydalı bulduğu birçok değişikliğe yer vermiştir. Eserinde *el-Muhtasar* metninin bütünlüğüne bağlı kalarak farklı çalışmalar da yapmıştır. Bu yönüyle *Nihâyetü't-tedrib* diğer nazım eserleri arasında farklı bir özelliğe sahip olmuştur.¹²⁵

İmrîtî, *el-Muhtasar*'ı hem şerh etmiş hem de bazı ibarelerini tashih etmiştir.¹²⁶ Ayrıca müellifin fıkıh konularını sıralamasında uygun gördüğü yerlerde değişiklikler yapmıştır. Böylelikle eserin daha iyi konu bütünlüğü sağlamasına vesile olmuştur.¹²⁷ İmrîtî, *el-Muhtasar*'da yer alan ancak mezhep içerisinde zayıf kabul edilen tercihlere eserinde bazen yer vermeyerek bu görüşlerin zayıflığına işaret etmiştir.¹²⁸ Ebû Şücâ'nın mutlak bıraktığı bazı meselelerin aslında mukayyed olduğuna işaret etmiştir. Böylelikle konuların daha doğru anlaşılmasını sağlamıştır.¹²⁹ İmrîtî, bunların dışında *el-Muhtasar*'da yer alan ve açıklanması gerektiğini düşündüğü bazı ıstılahları tarif

Abdullah b. Muhammed eş-Şemrânî, *el-Medhal ilâ ilmi'l-muhtasarât* (Riyad: Dâru Taybe, 1429), 37-38; İsmail Durmuş vd., “Şiir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/144.

¹²⁴ Nuruddîn Ebû'l-Hayr Yahyâ Şerefuddîn b. Mûsâ el-İmrîtî, *Nihâyetü't-tedrib nazmu Gâyeti't-takrib*, thk. Abdülkerîm Muhammed Cerâd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1436), 32; Ebû Şücâ Ahmed el-İsfahânî el-Kadî, *Metnü'l-Gaye ve't-Takrib*, thk. Hâif Nebhân (Kuveyt: Dâru'z-Zâhiriyye, 1444), 20.

¹²⁵ İmrîtî, *Nihâyetü't-tedrib*, 32-38.

¹²⁶ Örneğin müellifin akşam namazı vaktinin abdest almak, ezan okumak, kamet getirmek ve beş rekât namaz kılmak kadar kısıtlı olduğunu ifade ederken “abdest (vudu)” ile dar anlamli bir kelime kullandığını düşünmüştür. Bundan ötürü daha kapsamlı olması için abdest yerine eserinde “temizlenmek (tuhur)” ifadesine yer vermiştir. Böylelikle hem abdesti hem guslü hem de teyemmümü kapsayan bir ifade kullanmıştır. Bk. Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 31; İmrîtî, *Nihâyetü't-tedrib*, 86.

¹²⁷ Örneğin bu amaçla *el-Muhtasar*'da “gusül” konusundan sonra bahsedilen “mestler üzerine mesh etme” konusunu İmrîtî, eserinde gusülden önce telif etmiştir. Aynı şekilde meyvelerin zekâtını paraların zekâtından önce anlatarak *el-Muhtasar*'daki tertibe riayet etmemiştir. Bk. Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 22 ve 57-58; İmrîtî, *Nihâyetü't-tedrib*, 75 ve 119-120.

¹²⁸ Örneğin gusül almanın sünnet olduğu yerler arasında Ebû Şücâ'nın zikrettiği Medine'ye girerken alınan gusül, *Nihâyetü't-tedrib*'de bulunmamaktadır. Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 22; İmrîtî, *Nihâyetü't-tedrib nazmu Gâyeti't-takrib*, 77-78.

¹²⁹ Mesela Ebû Şücâ', altın veya gümüş kaplamalı kapların kullanılmasının caiz olmadığını belirtmiştir. İmrîtî ise bunun gümüş için mutlak olmadığını vurgulamıştır. Örfen az sayılan gümüş kaplamanın ve ihtiyaç duyulduğu için yapılan büyük gümüş kaplamanın caiz olduğunu belirtmiştir. Bk. Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 17; İmrîtî, *Nihâyetü't-tedrib*, 73.

etmiştir.¹³⁰ Ayrıca uygun bulduğu yerlerde müellifin ibaresinde eksiltmeler yaparak nazma çevirmiştir.¹³¹ Çünkü İmrîti, eserinde müellifin lafzına değil, meramına bağlı kalacağını ifade etmiştir.¹³² Ayrıca faydalı gördüğü yerlerde *el-Muhtasar*'da yer alan bilgilere başka bilgiler de ekleyerek nazmetmiştir.¹³³

2. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Câmî' el-Mebârikî İbnu'l-Acmî (ö. 727/1327), eserin adı bilinmemektedir.

3. *Nazmu Ebî Şücâ*, Şihâbüddîn Ahmed b. İsmâîl b. Ebî Bekr el-İbşîti (ö. 883/1478).

4. *el-Kifâye nazmu'l-Gâye*, Takiyyüddîn Ebû Bekr b. Abdillâh b. Abdurrahmân ed-Dımaşkî (ö. 928/1522).

5. *Neşru's-şüâ' alâ Ebî Şücâ'*, Hüseyin b. Ahmed b. Hâlid ed-Devsirî (ö. 1243/1827'den sonra).

6. *Nûru'l-kulûbi'l-muzlime ve kamu'n-nufûsi'z-zâlime fî'l-ibâdâtî'l-muazzame*, Abdurrahman b. Hasen el-Hirkânî.

7. *et-Tedrîb fî nazmi't-Takrîb veya Teşhîzu'l-eskâr fî nazmi Gâyeti'l-ihtisâr*, Tayfûr Alî el-Medûrî.¹³⁴

el-Muhtasar'ın tamamını şerh eden eserler telif edildiği gibi bazı bölümleri şerh eden müstakil eserler de kaleme alınmıştır. Örneğin, Yûsuf Ali Bidîvî tarafından *Şerhu metni'l-Gâye ve't-Takrîb (Ahkâmü'l-ibâdât)* adlı eser ibâdetler bölümü için telif edilmiştir. Yine muâmelât konularına dair Ömer b. Muhammed el-Kâf, Ahmed b. Muhammed el-Kâf ve Muhammed b. Abdullah el-Attâs *Nefu'l-askâ' Şerhu muâmeleti Ebî Şücâ'*ı telif etmişlerdir. Ve yine Kurban ile ilgili bahisler için Muhammed Enver *Fıkhu'l-udhiye Şerhu kitâbi'l-Gâye ve't-Takrîb*'i telif etmiş, zekât ve oruç konularına dair Prof. Dr. Abdullah Câsim Kürdî el-Cenâbî, *el-Bedru't-temâm ve Miskü'l-hitâm şerhu kitâbeyi'z-zekâti ve's-sıyâm min metni Gâyeti't-Takrîb*'i, hac konusunu özelinde ise *el-Acc ve's-secc Şerhu kitâbi'l-hacc min metni Gâyeti't-Takrîb* adlı eseri telif etmiştir.¹³⁵

¹³⁰ Örneğin zina ve radhın tarifi için bk. İmrîti, *Nihâyetü't-tedrîb*, 199 ve 210.

¹³¹ Bk. İmrîti, *Nihâyetü't-tedrîb*, 69, 78-79, 203 ve 226-227.

¹³² İmrîti, *Nihâyetü't-tedrîb*, 69.

¹³³ Bk. İmrîti, *Nihâyetü't-tedrîb*, 72, 126 ve 202.

¹³⁴ İsfahânî, *Metnu'l-Gâye ve't-Takrîb el-marûfu bi Muhtasari Ebî Şücâ' fî'l-fikhi's-Şâfiî*, 20-21.

¹³⁵ el-Kadî, *Metnü'l-Gaye ve't-Takrîb*, 18-19.

Şerh, hâşiye ve nazım çalışmalarının dışında *el-Muhtasar* metni üzerine tashih, naklî delillendirilme, zor anlaşılan ibarelerin açıklanması ve tablo halinde özetlenmesi gibi amaçların güdüldüğü çalışmalar da yapılmıştır. Şimdi bu çalışmalardan ulaşabildiklerimiz hakkında bilgi vereceğiz.

1. *Umdetü'n-nüzzâr fî tashîhi Gâyeti'l-ihisâr*

İbn Kadî Aclûn adıyla meşhur olan Takiyyüddîn Ebû Bekr b. Abdillâh b. Abdîrrahmân ed-Dımaşkî (ö. 928/1522) tarafından telif edilen eser, *Gâyetü'l-ihisâr*'da anlaşılması güç olan meselelerin çözümlenmesi ve ihtiva ettiği konuların detaylandırılması için telif edilmiştir.¹³⁶ Aslında *Umdetü'n-nüzzâr*, müellifin daha önce telif ettiği *Tashîhi Gâyeti'l-ihisâr* adlı eserin muhtasar çalışmasıdır. Ancak *Tashîhi Gâyeti'l-ihisâr*, günümüze ulaşamamıştır.

Ayrıca müellif eserinde *el-Muhtasar* metninde geçen ve Râfîî ile Nevevî'nin ihtilaf ettikleri meselelere de değinmiştir. Râfîî'nin tercihlerine “zayıf bir görüşte denildi ki (قيل)”, Nevevî'nin tercihlerine ise “en sahih görüşe göre (في الأصح)” tabiriyle işaret etmektedir. Eser; Dr. Muâz el-Hîtû, Muhammed b. Muhammed Hayrhîkel ve Yâman b. Muhammed Hayrhîkel tarafından tahkik edilmiştir.¹³⁷

2. *et-Tezhîb fî edilleti metni'l-Gâye ve't-Takrîb*

Mustafa Dîb el-Buga'nın hazırladığı bu çalışmada *el-Muhtasar* metninin Kitap, Sünnet, icmâ ve sahâbî kavli gibi naklî delillerle ve az da olsa kıyas gibi aklî istidlallerle hükümlerin asıllarına işaret etme amacı güdülmektedir. Bu delillendirmede müellif, daha çok Şâfîî mezhebi eserlerinde geçen hadislerle bağlı kalmıştır.¹³⁸

Bulduğu hadisleri kaynaklarıyla beraber zikreden müellif okuyuculara kapalı kalacağını düşündüğü metnin bazı yerlerinde de kısa açıklamalarda bulunmuştur. Şâfîî mezhebinde itimat edilen eserlerden nakiller getirerek müellif, metinde geçen zayıf kavilleri zikretmiştir. Yalnız bazen bu âdetini terk ettiğini de belirtmiştir. Bunlara

¹³⁶ Cengiz Kallek, “Takiyyüddîn İbn Kadî Aclûn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/100.

¹³⁷ Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1189; Takiyyüddîn Ebû Bekr b. Abdillâh b. Abdîrrahmân ed-Dımaşkî İbn Kadî Aclûn, *Umdetü'n-nüzzâr fî tashîhi Gâyeti'l-ihisâr* (İstanbul: Ravza Yayınları, 1444), 23; İsfahânî, *Metnu'l-Gâye ve't-Takrîb el-marûfu bi Muhtasari Ebî Şücâ' fî'l-fikhi's-Şâfîî*, 21.

¹³⁸ Buga, *Tezhîb*, 6.

ilaveten müellif indinde faydalı olup, metinde zikredilmeyen bazı hükümlere değindiği de görülmektedir.¹³⁹

3. *İthâfû 'l-erîb bi şerhi 'l-Gâye ve 't-Takrîb.*

Şibrâvî b. Ebî'l-Meâtî el-Mısırî el-Hasenî eserinde fikhî delâil (deliller) ve mesâil (meseleler) olarak ikiye ayırmaktadır. Delâil kısmında şer'î amelî hükümlerin delilleriyle ilgili malumat verildiğini, mesâil kısmında ise delillere değinmeden şer'î amelî hükümlerinin zikredildiğini ifade etmektedir. Müellif fikhın iki kısmını açıkladıktan sonra bu eserde amacının “iki güzellik” diye isimlendirdiği delâil ve mesâili cemetmek olduğunu ifade eder.¹⁴⁰ Kendisi, *el-Muhtasar*'da geçen hükümlerin şer'î delillerini Mustafa Dîb el-Buga gibi kaynaklarıyla beraber zikretmiştir. Ancak bu eserin *Tezhîb*'den daha geniş bir çalışma olduğu görülmektedir. Bunun sebebinin de müellifin *el-Muhtasar*'daki hükümleri daha fazla açıklamasından ve zaman zaman lafzî tahlillerde bulunmasından kaynaklandığı düşünülebilir.

4. *İmtâü 'l-esmâ' fî şerhi Ebî Şücâ'*

Şifâ Hîtû, eserin telifindeki amacının metinde geçen hükümlerin delillerini zikretme, anlaşılması zor olan ibareleri açıklama ve ilim talebesinin olmazsa olmazı sayılabilecek bilgilerden haberdar olmasını sağlamak olduğunu açıklamıştır.¹⁴¹

Müellif, *el-Muhtasar*'da geçen hükümlerin delillerini kaynak göstermeden zikretmiştir. Hükümleri açıklamada şerh ve hâşiyeleri andırırcasına uzunca açıklamıştır. Sadece hükümleri açıklamakla yetinmeyip metinde geçen terimleri de açıklamıştır.¹⁴²

5. *Şerhu Muhtasari Ebî Şücâ'*

Hâlid b. Abdillâh Bâ-Hamîd el-Ensârî, Sâlim b. Ali b. Ubeydillâh ve Muhammed b. Hâlid Ba-Yezîd'in beraber hazırladıkları bu şerh “Mektebetü'l-mübtedî fî talebi'l-ilmi'ş-şer'î” serisinin fûrû fıkıh kısmı için hazırlanmıştır. Müelliflerin bu

¹³⁹Buga, *Tezhîb*, 5-7.

¹⁴⁰eş-Şibrâvî b. Ebî'l-Meâtî el-Mısırî el-Hasenî, *İthâfû 'l-erîb bi şerhi 'l-Gâye ve 't-Takrîb* (Mısır: Dâru'r-Riyâde li'n-neşr ve't-tevzî, 1441), 5-6.

¹⁴¹Şifâ Hîtû, *İmtâü 'l-esmâ' fî şerhi Ebî Şücâ'* (Kuveyt: Dâru'd-Diyâ, 2005), 4.

¹⁴²Hîtû, *İmtâü 'l-esmâ' fî şerhi Ebî Şücâ'*, 7-11.

seride amacı temel İslâmî ilimlerden her birisi için birer metin şerh etmektir. Bu bağlamda Şâfiî fıkhnın tedrisi için de *Gâyetü'l-iẖtisâr* tercih edilmiştir.¹⁴³

Bu şerhte hükümler şer'î delilleriyle beraber zikredilmemiş, diğ̱er çalışmalardan farklı bir üslup ile şerh edilmiştir. Bâ-Hamîd bu serinin metinlerini şerh etme metodunu altı maddede özetlemiştir: Birincisi, kitabın adından ve muhtevâsından bahsetmek. İkincisi, kitabın tamamına genel olarak baktıktan sonra ihtiva ettiğ̱i konuları ana bölümlere ayırmak. Üçüncüsü, müellifin meseleleri taksimine riayet ederek meseleler arasında anlam ilişkisi kurmak. Dördüncüsü, muhtelefün fi̱h olan meselelerde derinleşmeyip müellifin ibarelerini açıklamayla yetinerek talebelerin metni anlamasını kolaylaştırmak. Beşincisi, gerektiğ̱i yerde örnekler vermekten kaçınmamak. Altıncısı, talebelerin seviyesi el vermediğ̱i için müellifi tenkit etmekten uzak durmak.¹⁴⁴

6. *Tedribü'l-vâmik fî muâmeleti'l-halâik*

Şuayb b. İsmâîl b. Ömer el-Keyyâlî er-Rifâî (ö. 1172/1758) tarafından telif edilmiştir. Müellif bu eserde *Gâyetü'l-iẖtisâr* 'ı ihtisâr etmiştir. Daha sonra da ihtisar ettiğ̱i eserini *Kifâyetü't-tâik ilâ Tedrîbi'l-vâmik* adlı eseriyle şerh etmiştir.¹⁴⁵

7. *Teyşîru metni Ebî Şücâ'*

Dr. Zeyneb bnt. Abdilazîz bu çalışmasında fıkıh ilmine yeni başlayan öğrencilerin *el-Muhtasar* metnini rahatlıkla anlamaları için eserin bütün konularını daha kolay ibarelerle tekrardan derlemiştir. Ayrıca metnin zor anlaşılan ibarelerini yine kendi ibareleriyle açıklığ̱a kavuşturmuştur.¹⁴⁶

8. *Teşcîru metni'l-Gâye ve't-Takrîb*

Dr. İmâd Ali Cuma tarafından hazırlanan bu çalışma *Gâyetü'l-iẖtisâr* 'da geçen konuların tablolar ile özetlenmesinden ibarettir.¹⁴⁷

Gâyetü'l-iẖtisâr birçok dünya diline tercüme edilmiştir. Eser Abdullah Elçioğ̱lu, Halis Atilla, Nizameddin Ersöz, Alaaddin Güneş ve Muhammed Danışman tarafından

¹⁴³ Hâlid b. Abdillâh Bâ-Hamîd el-Ensârî vd., *Şerhu Muhtasari Ebî Şücâ'* (Hadramevt: Muessisu İttihâdi talebeti'l-ilm, 1442), 3.

¹⁴⁴ Hâlid b. Abdillâh Bâ-Hamîd el-Ensârî, *el-Medhal ilâ dirâsâti'l-muhtasarât* (Hadramevt: Muessisu İttihâdi talebeti'l-ilm, 1442), 22.

¹⁴⁵ Bağdatlı İsmâîl Paşa, *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli alâ Keşfi'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 3/271; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 4/301.

¹⁴⁶ Zeyneb Abdulaziz, *Teyşîru metni Ebî Şücâ'* (Mısır: Dâru's-Selâm, 1425), 5-6.

¹⁴⁷ İmâd Ali Cuma, *Teşcîru metni'l-Gâye ve't-Takrîb* (Ürdün: Dâru'n-Nefâis, 1434), 5.

Türkçeye, Dr. Keijzer ve Georges-Henri Bousquet tarafından Fransızcaya, Prof. Dr. Sakho Berlin tarafından Almancaya tercüme edilmiştir.¹⁴⁸

¹⁴⁸ Serkîs, *Mu‘cemü’l-matbûâtî’l-Arabiyye ve’l-muarrebe*, 1/318; Yaşaroğlu, “el-Muhtasar”, 31/66.

İKİNCİ BÖLÜM
GÂYETÜ'L-İHTİSÂR'DA MÜELLİFİN TERCİH ETTİĞİ
BAZI FIKHÎ GÖRÜŞLER VE BUNLARIN ŞÂFİÎ
MEZHEBİNDEKİ DEĞERLERİ

Ebû Şücâ', *Gâyetü'l-iẖtisâr*'da Şâfiî mezhebinin fûrûâtını özetleyerek anlatmayı hedeflemiştir.¹⁴⁹ Müellif, eserinde hedefini gerçekleştirmenin yanı sıra mezhebin fûrûâtına dair birtakım tercihlerde bulunmuştur. Sonraki dönem Şâfiî âlimleri nezdinde Ebû Şücâ'ın görüşleri arasında tercihe şayan görüşler bulunduğu gibi zayıf kabul edilen görüşleri de kaydedilmiştir. Eserin şârih ve mühaşşîlerinin bu görüşlerden tercih edilenleri “râcih”, tercih edilmeyenleri ise “mercûh” diye isimlendirdikleri görülmüştür. Bu bölümde Ebû Şücâ'ın bazı fikhî tercihleri, *Gâyetü'l-iẖtisâr* adlı eseri esas alınarak tespit edilmiştir. Ardından tespit edilen fikhî tercihleri, Şâfiî mezhebindeki değeri açısından incelemeye tabi tutulmuştur. Bu incelemede eserin şerh ve hâşiyelerinden istifade edilmiş yanı sıra sonraki dönem müelliflerinden Râfiî ve Nevevî'nin eserleriyle mukayese edilmiştir. Böylelikle müellifin tercihlerinin Şâfiî mezhebindeki değerleri açıklığa kavuşturulmuştur.

2.1. Müellifin Şâfiî Mezhebinde Kuvvetli Kabul Edilen Bazı Fikhî Görüşleri

Gâyetü'l-iẖtisâr, kırk yılı aşkın bir süre Şâfiî mezhebinin tedrisatıyla meşgul olan Ebû Şücâ'ın fikhî tercihlerinin bulunduğu kıymetli eserlerinden birisidir. Müellif, genellikle eserinde herhangi bir tabir kullanmadan fikhî hükümlerden bahsetmektedir. Ayrıca fikhî hükümleri belirtirken bazen özgün ifadelere yer verdiği de görülmektedir. Bu bağlamda müellifin sıklıkla olmasa da “en sahih görüşe göre (في الأصح)”, “bir görüşe göre (في قول/على قول)”, “Şâfiî'nin cedîd kavline göre (على الجديد)”, “iki görüşten birisine göre (على أحد القولين/في أحد القولين)” ve “zayıf bir görüşte denildi ki (قيل)” gibi tabirlere eserinde yer verdiği görülmektedir.¹⁵⁰

Bu bölümde müellifin fikhî görüşleri arasında kuvvetli kabul edilenlerin tamamının tespitinin getireceği zorluk göz önünde bulundurularak sadece özel tabirlerinin bulunduğu ibareleri incelenmiştir. Müellifin mezhep içerisinde kuvvetli kabul edilen görüşlerinin tespitinde, eserin şerh ve hâşiyelerinde yer alan “mutemed olan bu görüştür” (هو المعتمد), “tercihe şayan olan budur” (الراجح), “bu görüşle amel edilir” (العمل عليه), “sahihi olan budur” (هو الصحيح), “iki görüşün en sahihi olanı budur” (أصحهما) ve “mezhepte tercih edilen görüş” (هو المذهب) gibi tercih ifadelerinden faydalanılmıştır.¹⁵¹ Ayrıca Râfiî ve Nevevî'nin eserleriyle mukayese edilerek müellifin kuvvetli görüşleri incelenmesinin daha fazla doğruyu yansıtmaması

¹⁴⁹ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 11.

¹⁵⁰ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 16, 20, 69, 129, 137 ve 175.

¹⁵¹ Bk. Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, 1/204 ve 1/323; Veliyyüddîn el-Basîr, *Nihâye*, 27; Gazzî, *Fethu'l-karîb*, 205 ve 355; Şîrbînî, *İknâ*, 1/180 ve 3/1265.

sağlanmıştır. Müellifin Şâfiî mezhebinde kuvvetli olduğu tespit edilen bazı fikhî tercihlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

2.1.1. Güneşte Bekletilen Suyun Kullanılması

Ebû Şücâ' el-İsfehânî, *el-Muhtasar* adlı eserinde güneşte bekletilen suyun bedende kullanılmasının mekruh olduğunu ifade etmiştir.¹⁵² *el-Muhtasar*'ın mühaşşîlerinden İbrâhîm el-Bâcûrî, Ebû Şücâ'ın bu görüşünü Hz. Âişe'den (r.a.) rivayet edilen hadis-i şerifte nehyedilmesi,¹⁵³ Hz. Ömer'in (r.a.) kerih görmesi¹⁵⁴ ve sağlık açısından da insan vücuduna zararlı olması ile gerekçelendirmiştir.¹⁵⁵ Ebû Şücâ'ın söz konusu görüşünü eserin şârihlerinden İbn Kâsım iki şart ile kayıtlandırmıştır. Bunlardan birincisi suyun iklimi sıcak bölgelerde ısıtılması, ikincisi ise altın ve gümüş müstesna olmak üzere bakır ve demir gibi dövülen madenlerde ısıtılmasıdır.¹⁵⁶

Râfiî, güneşte ısıtılan suyun kerâhiyeti hakkında iki görüşün bulunduğunu kaydetmekle beraber esah olanın mekrûh olduğunu vurgulamıştır. Gerekçe olarak Hz. Âişe'den gelen rivayeti ve Hz. Ömer'in kerih görmesini delil göstermiştir. Ayrıca Şâfiî mezhebi âlimlerinden bazılarının güneşte ısıtılan suyun demir, kurşun ve bakır gibi dövülerek işlenen madenlerden yapılan kaplarda ve aşırı sıcak bölgelerde bulunmasıyla kayıtlandırdıklarını belirtmiştir. Bu iki şart gerçekleşmediğinde güneşte ısıtılan suyun kullanılmasının mekruh olmayacağını vurgulamıştır. Şâfiî ashâbından diğer âlimlere göre rivâyetlerde geçen nehiy, mutlak olduğu için güneşte ısıtılan suyun kullanılmasının her halükârda mekruh olduğunu nakletmiştir.¹⁵⁷

¹⁵² Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 15; ayrıca bk. Gazzî, *Fethu'l-karîb*, 68.

¹⁵³ Hadisin tam metni şu şekildedir: Hz. Âişe'den (r.anhâ) rivayet edildiğine göre "Resulullâh (s.a.v) için güneşin sıcaklığında bekleterek su ısıtmıştım." Resulullâh ısıttığım suyu görünce "Ey Hümeyra suyu güneşte ısıtma! Çünkü baras hastalığına sebep olabilir" buyurmuştur. Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423), 1/11; Hadiste geçen Hümeyra ismi Hz. Âişe'nin lakabıdır. Baras hastalığı ise vücutta bazı bölgeleri bembeyaz hale getiren ve kansız vaziyete getiren bir hastalık çeşididir. Buga, *Tezhib*, 166.

¹⁵⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *el-Üm* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1403), 1/16; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, *Marifetü's-sünen ve'l-âsâr*, thk. Abdulmuti Emîn Kalecî (Pakistan: Câmîatü'd-dirâsâtü'l-İslâmiyye, 1412), 1/233.

¹⁵⁵ Bâcûrî bir fiilin yapılmasının müstehab veya mekruh oluşunun dinî ve tıbbî açıdan dörde ayırmaktadır. Birincisi dinen ve tıbben mekruh olanlar, güneşte ısıtılan suyu insan vücudunda kullanmak gibi. İkincisi tıbben mekruh ama dinen mekruh olmayan, gece namazı gibi. Üçüncüsü tıbben tavsiye edilen dinen mekruh olan, yatsı namazından önce uyumak gibi. Dördüncüsü ise dinen ve tıbben tavsiye edilen, hurma ile iftar etmek gibi. Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, 1/180-182.

¹⁵⁶ Gazzî, *Fethu'l-karîb*, 68.

¹⁵⁷ Abdülkerîm b. Muhammed Râfiî, *Fethu'l-azîz fi şerhi'l-Vecîz*, thk. Ali Muhammed İvaz - Âdil Ahmed Abdulmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417), 1/19-21.

Nevevî, Ebû Şücâ'ın delili sayılabilecek hadisi zayıf kabul etmektedir. Bundan dolayı İbn Kâsım'ın bahsettiği şartlara haiz olsa da olmasa da güneşte ısıtılan suyun kullanılmasının mekruh olmayacağını tercih etmiştir.¹⁵⁸ Ancak Nevevî'nin eserleri incelendiğinde son dönem eserlerinden olan *Minhâc*'da bu görüşünden vazgeçtiği ve onun da Ebû Şücâ' gibi güneşte ısıtılan suyun kullanılmasını mekruh kabul ettiği görülmektedir.¹⁵⁹

Minhâcü't-tâlibîn'in meşhur şârihlerinden Remlî de kerâheti tercih etmektedir. Remlî, Hz. Âişe'nin (r.a.) rivayetini, Hz. Ömer'in kerih görmesini ve güneşte ısıtılan suyun cilt hastalığına sebebiyet verdiğini delil olarak kuvvetli bulmaktadır. Tabiplerin güneşte ısıtılan suyun zarar verdiğine dair olumsuz bir şey söylemediklerini gerekçe göstererek mekruh görmeyenlerin ise yeterli delile sahip olma dılarını ifade etmektedir.¹⁶⁰

Sonuç itibariyle her ne kadar Nevevî'nin bazı eserlerinde güneşte ısıtılan suyun kullanılmasını mekruh görmediği tespit edilse de *Minhâc*'ta mekruh kabul ettiği görülmektedir. Ayrıca *Minhâc*'ın şârihi Remlî'nin mekruh olduğunu tercih etmesi de müellifin tercihinin mezhep içerisinde kabule şayan olduğunu göstermektedir.

2.1.2. Kulleteyn Ölçüsünün Miktarı

Kulleteyn, necâset karışan suyun renk, tat ve kokusuna bakılmaksızın necis kabul edilmesinin sınır ölçüsüdür.¹⁶¹ Kulleteynden az olan suya necâset ulaştığında, necâsetin eseri suyun içerisinde âşikar olmasa bile suyun artık necis olduğuna karar

¹⁵⁸ Ebû Zekerîyya Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzebe* (Kahire: İdâratü't-tibâati'l-müniriyye, 1344), 1/87.

¹⁵⁹ Nevevî, *Minhâc*, 9. Burada Nevevî'nin kendisi ile çeliştiği zannedilmemelidir. Nitekim el-Mecmu adlı eserinde konuyu açıklarken Hz. Âişe ve Hz. Ömer'den gelen rivayetlerin zayıf olduğunu gerekçeleriyle beraber anlatmaktadır. Kerâhetin sebebinin bu rivayetler olmadığını eğer tabipler güneşte ısıtılan suyun vücuda zarar verdiğini söylerse mekruh olabileceğini İmâm Şâfiî'ye de nisbet ederek savunmaktadır. Nevevî'nin *Minhâcü't-tâlibîn*'de güneşte ısıtılan suyun kullanılmasını mekruh kabul etmesinin gerekçesine gelince belki de tabiplerden aldığı bilgi neticesinde fetvası değişmiş olabilir.

¹⁶⁰ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamza er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1404), 1/69.

¹⁶¹ Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Hamevî el-Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münir fî garibi's-Şerhi'l-kebir*, thk. Eymen Abdurrazzâk Şevvâ (Dımaşk: Dâru'l-Feyhâ, Dâru'l-Menhel Nâşirûn, 1437), 523-524.

verilir.¹⁶² Kulleteynin miktarı hakkında ihtilaf edilmiştir, altı yüz rıtıl¹⁶³ olduğunu söyleyenler olduğu gibi bin rıtıl olduğunu söyleyenler de olmuştur.¹⁶⁴

Müellif, *el-Muhtasar*'ında kulleteynin yaklaşık beş yüz Bağdat rıtlına tekabül ettiği görüşünü tercih etmiştir.¹⁶⁵ Eserin şârihleri, müellifin tercihinin kuvvetli olduğunu ifade etmişlerdir. Çünkü Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî'den (ö. 204/820) kulleteynin tekili olan "kulle"nin iki buçuk Hicaz kırbasına¹⁶⁶ denk geldiğini ve kulleteynin beş kırba olduğunu nakletmişlerdir. Şârihler, her bir kırbanın yüz Bağdat rıtlına denk geldiğini ve müellifin tercihinin Şâfiî'nin görüşüne uygun olduğunu belirtmişlerdir.¹⁶⁷ Ayrıca bir rıtılın yüz otuz dirhem olduğunu söyleyen Râfiî'nin mezhebin mutemet görüşünü temsil etmediğini, bir rıtılın yüz yirmi sekiz dirhem ve bir dirhem yedide dördüne denk geldiğini söyleyen Nevevî'nin görüşünün mutemet olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁶⁸

Sonuç olarak bu ölçülerin net olmadığı göz önünde bulundurularak müellifin kulleteyn ölçüsü için tespit ettiği miktarın mezhep içerisinde kabul gören bir değerlendirme olduğu görülmektedir.

2.1.3. Abdestli Kişinin Elinin Arka Avretine Değmesi

Müellif, *el-Muhtasar*'ında Şâfiî'nin cedîd kavline göre kişinin elinin içiyle arka avretine temas etmesinin abdesti bozduğunu belirtmektedir.¹⁶⁹ Şâfiî mezhebi literatüründe, Şâfiî'nin görüşleri "kavil" diye anılmaktadır. Irak'ta iken belirttiği

¹⁶² Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed İbn Hacer el-Heytemî, *el-Minhâcu'l-kavîm Şerhu'l-Mukaddîmeti'l-hadramiyye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1420/2000), 16.

¹⁶³ Rıtıl, sıvı maddeler için kullanılan bir ölçü birimidir. Fakihler, fûrû fıkıh eserlerinde mutlak olarak kullanıldığında rıtıldan kasdın Bağdat rıtılının kastedildiğini söylemişlerdir. Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr fî garîbi's-Şerhi'l-kebîr*, 229; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, ed. Hüseyin Kahraman (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 480.

¹⁶⁴ Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, 1/204; Kulleteyn, litre olarak 190 L, kilogram olarak 208 kg olarak hesaplanmıştır. Bk. Buga, *Tezhîb*, 13; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 317.

¹⁶⁵ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 16.

¹⁶⁶ Kırba, su tulumu anlamında kullanılmaktadır. Şâfiî'ye göre bir kırba yüz rıtıl su almaktadır. Ebû'l-Feth Nâsir b. Abdusseyyid Ebî'l-Mekârim b. Ali Burhânu'd-Dîn el-Hârzemî el-Mutarriżî, *el-Muğrib fî tertîbi'l-Mu'rib* (b.y.: Dâru'l-Kitâbî'l-Arabî, ts.), 393; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 307.

¹⁶⁷ Müzenî, *el-Muhtasar*, 1/58; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/333; Ebû İshâk İbrâhîm b. Ali eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb fî fıkhi'l-İmâm eş-Şâfiî* (b.y.: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 1/20.

¹⁶⁸ Râfiî, *Şerhu'l-kebîr*, 3/55-56; Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müftîn*, thk. Zuheyr eş-Şâviş (Beyrut; Dimaşk; Amman: el-Mektebu'l-İslâmî, 1412), 2/301; ayrıca bk. Gazzî, *Fethu'l-karîb*, 70-71; Şirbinî, *İknâ'*, 1/81-82; Hısnî, *Kifâyetü'l-ahyâr*, 74-75; Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, 1/202-205; Câvî, *Kûtu'l-habîb*, 21.

¹⁶⁹ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 20.

mezhep görüşlerine ve fetvalarına “kavl-i kadîm” denilirken, Mısır’a geldikten sonraki içtihatlarına “kavl-i cedîd” denilmektedir.¹⁷⁰

Müellifin “Şâfiî’nin cedîd kavline göre” ifadesinden kadîm kavle kişinin elinin avret mahalline değmesi ile abdestinin bozulmadığı anlaşılmaktadır. Müellif, bu ifadesiyle Şâfiî’nin cedîd kavlini tercih etmektedir. Eserin şârihleri müellifin tercihinin mezhep içerisinde kuvvetli kabul edildiğini belirtmektedir.¹⁷¹ Râfiî ve Nevevî’nin de müellifin tercihinin benimsedikleri görülmektedir.¹⁷²

2.1.4. Umrenin Rükünlerinden Saçı Traş Etmek

Ebû Şücâ’, *el-Muhtasar*’ında umrenin rükünlerinin ihram, tavaf, sa’y ve traş olduğunu ifade etmiştir. Müellif, saçı traş etmenin Şâfiî mezhebinde iki görüşten birisine göre (fî ahadî’l-kavleyn/في أحد القولين) umrenin rükünü olduğunu belirtmiştir.¹⁷³

Şâfiî mezhebinde saçı traş etmek (halk veya taksîr), hac ve umre bahislerinde iki şekilde değerlendirilmiştir. Kimilerine göre saç traşı, hac veya umreye ait bir ibadet (nüsük) sayıldığı için rükün kabul edilmiştir. Bazı müelliflere göre ise saç traşı ihramın yasaklarından ayrılmayı sağlayan bir eylem (istibâhat-i / ibâhati mahzûr) olduğu için haccın veya umrenin vâciplerinden sayılmıştır.

Müellifin saç traşını umre bahsinde rükünler arasında sayması, hac bahsinde ise vâcipler arasında zikretmesini şârihler, nüsük ve ibâhat-i mahzûr ayrımı ile açıklamışlardır.¹⁷⁴ Râfiî ve Nevevî’nin saç traşını, nüsük kabul ederek hac ve umrenin rükünleri arasında saymışlardır.¹⁷⁵ Dolayısıyla müellifin saç traşını umrenin rükünlerinden sayması, mezhep içerisinde tercih edilen görüşlerden olduğu söylenebilir.¹⁷⁶

¹⁷⁰ Matîrî vd., *el-Mezâhibü ’l-fikhiyyetü ’l-erbaa*, 153. Geniş bilgi için bk. Muhittin Özdemir, *Şâfiî Fırû’ Fıkıh Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), 137-157.

¹⁷¹ Bâcûrî, *Hâşiyetü ’l-Bâcûrî*, 1/323; Veliyyüddîn el-Basîr, *Nihâye*, 27.

¹⁷² Râfiî, *Şerhu ’l-kebîr*, 1/163; Nevevî, *Mecmû’*, 2/34; ayrıca bk. Gazzî, *Fethu ’l-karîb*, 86; Şirbînî, *İknâ’*, 1/167; Câvî, *Kûtu ’l-habîb*, 40.

¹⁷³ Ebû Şücâ’, *el-Muhtasar*, 69.

¹⁷⁴ Şirbînî, *İknâ’*, 1/682 ve 690; Bâcûrî, *Hâşiyetü ’l-Bâcûrî*, 2/502 ve 504.

¹⁷⁵ Râfiî, *Şerhu ’l-kebîr*, 3/433; Nevevî, *Minhâc*, 90-91.

¹⁷⁶ Gazzî, *Fethu ’l-karîb*, 205; Bâcûrî, *Hâşiyetü ’l-Bâcûrî*, 2/502.

2.1.5. Katl Diyetinin Kıymetlendirilerek Ödenmesi

Bir insanı öldürme neticesinde terettüp eden diyet, ağır (mugallaza) ve hafif (muhaqqef) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.¹⁷⁷ Ebû Şücâ' her ikisinde gereken deve miktarını açıkladıktan sonra yeterli devenin bulunmadığı durumlarda diyetin nasıl ödeneceğini de açıklamıştır. Müellif öncelikle mezhep içerisinde kabul gören Şâfiî'nin cedîd kavlini zikretmiştir. Buna göre diyet ödemesinde yeterli deve sayısına ulaşamadığı zaman develerin kıymeti ödenir, ödenecek en fazla diyet tutarı için sınır belirtilmemiştir. Müellif, daha sonra “mezhepte zayıf kabul edilen görüşe göre (kîle/ قیل)” ifadesi ile mezhepte zayıf kabul edilen görüşe değinmiştir. Bu görüşe göre develerde ödenmesi gereken kıymetinin altın cinsinden bin dînârı, gümüş cinsinden ise on iki bin dirhemi geçmemesi gerekmektedir. Müellif, bahse konu olan zayıf görüşe göre mugallaza diyetin muhaqqef diyetinden farklı olması için muhaqqef diyetten ödenen tutarının üçte biri kadar mugallaza diyetten arttırılacağını vurgulamıştır.¹⁷⁸

Eserin şerhleri incelendiğinde müellifin tercih ettiği kavli-i cedîdin mezhep içerisinde kuvvetli kabul edildiği görülmektedir. Diğer görüş ise müellifin belirttiği gibi zayıf kabul edilmektedir.¹⁷⁹ Şarihler, zayıf olan görüşü zikretmede müellifin Şîrâzî'yi takip ettiğini söylemişlerdir.¹⁸⁰ Cüveynî'ye göre mugallaza diyetten üçte birlik artış yapıldığı görüşü, mezhebe ait olduğu söylenemeyecek kadar zayıf kabul edilmektedir.¹⁸¹ Râfiî ve Nevevî'nin de eserlerinde müellif ile aynı görüşte oldukları anlaşılmaktadır.¹⁸²

2.1.6. Beşinci Defa Hırsızlık Yapan Kişiye Uygulanacak Ceza

İslâm ceza hukukunda hırsızlık suçu işleyen kişiye öngörülen bedenî ceza el kesmedir.¹⁸³ Müellif, hırsızlık suçunun uygulanması için gereken şartları zikrettikten sonra birinci hırsızlık suçunda kişinin sağ elinin, ikincide sol ayağının, üçüncüde sol

¹⁷⁷ el-Mısıfî İbnu'n-Nakîb, *Umdetü's-sâlik ve uddetü'n-nâsik*, ed. Hâdimul'ilm Abdullah b. İbrâhîm (Katar: eş-Şuûnü'l-İslâmiyye, 1982), 229-230.

¹⁷⁸ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 129.

¹⁷⁹ Gazzî, *Fethu'l-karîb*, 355; Şîrbînî, *İknâ*, 3/1265-1266; Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, 4/53; Veliyyüddîn el-Basîr, *Nihâye*, 303; Buga, *Tezhîb*, 199.

¹⁸⁰ Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî eş-Şîrâzî, *et-Tenbîh fî'l-fikhi's-Şâfiî* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1403/1983), 223; Şîrâzî, *el-Mühezzeb fî fikhi'l-İmâm eş-Şâfiî*, 3/212; Veliyyüddîn el-Basîr, *Nihâye*, 303.

¹⁸¹ Ebû'l-Meâlî Abdülmelik b. Abdullâh el-Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*, thk. Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb (Suudi Arabistan: Dâru'l-Minhâc, 1428), 16/324.

¹⁸² Râfiî, *Şerhu'l-kebîr*, 10/364-365; Nevevî, *Minhâc*, 279.

¹⁸³ El kesme cezasının delili, “yaptıklarına bir karşılık ve Allah'tan caydırıcı bir müeyyide olmak üzere hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir” âyetidir. *Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), el-Mâide 5/38.

elinin ve dördüncüde ise sağ ayağının kesileceğini belirtmektedir. Bundan sonra aynı kişi hırsızlığa devam ederse tazir¹⁸⁴ cezasının uygulanacağını söylemektedir. Mezhepte zayıf kabul edilen bir görüşe göre ise bu kişinin hapiste tek başına bırakılarak (sabren) öldürüleceğini aktarmaktadır.¹⁸⁵

Eserin şârihleri, müellifin tercihinin doğru olduğunu ve hırsızlık yapan kişiye öldürülme cezasını öngören tercihin mezhepte zayıf kabul edildiğini belirtmişlerdir.¹⁸⁶ Râfî ve Nevevî de bu görüşün zayıf olduğunu benimsemişlerdir. Nevevî, eli ve ayakları kesildikten sonra hırsızlık yapan kişiye öldürme cezasının uygulanmasını emreden hadisin¹⁸⁷ hırsızlığı helal görenler için geçerli olduğu şeklinde tevil edilebileceğini ya da hükmünün kaldırıldığını (mensûh) veyahut başka bir sebepten ötürü zayıf olduğunu ifade etmektedir.¹⁸⁸

2.2. Müellifin Şâfî Mezhebinde Zayıf Kabul Edilen Fıkî Görüşleri

Bu başlıkta müellifin *Gâyetü'l-ihisâr*'da serdettiği fikhî görüşleri arasından Şâfî mezhebi içerisinde zayıf kabul edilenleri araştırılmıştır. Araştırma neticesinde tespit edilen görüşler eserin konu sıralamasına riayet edilerek incelenmiştir. Her bir görüş, eserin şerh ve hâşiyelerinden araştırılacak ve Şâfî mezhebinin diğer mutemet

¹⁸⁴ Tazir, hakkında belli bir ceza bulunmayan suçlardan dolayı hâkim tarafından tertip edilen te'dip amaçlı cezalara denilmektedir. Bk. Cevherî, *Tâcû'l-lüga ve sıhâhü'l-Arabiyye*, 2/2/744; Ebû Hafs Ömer b. Muhammed Ebû Hafs en-Nesefî, *Tilbetü't-talebe fî'l-ıslâhâti'l-fikhiyye* (Bağdat: el-Matbaatü'l-Âmira, Mektebetü'l-Müsennâ, 1311), 143; Mutarrizî, *el-Muğrib fî tertibi'l-Mu'rib*, 314; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münir fî garîbi's-Serhi'l-kebîr*, 410; Ebû'l-Hasen 'Alî b. Muhammed b. 'Alî es-Seyyid eş-Şerîf Cürçânî, *et-Ta'rifât*, thk. Heyet (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403), 62; Kâsim b. Abdullâh b. Âmir Alî el-Kunevî er-Rûmî el-Hanefî Kâsim b. Abdullâh el-Konevî, *Enîsü'l-fukahâ fî ta'rifâti'l-elfâzi'l-mütedâvileti beyne'l-fukahâ*, thk. Yahyâ Hasan Murâd (b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424), 62; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 551.

¹⁸⁵ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 137.

¹⁸⁶ Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, 4/168; Şirbînî, *İknâ'*, 3/1350; Veliyyüddîn el-Basîr, *Nihâye*, 321; Câvî, *Kûtu'l-habîb*, 378.

¹⁸⁷ Hadisin metni şu şekildedir: "Hz. Câbir'den (r.a) rivayet olduğuna göre Resûlullah'a (s.a.v) bir hırsız getirildi. 'Onu öldürün!' diye emretti. Kendisine: 'Yâ Resûlallah, bu adam sadece çaldı' denildi. Bunun üzerine 'öyleyse (elini) kesin' dedi derhal eli kesildi. Sonra aynı adam ikinci sefer getirildi. Yine: 'Onu öldürün!' diye emretti. Kendisine: 'Ey Allah'ın Resûlü, bu adam hırsızlık yaptı.' denildi. Bunun üzerine 'öyleyse (ayağını) kesin' dedi ve derhal (sol ayağı) kesildi. Sonra üçüncü sefer getirildi ve hırsızlık yaptığı söylendi. Hz. Peygamber: 'Onu öldürün' diye emretti. Kendisine: 'Ey Allah'ın Resûlü, bu adam hırsızlık yaptı' denildi. Bunun üzerine: '(Sol elini) kesin' diye emretti. Sonra aynı adamı dördüncü kere getirdiler. 'Onu öldürün' buyurdu. Kendisine: 'Ey Allah'ın Resûlü, bu adam hırsızlık yaptı' dediler. Bunun üzerine '(sağ ayağını da) kesin' diye emir buyurdu. Aynı adam beşinci sefer getirildi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): 'Onu öldürün' diye emretti. Hz. Câbir (r.a) der ki: 'Adamı götürüp öldürdük. Sonra sürüyerek götürüp bir kuyuya attık. Üzerini de taşla doldurduk.' Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût - Muhammed Kâmil Karabelli (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430), "el-Hudûd", 20 (No. 4410); Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasan Abdûlmunim Şelebi (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421), "Katu's-sârik", 25 (No. 7429).

¹⁸⁸ Râfî, *Şerhu'l-kebîr*, 11/242; Nevevî, *Ravda*, 10/149; ayrıca bk. Gazzî, *Fethu'l-karîb*, 370; Şirbînî, *İknâ'*, 3/1350; Câvî, *Kûtu'l-habîb*, 394.

eserlerinden bazıları ile karşılaştırılmıştır. Müellifin zayıf kabul edilen görüşlerinin tespitinde, eserin şerh ve hâşiyelerinde bulunan “bu görüş zayıftır” (ضعيف), “bu görüş tercih edilmeyendir” (مرجوح), “tercih edilmeyen görüşe göre” (على قول / على رأي مرجوح) gibi ifadelerden yola çıkılmıştır.¹⁸⁹ Ebû Şücâ’nın Şâfiî mezhebinde zayıf kabul edilen fikhî tercihlerini, *Gâyetü’l-ihtisâr* adlı eserinin konu tertibine riayet ederek şu şekilde sıralamak mümkündür:

2.2.1. Hâcetini Gideren Kişinin Ay ve Güneşe Yönelmesi

Kurân-ı Kerîm’de gece, gündüz, ay ve güneş Allah’ın kudretinin nişâneleri olarak zikredilmiştir.¹⁹⁰ Resulullâh (s.a.v) Allah’ın en sevimli kullarının Allah’ı zikretmek için ay ve güneşin hareketlerine, yıldızların yörüngelerine ve gölgenin uzunluk kısalık ölçüsüne riayet edenlerin olduğunu bildirmiştir.¹⁹¹

Ebû Şücâ’, Allah’ın iki büyük âyeti olan ay ve güneşe yönelerek ihtiyaç gidermenin saygısızlık olacağını düşünmüştür. Bundan ötürü ihtiyaç gideren kişinin ay ve güneşi karşısına veya arkasına almasını mekruh saymıştır.¹⁹² Gazzâlî ve Râfiî de müellif ile aynı görüşü tercih etmişlerdir.¹⁹³ Ancak Nevevî ihtiyacı gideren kişinin ay ve güneşe doğru önünü çevirmesinin mekruh olduğunu ancak arkasını dönmesinin mekruh olmadığını ifade etmiştir.¹⁹⁴

Nevevî ve İbnü’s-Salâh ihtiyacı gideren kişinin ay ve güneşe arkasını dönmesinin Kabe’ye dönmek ile aynı olmadığını dört farklı açıdan gerekçelendirmişlerdir. Birincisi, ihtiyaç giderirken Kabe’ye yönelmenin nehyedildiği hadis sahih, ay ve güneş ile ilgili hadis ise zayıftır.¹⁹⁵ İkincisi, Kabe’ye yönelmek

¹⁸⁹ Bâcûrî, *Hâşiyetü’l-Bâcûrî*, 1/303, 1/337, 1/340, 1/358, 1/360; Şirbînî, *İknâ*, 1/193.

¹⁹⁰ Âyetin tamamı şöyledir: “Gece, gündüz, güneş ve ay Allah’ın varlığının delillerindendir. Güneşe ve aya secde etmeyin. Eğer gerçekten Allah’a kulluk ediyorsanız, onları yaratan Allah’a secde edin.” Fussilet 41/37.

¹⁹¹ Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, thk. Sad b. Nâsır b. Abdilaziz Ebû Habîb eş-Şeserî (Riyad: Dâru Küñzü İşbilya li’n-neşri ve’t-tevzi, 1436), 19/355.

¹⁹² Ebû Şücâ’, *el-Muhtasar*, 19.

¹⁹³ Hüccetü’l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *el-Vecîz* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1425), 33; Râfiî, *Şerhu’l-kebîr*, 1/138.

¹⁹⁴ Nevevî, *Ravda*, 1/65; ayrıca bk. Ebû Züra Velîyyüddîn Ahmed b. Abdîrahîm b. el-Hüseyn el-Kürdî el-Mihrânî İbnü’l-İrâkı, *Tahrîrû’l-fetâvî ale’t-Tenbîh ve’l-Minhâc ve’l-Hâvî* (Cidde: Dâru’l-Minhâc li’n-neşri ve’t-tevzi, 1432), 1/96; Gazzî, *Fethu’l-karîb*, 84; Bâcûrî, *Hâşiyetü’l-Bâcûrî*, 1/303; Hısnî, *Kifâyetü’l-ahyâr*, 94; Câvî, *Kûtu’l-habîb*, 38.

¹⁹⁵ Kibleye yönelerek ihtiyaç gidermenin nehyedilmesi hususunda Ebû Eyyûb el-Ensârî’den (r.a.) rivayet edilen hadis-i şerîfte şöyle buyurmaktadır: “Helâya geldiğiniz zaman kibleyi karşınıza yada arkınıza almayın, fakat doğruya veya batıya doğru dönünüz!” Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-sahîh*, thk. Mustafa Dîb el-Buga (Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, Dâru’l-Yemâme, 1414), “Kible”, 2 (No: 386); Ebû’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi’u’s-sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Matbaatü İsa el-Bâbî el-Halebî, 1374-

tahrimen mekruh, ay ve güneşe yönelmek ise tenzihen mekruhtur. Üçüncüsü, Kabe'ye yönelen kişinin açık alanda ihtiyaç gidermesi mekruh iken kapalı alanda mekruh değildir. Ay ve güneş için ise alanın açık veya kapalı olması fark etmemektedir. Dördüncüsü, ay ve güneşe yönelmek hususunda ön avretin açık vaziyette ihtiyaç giderilmesi arka avretin açık olmasından daha çirkin davranış olarak karşılanmıştır.¹⁹⁶

Sonuç olarak Ebû Şücâ'nın tercihinin Râfî'nin tercihiyle aynı olduğu söylenebilir. Ancak Nevevî'nin eserleri ve *el-Muhtasar*'ın şerhleri incelendiğinde müellifin tercihinin zayıf bir yönü olduğu görülmektedir. Buna göre hâcetini gideren kişinin Kabe'ye yönelmesi ile ay ve güneşe yönelmesinin arasında kerahet açısından fark bulunduğu söylenebilir.

2.2.2. Necâseti Gidermenin Guslün Farzlarından Sayılması

Ebû Şücâ, *el-Muhtasar*'ında guslün üç tane farzının bulunduğunu ifade etmiştir. Buna göre guslün farzları; niyet, bedenın üzerinde varsa necaseti gidermek ve suyu vücudun tamamına ulaştırmaktan ibarettir.¹⁹⁷

Necâset, hükmî ve aynî olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Hükmî necâset; tadı, kokusu, rengi ve hacmi bulunmayan necâsetlerdir. Aynî necâset ise bu dördünden en az birisinin bulunduğu necâsetlerdir.¹⁹⁸ Râfî ve Nevevî, gusül abdestinin geçerli olması için vücuttan aynî necâsetin giderilmesi gerektiği hususunda hemfikirdirler. İhtilaf ettikleri husus ise hem hükmî necâsetin giderilmesi hem de gusül abdesti için vücuda bir defa su dökmek yeterli midir yoksa ikisi için de ayrı ayrı su dökmek mi gerekmektedir. Nevevî bir defa su dökmenin hem hükmî necâseti kaldıracağını hem de gusül için yeterli olacağını kabul ederek guslün farzlarının niyet ve vücudun tamamını yıkamak olduğunu kabul etmektedir. Râfî ise her ikisi için ayrı ayrı su dökülmesi gerektiğini savunarak guslün farzlarına “bedenin üzerindeki necâsetin giderilmesi” şartını da eklemiştir.¹⁹⁹

75/1955-56), “Tahâret”, 264; İbnü's-Salâh, Şerhu müşkili'l-Vasît adlı eserinde Nevevî ile müttefik olduğu dört farlılığı açıklarken güneş ve ay ile ilgili olan hadisin zayıf olduğunu açıklamaktadır. Resulullâh'ın (s.a.v) tuvalet ihtiyacını gideren kişiyi güneş ve aya önünü dönmesinden nehyettiği hadisin el-Menâhî adlı eserde geçtiğini söylemektedir. Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Abdurrahmân İbnü's-Salâh, Şerhu müşkili'l-Vasît, thk. Abdulmunim Halîfe Ahmed Bilâl (Riyad: Dâru Künûzi İşbiliye, 1432), 1/169.

¹⁹⁶ Nevevî, *Mecmû'*, 2/94; İbn Hacer el-Heytemî, *el-Minhâcu'l-kavîm Şerhu'l-Mukaddimeti'l-hadramiyye*, 44.

¹⁹⁷ Ebû Şücâ, *el-Muhtasar*, 21.

¹⁹⁸ Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, 1/340.

¹⁹⁹ Râfî, *Şerhu'l-kebîr*, 1/190; Nevevî, *Minhâc*, 15.

el-Muhtasar'ın şârihlerin Râfîî'nin görüşünü mercûh, Nevevî'nin görüşünü ise râcih kabul ettikleri görülmektedir.²⁰⁰ Dolayısıyla Rafîî'nin görüşünü tercih ettiği görülen Ebû Şücâ'ın da zayıf görüşü tercih ettiğini ifade etmektedirler. Bâcûrî ise Ebû Şücâ'ın kastının necâseti gidermek olduğu ve gusûl almadan yapılması gereken bir şart olarak düşünülmediği takdirde Nevevî'nin görüşüyle de uyuşacağını kabul etmektedir. Böylelikle Ebû Şücâ'ya yönetilen itiraza cevap vermektedir.²⁰¹

2.2.3. Müzdelife'de Gecelemek için Gusûl Almanın Sünnet Oluşu

Müzdelife, hac mevsiminde insanların Arafat vakfesinden sonra bir araya geldikleri mekandır, zikir ve dua ederek Allah'a yakardıkları ikinci vakfe alanıdır. Şâfîî mezhebine göre Müzdelife'de gecelemek vaciptir. Hac ibadetini ifa eden insanlar, Zilhicce ayının 9. günü güneş battıktan sonra Müzdelife'ye giderler, akşam ile yatsı namazını cem'i te'hîr ederek kırlarlar ve geceyi ibadet ile geçirdikten sonra bayram sabahı güneşin doğmasıyla beraber Müzdelife'den ayrılırlar.²⁰²

Ebû Şücâ', gusûl almanın sünnet olduğu yerler arasında Müzdelife için gusûl almayı da zikretmektedir.²⁰³ Şâfîî mezhebindeki yerleşik bir kurala göre birbirine yakın olan iki gusûl alınacak yerden birincisinde gusûl alındığında ikincisine ihtiyaç duyulmamaktadır. Dolayısıyla Arafat vakfesi için gusûl alınması sünnet olduğu için hemen ardından Müzdelife'de gusûl alınması sünnet görülmemektedir.²⁰⁴ Şîrbînî, Şâfîî mezhebinin Irâk ekolüne mensup bazı âlimlerin Müzdelife'de gecelemek için gusûl almayı sünnet kabul ettiklerini ve bu görüşün râcih olmadığını söylemektedir.²⁰⁵ Bâcûrî ise Müzdelife yakınlarında bulunan ve Kur'ân-ı Kerîm'de "Meş'ar-i' Harâm" diye anılan Kuzah isimli tepede yapılan vakfe için gusûl almanın sünnet olduğunu belirtmektedir. Müzdelife'de gecelemek için ise gusûl almanın sünnet olmadığını ve bu ikisinin arasındaki farka dikkat çekmektedir.²⁰⁶ Râfîî, Müzdelife'de alınan guslün hükmünün, müellifin belirttiği gibi sünnet olduğunu söylemiştir.²⁰⁷ Nevevî ise

²⁰⁰ Gazzî, *Fethu'l-karîb*, 89; Şîrbînî, *İknâ*, 179-180; Veliyyüddîn el-Basîr, *Nihâye*, 29; Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, 1/337; Câvî, *Kûtu'l-habîb*, 43.

²⁰¹ Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, 1/340.

²⁰² Nevevî, *Minhâc*, 88; Dursun Ali Şeker - Mehmet Şener, "Müzdelife", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/236.

²⁰³ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 22.

²⁰⁴ Veliyyüddîn el-Basîr, *Nihâye*, 31; Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, 1/358; Câvî, *Kûtu'l-habîb*, 48.

²⁰⁵ Şîrbînî, *İknâ*, 1/193.

²⁰⁶ Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, 1/359.

²⁰⁷ Râfîî, *Şerhu'l-kebîr*, 3/376 ve 4/616.

Müzdelife için Kurban Bayramı sabahı gusül almanın sünnet olduğunu söylemiş, Müzdelife’de geceleme için sünnet olup olmadığına değinmemiştir.²⁰⁸

2.2.4. Tavaf için Gusül Almanın Sünnet Oluşu

Ebû Şücâ’, tavaf için gusül almanın sünnet olduğunu belirtmiştir.²⁰⁹ Müellifin “tavaf” ifadesi genel olduğu için kudûm, ziyaret ve vedâ tavafi kastedilebilir. Kudûm tavafi Mekke’ye gelme münasebetiyle yapılan tavafin adıdır. Kabe’yi selamlama mahiyetinde olduğu için “tahiyye” ve ilk buluşma anlamında “likâ” adıyla da anılmaktadır. Ziyaret tavafi, Arafat vakfesi ve Mina’da geceledikten sonra yapılan tavafin adıdır. Kabe’yi ziyaret etme anlamı taşıdığından ötürü “ziyaret” ve insanların topyekûn Arafat’tan indikten sonra yaptıkları için “ifâda” adıyla anılmaktadır. Hacıların memleketlerine dönmeden önce yaptıkları son tavafa da veda tavafi denilmektedir. Şâfiî mezhebinde kudûm tavafi sünnet, ziyaret tavafi rükün, veda tavafi ise vâciptir.²¹⁰

Bâcûrî, insanların tek bir zaman diliminde tavaf yapmalarını gerektirecek bir zorunluluk olmadığı için tavaftan önce gusül almanın sünnet olmadığını ifade etmektedir. *el-Muhtasar*’ın şârihlerinden bazıları veda ile ziyaret tavafları için gusül almanın Şâfiî’nin kadîm görüşü olduğunu, kudûm tavafinin ise hem kadîm hem de cedîd görüşüne göre sünnet olmadığını ifade etmektedirler. Her halükârda şârihlerin genel kabulü, kişinin rahatsız edici bir koku hissettiğinde gusül almasının müstehab olduğu yönündedir.²¹¹ Gazzâlî, Râfiî ve Nevevî’nin hacca giden kişinin gusül almasının sünnet olduğu yerler içerisinde tavaf sünnetini saymadıkları görülmektedir.²¹²

2.2.5. Akşam Namazının Vakti

Ebû Şücâ’, *el-Muhtasar*’ında akşam namazı vaktinin diğer namaz vakitlerinden farklı olduğunu ifade etmiştir. Müellifin tercih ettiği görüşe göre akşam namazının vakti tektir, başlangıç ve bitiş vakti yoktur. Güneşin batmasından hemen sonra ezan

²⁰⁸ Nevevî, *Minhâc*, 48-49 ve 85.

²⁰⁹ Ebû Şücâ’, *el-Muhtasar*, 22.

²¹⁰ Bâcûrî, *Hâşiyetü’l-Bâcûrî*, 1/360; Salim Ögüt, “Tavaf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/178.

²¹¹ Şirbînî, *İknâ’*, 1/193; Veliyyüddîn el-Basîr, *Nihâye*, 31-32; Câvî, *Kûtu’l-habîb*, 48; Hısnî, *Kifâyetü’l-ahyâr*, 109.

²¹² Râfiî, *Şerhu’l-kebîr*, 3/376; Nevevî, *Minhâc*, 85.

okunacak, abdest alınacak, avret mahalli örtülecek, kâmet getirelecek ve beş rekat namaz kılınacak kadar bir sürenin geçmesiyle akşam namazı vakti bitmiş olur.²¹³

Müellifin tercih ettiği görüş, İmâm Şâfiî'nin cedîd kavlidir. Kadîm kavli ise akşam namazı vaktinin kırmızı şafağın kaybolmasına kadar devam etmesidir. Râfiî ve Nevevî kadîm kavli tercih etmektedir.²¹⁴ Ayrıca Şâfiî'nin cedîd kavlinin aslında kadîm ile aynı olduğunu savunmaktadır. Çünkü Şâfiî, son dönem eserlerinden olan *el-İmlâ* adlı eserinde “akşam namazının vakti kırmızı şafak batana kadar devam eder”²¹⁵ hadisinin kendisine sıhhatli bir şekilde ulaştığını kaydetmektedir.²¹⁶

Akşam namazının tek vaktinin bulunduğunu savunanlar, Cebrâil'in (a.s.) iki gün boyunca Resulullah (s.a.v) ile bir araya geldiği ve namaz vakitlerinin başlangıcını ve bitişini öğrettiği hadisi delil kabul etmişlerdir. Cebrâil (a.s.) birinci gün namaz vakitlerinin başlangıç vaktinde ikinci gün ise son vaktinde gelmiştir. Ancak iki gün boyunca akşam namazı için aynı vakitte gelmiştir.²¹⁷ Bu durum da akşam namazının tek vakti olduğunu göstermektedir.

Şâfiî'nin cedîd kavlini savunanlar ise Şâfiî'nin *el-İmlâ* adlı eserinde zikrettiği hadisi delil göstermişlerdir. *el-Muhtasar*'ın şârih ve muhaşşilerinin büyük çoğunluğu da cedîd kavlin delilinin kadîm kavlin delilinden daha kuvvetli olduğunu savundukları

²¹³ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 31.

²¹⁴ Râfiî, *Şerhu'l-kebîr*, 1/371; Nevevî, *Mecmû'*, 3/30.

²¹⁵ Hadisin tam metni şu şekildedir: Abdullah b. Amr'dan (r.a.) rivayet edildiğine göre Resulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Güneşin gökyüzünün ortasından batıya doğru meyletmeye başlamasıyla beraber öğle vakti başlar ve kişinin gölgesi kendi boyu kadar olana kadar devam eder. İkinci vakti, Güneş sararmaya başlayana kadar devam eder. Akşam namazı vakti, kızıl şafak kayboluncaya kadar devam eder. Yatsı namazının vakti gece yarısına kadar devam eder. Sabah namazı vakti ise, fecrin doğuşundan güneşin doğmasına kadar sürer. Güneş doğunca namaz kılmayı bırak. Çünkü Güneş Şeytan'ın boynuzları arasında doğar. Müslim, "Evkâtü's-salavâtî'l-hams", 173.

²¹⁶ Ebû'l-Mehâsin Fahrulislâm Abdulvâhid b. İsmâil b. Ahmed er-Rûyânî et-Taberî Abdulvâhid er-Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb*, thk. Târik Fethî es-Seyyid (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009), 1/382; Nevevî, *Mecmû'*, 3/30.

²¹⁷ Hadisin tam metni şu şekildedir: İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “Cebrail Kâbe'nin yanında bana iki kere imamlık yaptı. Birincisinde öğle namazını, gölge bir ayakkabı kayışı kadar iken kıldırdı. Sonra her şeyin kendi gölgesi kadar olduğu zaman ikindiye kıldırdı. Güneşin battığı ve oruçlunun iftar ettiği saatte akşam namazını kıldırdı. Şafağın kaybolduğu saatte de yatsıyı kıldırdı. Sonra sabah namazını tan yeri ağarınca ve oruç tutana yemek haram olunca kıldırdı. Cebrail ikinci kez imamlık yaptığında öğle namazını, çünkü ikindi vaktinde, her şeyin gölgesinin kendi boyu kadar olduğu vakitte kıldırdı. İkindiye, her şeyin gölgesi kendinin iki misli olduğu vakitte kıldırdı. Sonra akşam namazını ilk günkü vaktinde kıldırdı. Sonra yatsı namazını gecenin üçte biri geçtiğinde kıldırdı. Sabah namazını da yeryüzü biraz aydınlanınca kıldırdı. Sonra Cebrail bana döndü ve dedi ki: «Ya Muhammed! bu senden önceki peygamberlerin ibadet vaktidir. Namazların vakti bu iki vaktin arasındır.” Ebû Dâvûd, “Mevâkîf”, 2 (No. 393); Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ et-Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahîh* (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1996), “Mevâkîf”, 1 (No. 149).

görülmektedir.²¹⁸ Ayrıca iki hadisin arasındaki tearuzu gidermek için Cebrâil'in (a.s.) iki gün boyunca akşamı tek vakitte kıldırmasını "fazilet vakti" olarak yorumlamışlardır.²¹⁹

2.2.6. Selamdan Önce Namazdan Ayrılma Niyeti

Ebû Şücâ' *el-Muhtasar*'ında namaz kılan kişinin selam vermeden önce namazdan ayrılmaya niyet etmesinin rükün olduğu görüşünü tercih etmiştir.²²⁰ Şâfiî mezhebine mensup bazı âlimler bu görüşü savunmuşlardır. Bu görüşün savunucuları, namazdan ayrılma niyetini, namaza başlarken iftitah tekbiriyle beraber getirilen niyete benzetmişlerdir. Çünkü iftitah tekbiri namazın başlangıcını, selam ise namazın bitişi ifade etmektedir. Buna göre namazın başlangıcı niyet ile olduğu gibi bitişi de niyet ile olmalıdır. Ayrıca bu görüşün savunucuları, selamın sadece namaza ait olan kıyam, rukû, secde ve kırâat gibi bir eylem olmadığını ve namaz içerisinde bir insana selam verildiğinde namazın bozulacağı gibi namaz sonunda da namazdan ayrılma niyeti getirilmezse namazın bozulacağını söylemişlerdir.

Namazdan ayrılma niyetini vacip görmeyenler ise fiil ile terk arasında bir ayrıma gitmişlerdir. Bir eyleme yeni başlayan kişi için niyetin gerekli olduğunu ancak terki için gerekli olmadığını belirtmişlerdir. Bu bağlamda iftitah tekbiri namazın başlangıcı (fiil) olduğu için niyet vacip iken namazın bitişi (terk) anlamına gelen selamdan önce niyet vacip değildir. Ayrıca namaza başlarken getirilen niyet, namaz ibadetinin kapsamına giren bütün fiilleri kapsamaktadır. Ancak bu görüşü savunanlar da namazdan ayrılma niyetini rükün kabul edenlerin ihtilafından kurtulmak için bu niyeti mendup görmüşlerdir. *el-Muhtasar* şârihleri ise müellifin tercihinin mercûh, namazdan ayrılma niyetinin mendup olduğunu savunanların görüşünün ise râcih olduğunu kabul etmişlerdir.²²¹ Râfiî ve Nevevî'nin namazın rükünleri arasında selamdan önce namazdan ayrılma niyetini saymadıkları görülmektedir.²²²

²¹⁸ Şirbînî ve Bâcûrî, Müslim'in rivayet ettiği "akşam namazının vakti kırmızı şafak batana kadar devam eder" hadisinin vb. rivayetlerin Cebrâil hadisinden daha kuvvetli olduğunu kabul etmişlerdir. Çünkü Müslim'in rivayetleri Cebrâil'in hadisinden sonra vuku bulmuştur; Müslim rivayetleri Medine dönemine ait iken Cebrail hâdisesi Mekke döneminde gerçekleşmiştir. Ayrıca Müslim hadislerinin râvileri Cebrâil hadisinden râvilerinden daha fazla ve isnat açısından daha kuvvetlidir. Şirbînî, *İknâ*, 1/288; Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, 1/514.

²¹⁹ Gazzî, *Fethu'l-karîb*, 116; Şirbînî, *İknâ*, 1/286-288; Veliyyüddîn el-Basîr, *Nihâye*, 51-52; Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, 1/510-514; Câvî, *Kûtu'l-habîb*, 80-81; Hısnî, *Kifâyetü'l-ahyâr*, 151-152.

²²⁰ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 34.

²²¹ Gazzî, *Fethu'l-karîb*, 128; Şirbînî, *İknâ*, 1/360-361; Veliyyüddîn el-Basîr, *Nihâye*, 63; Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, 621; Câvî, *Kûtu'l-habîb*, 96; Hısnî, *Kifâyetü'l-ahyâr*, 186.

²²² Râfiî, *Şerhu'l-kebîr*, 1/460; Nevevî, *Minhâc*, 25-30.

2.2.7. Vakit Namazlarının Cemaatle Kılınmasının Hükümü

Şâfiî mezhebine mensup âlimler arasında vakit namazlarının cemâatle kılınmasının hükümü hakkında farklı görüşler belirtilmiştir. Müellif ve Râfiî vakit namazlarının cemaat ile eda edilmesinin hükmünün sünnet-i müekkede olduğunu tercih etmişlerdir.²²³ Nevevî farz-ı kifâye, İbnü'l-Münzir en-Nîsâbûrî (ö. 318/930) ve İbn Huzeyme en-Nîsâbûrî (ö. 311/924) ise farz-ı ayn olduğunu tercih etmişlerdir.²²⁴ Bunların dışında sünnet-i kifâye olduğunu tercih edenler de olmuştur.²²⁵

Beş vakit namazın cemaat ile kılmanın hükmünü sünnet kabul edenler, “kişinin cemaatle kıldığı namaz tek başına evinde kıldığı namazdan yirmi yedi kat daha faziletlidir”²²⁶ hadisini delil göstermektedirler. Nitekim Resulullah'ın (s.a.v) camide namaz kılmanın daha faziletli olduğunu söylemesi cemaat ile kılmanın da caiz olduğuna işaret etmektedir.

Cemaat ile namaz kılmanın farz-ı kifâye olduğunu söyleyenler, “Üç kişi bir köyde veya kırdaki bulunur ve namazlarını cemaatle kılmazlarsa, şeytan onlara hâkim olur. Öyleyse cemaatten ayrılma. Çünkü kurt ancak sürüden ayrılan koyunu yer”²²⁷ hadisi delil kabul etmektedirler. Bu görüşü savunanlara göre hadiste bir topluluğun içerisinde hiç kimsenin cemaat ile namaz kılmadığı ve cemaatin topluca terk edildiği yerilmektedir. Dolayısıyla bir grup müslüman cemaat ile namaz kıldığı zaman sorumluluk diğerlerinden de kalkacaktır.

Cemaat ile namaz kılmanın farz-ı ayn olduğunu kabul edenler ise “Canımı kudretiyle elinde tutan Allah'a yemin ederek söylüyorum, içimden öyle geçiyor ki, odun toplamayı emredeyim, odun yığılsın. Sonra namazı emredeyim, ezan okunsun. Daha sonra bir adama cemaate imam olmasını emredeyim. En sonunda cemaate gelmeyen adamlara gidip onlar içindeyken evlerini yakayım”²²⁸ hadisini delil

²²³ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 40; Gazzî, *Fethu'l-karîb*, 145; Şirbînî, *İknâ'*, 1/417.

²²⁴ Hısnî, *Kifâyetü'l-ahyâr*, 211.

²²⁵ Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, 2/79.

²²⁶ Ebû Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî Mâlik b. Enes, *el-Muvatta (Rivâyetu Ebî Musab)*, thk. Beşşâr Avvâd Marûf, Mahmud Halil (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1412), "Fadlû salâti'l-cemâa", 322; Müslim, "Fadlû salâti'l-cemâa ve beyânü't-teşdîdi fi't-tehallufi anhâ", 249; Ebû Bekr Ahmed b. Amr el-İtkî el-Bezzâr, *el-Bahru'z-zehhâr*, thk. Mahfûzurrahmân Zeynullâh vd. (Medine: Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, 1988), 15/102 (No. 8388).

²²⁷ Ebû Dâvûd, "Teşdîd fi terki'l-cemâa", 47 (No. 547); Nesâî, "Teşdîd fi terki'l-cemâa", 119 (No. 922).

²²⁸ Buhârî, "Vucûbu salâti'l-cemâa", 1 (No. 618); Müslim, "Fadlû salâti'l-cemâa ve beyânü't-teşdîdi fi't-tehallufi anhâ", 651.

göstermektedirler. Cemaatle namazın hükmünün farz-ı ayn olmadığını söyleyen âlimler, Resulullah'ın (s.a.v) bu sözleri münafıklar için söylediğini belirtmektedirler.

2.2.8. Ay ve Güneş Tutulması Namazlarında Secdelerin Uzatılma Süresi

Ay ve güneş tutulmasında iki rekat namaz kılınması sünnettir. Diğer namazlardan farklı olarak bu namazlarda kıyam halinde uzunca kırâat yapılmaktadır. Ayrıca her rekatta tesbihatının uzatıldığı iki ruku bulunmaktadır. Bu namazların secdelerinin de rukuları gibi uzatılması veya uzatılmaması hususunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Mâverdi ve Râfiî secdelerin uzun tutulmaması görüşünü savunmuşlardır.²²⁹ Müellifin de bu görüşü tercih ettiği şu ifadelerinde açıkça belirtilmiştir: “Ay ve güneş tutulması namazı iki rekat kılınır. Her rekatta iki kıyam, iki ruku ve iki secde yapılır. Çokça tesbih ile rukular uzatılmalıdır. Secdeler ise kısa tutulmalıdır.”²³⁰ Büveytî, Begavî, Şîrâzî, İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî (ö. 643/1245) ve Nevevî secdelerin uzun tutulması görüşünü tercih etmişlerdir.²³¹ *el-Muhtasar*'ın şârih ve mühaşşîlerinin de bu görüşü tercih ettikleri ve müellifin görüşünü zayıf kabul ettikleri görülmektedir.²³²

2.2.9. Taziye Süresinin Başlangıcı

Taziye, yakını vefat eden kimseleri sabretmeye ve metanetli olmaya davet etmeyi, baş sağlığı dilemeyi ve onları teselli ederek acılarını paylaşmayı ifade etmektedir. Taziye ölünün defninden önce ve sonra sünnettir. Kişinin ölümünden sonra yakınlarının acısını dindirmek için taziyenin üç gün sürmesi tavsiye edilmektedir. Üç günden sonra yakınlarının acısını tazeleyeceği için taziye mekruh görülmektedir.²³³

Müellif, üç günlük taziye süresinin ölünün defninden sonra başladığını ifade etmektedir.²³⁴ *el-Muhtasar*'ın şârihleri ise üç günlük sürenin kişinin ölümünden sonra

²²⁹ Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, 2/504-505; Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Basrî el-Mâverdi, *el-İknâ' fî'l-fikhi's-Şâfiî*, thk. Hıdır Muhammed Hıdır (Tahran: y.y., 1420), 55; Râfiî, *Şerhu'l-kebîr*, 2/375.

²³⁰ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 44.

²³¹ Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mesûd b. Muhammed b. el-Ferrâ el-, *et-Tehzîb fî fikhi'l-İmâm eş-Şâfiî*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavvid (b.y.: y.y., 1418), 2/388; Şîrâzî, *el-Muhezzeb fî fikhi'l-İmâm eş-Şâfiî*, 1/229; İbnü's-Salâh, *Şerhu müşkili'l-Vasît*, 2/368; Nevevî, *Minhâc*, 54.

²³² Gazzî, *Fethu'l-karîb*, 161; Hısnî, *Kifâyetü'l-ahyâr*, 240; Şîrbînî, *İknâ'*, 1/485; Veliyyüddin el-Basîr, *Nihâye*, 96; Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, 205-506; Câvî, *Kûtu'l-habîb*, 136; Büceyrimî, *Tuhfetü'l-habîb*, 2/231.

²³³ Ebû Bekr Usmân b. Muhammed Şettâ el-Bekrî ed-Dimyâtî, *Hâşiyetü İâneti't-tâlibîn alâ halli elfâzi Fethi'l-muîn* (Dımaşk: Dâru'l-Feyhâ, Dâru'l-Menhel Nâşîrûn, 1418/1997), 2/287.

²³⁴ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 50.

başladığını söylemektedirler. Bununla beraber ölünün yakınları ölünün defin işlemleriyle meşgul olacağı için definden önce yakınlarının taziyesinin güzel karşılamamaktadırlar. Ancak yakınları çok üzgün ise acılarını dindirmek için defin öncesinde de taziye tavsiye etmektedirler.²³⁵ Râfî ve Nevevî'nin ifadelerinden taziye süresinin ölümden başlayabileceği ve üç gün devam ettiği anlaşılmaktadır. Ancak Gazzâlî bu sürenin yaklaşık olarak üç gün kabul edildiğini, dakikası dakikasına üç gün şeklinde anlaşılmaması gerektiğini ifade etmiştir.²³⁶

2.2.10. Zekâtın Şartları Açısından Tam Mülkiyet

Müellif, zekâtın hayvanlarda, parada, ziraat ürünlerinde, bazı meyvelerde ve ticaret eşyalarında vâcib olduğunu söylemektedir. Bunlarda zekâtın vâcib olması için gereken şartları ayrı ayrı zikretmektedir. Müellifin bu şartlar arasında tam mülkiyeti de saydığı görülmektedir.²³⁷ Tam mülkiyet, malın hem zâtının hem de menfaatinin sahibinin tasarrufu altında olmasını ifade etmektedir. Mukabili ise zayıf veya nakıs mülkiyettir.²³⁸ Müellifin bu konuda Şâfî'nin kadîm kavlini tercih ettiği görülmektedir; cedîd kavline göre tam mülkiyet şartı aranmamaktadır.²³⁹ Örneğin müellife göre efendisi ile belli bir miktar karşılığında kendisini azat etmesi üzere anlaşılan köleden (mükâteb) alacağının tamamını henüz kabzetmeyen efendinin anlaşılan miktarın zekâtını vermesi gerekmemektedir. Aynı şekilde satın alınan herhangi bir şeyin kabzedilmeden önce zekâtının verilmesi gerekli değildir.²⁴⁰

Râfî ve Nevevî, gasp edilen, kaybolan mallarda, inkâr edilen borçlarda cedîd kavle göre zekâtın vâcib olduğunu, lâkin kabzedilmeden önce zekâtın verilmesinin vâcib olmadığını belirtmektedir. Nevevî, satın alınan ve henüz kabzedilmeyen malda zekâtın vâcib olduğunu ayrıca vurgulamaktadır.²⁴¹ Müellifin ifadesinden kadîm kavle

²³⁵ Gazzî, *Fethu'l-karib*, 175; Hısnî, *Kifâyetü'l-ahyâr*, 256; Şirbînî, *İknâ*, 1/546; Veliyyüddîn el-Basîr, *Nihâye*, 113; Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, 2/305-306.

²³⁶ Râfî, *Şerhu'l-kebîr*, 2/459; Nevevî, *Mecmû*, 5/306.

²³⁷ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 53.

²³⁸ Mustafa Ahmed ez-Zerka, *el-Fıkhu'l-İslâmî fî sevbihi'l-cedîd* (Dımaşk: Matbaatü Câmiatü Dımaşk, 1380), 1/239; Mustafa Ahmed ez-Zerka, "İslâm Hukukunda Mülk'ün Sebepleri ve Çeşitleri", çev. Servet Armağan, *İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi* 18 (1990), 145; Mehmet Erkal - Mahmut Salihoğlu, "Zekât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/198.

²³⁹ Hısnî, *Kifâyetü'l-ahyâr*, 259.

²⁴⁰ Gazzî, *Fethu'l-karib*, 177; Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, 2/319; Şirbînî, *İknâ*, 1/571-572; Büceyrimî, *Tuhfetü'l-habîb*, 2/315.

²⁴¹ Râfî, *Şerhu'l-kebîr*, 2/543; Nevevî, *Minhâc*, 71-72; ayrıca bk. Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc fî şerhi'l-Minhâc* (b.y.: el-Mektebetü't-ticâriyye, 1357/1983), 3/332; Şems ed-Dîn Muhammed b. Ahmed eş-Şâfî el-Hatîb eş-

tabi olduğu anlaşılacakla beraber metnin şârih ve mühaşşîlerinin çoğunluğunun cedîd kavli tercih ettikleri görülmektedir.²⁴²

2.2.11. Ortakların Zekâtında Aranan Şartlar

Müellif, ortaklaşa hayvan besleyenlerin zekâtlarını bir kişi gibi vereceklerini ifade etmektedir. Ancak bunun için ortaklaşa alınan hayvanların ahırlarının, toplanma alanlarının, meralarının, damızlıklarının, su içtikleri yerlerin, sütlerini sağanlarının ve sütlerinin sağıldıkları yerlerin aynı olması gerektiği vurgulamaktadır. Bu şartlardan birisi de hayvanların tamamını aynı kişinin sağmasıdır.²⁴³

el-Muhtasar'ın şerhlerinde hayvanların tek kişi tarafından sağılması görüşü Şâfiî'nin cedîd kavli olduğunu belirtilmektedir. Kadîm kavline göre ise böyle bir şart bulunmamaktadır. Ancak şârihler, bu meselenin Şâfiî'nin kadîm kavlinin tercih edildiği nadir meselelerden birisi olduğunu ve Nevevî'nin de kadîm kavli tercih ettiğini belirtmektedirler. Bunun neticesinde müellifin Şâfiî mezhebinin mutemet görüşünü tercih etmediğini söylemektedirler.²⁴⁴ Ayrıca Şâfiî mezhebine ait muteber eserler incelendiğinde Ebû İshâk el-Mervezî, Abdolvâhid b. İsmâîl b. Ahmed er-Rûyânî (ö. 502/1108) ve Râfiî gibi âlimlerin de bu konuda kadîm kavli tercih ettikleri görülmektedir.²⁴⁵

2.2.12. Şek Günü Oruç Tutmanın Hükümü

Şek günü ıstılahı, Şaban ayının son gününe denk gelen ve Ramazan'dan olup olmadığından şüphe edilen gün için kullanılmaktadır.²⁴⁶ Müellif, bu günde oruç tutmanın mekruh olduğunu belirtmektedir.²⁴⁷ *el-Muhtasar*'ın şârihlerinden İbn Kâsım, müellifin tahrîmen mehruhu kasedettiğini, Şirbînî ise tenzîhen mekruh kasedettiğini söylemektedir. Eserin mühaşşîlerinden Bâcûrî, İbn Kâsım'ın tercihinin hüküm açısından daha doğru olduğunu ancak Şirbînî'nin tercihinin ise ibare açısından daha doğru olduğunu ifade etmektedir. Çünkü müellifin bir önceki başlıkta “oruç tutulması

Şirbînî, *Mugnî'l-muhtâc ilâ marifeti meânî elfâzi'l-Minhâc* (b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994), 2/126.

²⁴² Karataş, “Muhtasar Fıkıh Metinlerinde Mezhepteki Tercihlere Aykırı Görüşler: Ebû Şücâ el-Ebû Şücâ'nın el-Muhtasar'ı Örneği”, 258-259.

²⁴³ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 57.

²⁴⁴ Nevevî, *Mecmû'*, 5/435; Gazzî, *Fethu'l-karib*, 185; Hısnî, *Kifâyetü'l-ahyâr*, 270; Şirbînî, *İknâ'*, 2/591; Velîyyüddîn el-Basîr, *Nihâye*, 119; Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, 2/349; Câvî, *Kûtu'l-habîb*, 166.

²⁴⁵ Abdolvâhid er-Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb*, 3/55; Râfiî, *Şerhu'l-kebîr*, 2/505; Nevevî, *Ravda*, 2/172.

²⁴⁶ Ebû'l-Fadl Muhammed b. Ebû Bekr el-Esedî İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetü'l-muhtâc fî şerhi'l-Minhâc*, thk. Enver b. Ebû Bekr ed-Dâğıstânî (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1432), 1/572; Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018), 271.

²⁴⁷ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 64.

haram olan günleri” saydığını ve eğer şek günü orucunun tahrimen mekruh olduğunu kasdetmiş olsaydı bu meseleyi de önceki başlıkta zikredebilirdi diyerek Şirbînî’nin ibaresinin daha doğru olduğunu açıklamaktadır. Nitekim Şirbînî de açıklamalarında Ammâr b. Yâsir’in (r.a.) “kim şek günü oruç tutarsa Ebü’l-Kâsım’a isyan/muhalefet etmiştir”²⁴⁸ sözünden ötürü şek günü oruç tutmanın haram olduğu kanaatine ulaşmaktadır.²⁴⁹ Râfiî şek gününde nezir, keffâret ve âdet haline getirilen nâfile orucun tutulmasında bir beis olmadığını kaydetmiştir. Ancak bu günde zikredilenlerin dışında nâfile oruç tutmanın esah olan görüşe göre sahîh olmayacağını belirtmiştir. Çünkü şek günü de bayram günleri gibi rivâyetlerde bu günlerde oruç tutulması nehyedilmiştir.²⁵⁰ Nevevî de sebebi olmayan nâfile orucun şek gününde sahîh olmayacağını söylemiştir.²⁵¹

2.2.13. Oruç Kazasıyla Ölenin Adına Fitre Verme veya Oruç Tutma

Hastalık gibi bir sebepten ötürü Ramazan orucunu tutamayan ve daha sonra da ölümüne kadar oruç tutacak gücü bulamayan kimse için hiçbir günah yoktur. Velisinin o kimsenin yerine oruç tutma veya fakirlere yemek yedirme gibi sorumluluğu da bulunmamaktadır. Oruç tutma imkânı olmasına rağmen oruç tutmayan kişiye gelince müellife göre velisinin fakirlere o kimsenin tutmadığı her oruç için bir müd vermesi gerekmektedir. Çünkü oruç da namaz gibi beden ile yapılan bir ibadet türüdür, başkasının ifa etmesiyle kişinin sorumluluğu yerine getirilmemektedir.²⁵²

Ebû Şücâ’, Ramazan orucu kazası bulunan bir kimsenin öldüğü zaman tutmadığı her oruç için fakir ve yoksullara bir müd²⁵³ verileceği görüşünü tercih etmiştir.²⁵⁴ Müellifin tercihi aynı zamanda Şâfiî’nin cedîd kavli ve Râfiî’nin tercih ettiği görüştür. Şâfiî’nin kadîm kavline göre velisinin fakirlere yemek yedirmesinin caiz olduğu gibi

²⁴⁸ Buhârî, “Savm”, 11.

²⁴⁹ Gazzî, *Fethu’l-karib*, 197; Şirbînî, *İknâ’*, 2/644; Bâcûrî, *Hâşiyetü’l-Bâcûrî*, 2/430.

²⁵⁰ Râfiî, *Şerhu’l-kebîr*, 3/212.

²⁵¹ Nevevî, *Minhâc*, 86.

²⁵² Hısnî, *Kifâyetü’l-ahyâr*, 302.

²⁵³ Öne uzatılarak birleştirilen iki elin aldığı tahıl miktarına müd denilmektedir. Fakihler, müddün bir sâin dörde biri olduğu hususunda ittifak etmektedirler. Ancak bir müddün ölçüsü hususunda ihtilaf etmektedirler. Cumhura göre bir müd, bir Bağdat rıtlı ve üçte birine denk gelmekte iken Hanefilere göre ise iki Bağdat rıtlına denk gelmektedir. Vehbe Zühaylî bir Bağdat rıtlının 408 grama denk geldiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla bir müd 544 grama denk gelmektedir. Takıyyüddîn Ahmed b. Ali b. Abdilkadir b. Muhammed el-Makrîzî, *el-Evzân ve’l-ekyâl eş-şerîyye*, thk. Sultan b. Heliyyîl b. Ayyid el-Mismâr (Lübnan: Dâru’l-Beşâirî’l-İslâmiyye, 1428), 76; Vehbe b. Mustafa ez-Zühaylî, *el-Fıkhu’l-İslâmî ve edilletühû* (Dimaşk: Dâru’l-Fikr, ts.), 1/143; Heyet, *el-Mevsûatü’l-fıkhiyyetü’l-Kuveytîyye* (Kuveyt: Vizâretü’l-evkâf ve’ş-şuûnî’l-İslâmiyye, 1404), 38/302; Cengiz Kallek, “Müd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2021), 31/455.

²⁵⁴ Ebû Şücâ’, *el-Muhtasar*, 65.

ölenin yerine oruç tutması da caizdir, hatta oruç tutması sünnete daha uygun olduğu kabul edilmektedir. Nevevî bu konuda Şâfiî'nin kadîm kavlinin tercihe daha şayan olduğunu ifade etmektedir. Çünkü Nevevî, cedîd kavlin delili sayılan “Ölen kişinin üzerinde Ramazan orucu borcu varsa, onun adına her gün için bir yoksula yemek verilsin”²⁵⁵ hadisinin zayıf olduğunu kabul etmektedir. Kadîm kavlin delili sayılan “Bir kişi oruç borcu ile ölürse velisi onun yerine tutar”²⁵⁶ hadisinin ise daha kuvvetli olduğu ifade etmektedir. Ayrıca ölen annesinin tutmadığı adak orucunu soran kadına Resulullâh'ın (s.a.v) “annenin yerine oruç tut”²⁵⁷ diye cevap verdiği hadisin de kuvvetli olduğunu söylemektedir.²⁵⁸

2.2.14. Haccın Vâcipleri Açısından Halk veya Taksîr

Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*'ında halk veya taksîri (saçın tamamını veya bir kısmını traş etmek) haccın vaciplerinden saymıştır ayrıca haccın rükünlerinden olmadığını belirtmiştir.²⁵⁹ Müellifin hac bölümü dışında eserinin tamamında rükün ile vâcibi farklı anlamlarda kullanmadığı görülmektedir. Bu farklılığı dikkat çeken bazı şârihler, müellifin hac bölümünde rükün ile hac ibadetinin geçerliliği kendisine bağlı olan ve terk edildiğinde hayvan kesme cezası ile kapatılamayan türden fiileri kasdettiğini belirtmektedirler. Müellifin vâcip ile de hac ibadetinin geçerliliğinin kendisine bağlı olmadığı ve terkinin hayvan keserek cezalandırılığında fiilleri kasdettiğini söylemektedirler.²⁶⁰ Eserde “rükünlerinden dışındaki vâcipler”, “rükünü terk eden kimse terk ettiği rükünü yapana kadar ihramdan çıkmaz” ve “vâcibi terk eden kimseye kurban (dem) kesmek gerekir” ifadeleri de bu farklılığa işaret etmektedir.²⁶¹

Müellif, haccın rükünlerinin ihram, vakfe, tavaf ve sa'y olmak üzere dört tane olduğunu belirtmiştir.²⁶² Ancak eseri şerh eden müelliflerin bir kısmı haccın rükünlerinin altı tane olduğunu söylemişlerdir. Şârihler, Ebû Şücâ'ın söylediklerine ek

²⁵⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430), “Sıyâm”, 50 (No. 1757); Tirmizî, “Savm”, 23 (No. 718).

²⁵⁶ Buhârî, “Savm”, 41 (No. 1851); Müslim, “Savm”, 1147.

²⁵⁷ Buhârî, “Savm”, 41 (No. 1852); Müslim, “Savm”, 1148.

²⁵⁸ Râfiî, *Şerhu'l-kebîr*, 3/237; Nevevî, *Ravda*, 2/382; Gazzî, *Fethu'l-karîb*, 199; Şirbinî, *İknâ*, 2/652-653; Veliyyüddîn el-Basîr, *Nihâye*, 138; Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, 2/441-444; Câvî, *Kûtu'l-habîb*, 181.

²⁵⁹ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 70.

²⁶⁰ Şirbinî, *İknâ*, 1/686; Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, 2/504; Câvî, *Kûtu'l-habîb*, 191.

²⁶¹ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 70, 71 ve 72.

²⁶² Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 69.

olarak haccın rükünlerinin beşincisinin saçları traş etmek olduğunu (halk) ve altıncısının ise rükünlerin sırasıyla yapılmasını (tertib) eklemişlerdir.²⁶³

Müellif, haccın vâcipleri arasında; ihram için belirtilen yerlerden ihrama girmeyi, üç cemreye taş atmayı ve saçları traş etmeyi zikretmiştir.²⁶⁴ Eserin bazı şârihlerinin bu konuda itiraz ettikleri görülmektedir. Onlara göre saçları traş etmek haccın rükünlerinden sayılmaktadır. Müellifin zikretmediği diğer vâcipler ise Müzdelife’de geceleme, Mina’da geceleme ve ihramın yasaklarından uzak durmaktır.²⁶⁵

el-Muhtasar’ı bazı şârihleri, müellifin saç traş etmeyi (halk yada taksîr) vâcip kabul etmesinin gerekçesini, saç traş etmenin hac için ibâdet (nüsük) olmadığını ancak ihrâmın yasaklarından çıkmayı sağlayan bir araç olduğunu (ibâha-i mahzûr) belirtmişlerdir.²⁶⁶ Râfî ve Nevevî esah olan görüşe göre saç traş etmenin nüsük olduğunu ve haccın rükünlerinden sayılacağını söylemiştir.²⁶⁷ Şârihler, böyle bir farklılık olsa da saçları traşın rükün kabul edilmesi görüşünün fetvaya daha uygun olduğunu (ezhar) belirtmişlerdir.²⁶⁸ Hatta Cüveynî, saç traş etmenin haccın rükünlerinden olduğuna dair âlimlerin ittifak ettiklerini belirtmektedir.²⁶⁹

2.2.15. Veda Tavafinın Hükümü

Müellif, yedi tane olarak saydığı haccın sünnetleri arasında veda tavafinı da zikretmiştir.²⁷⁰ Eserin şerhleri incelendiğinde veda tavafinın vâcip olduğuna dikkat çekilmiştir, müellifin tercihinin zayıf olduğu ifade edilmiştir.²⁷¹ Bâcûrî, veda tavafinın başlı başına bir vâcip olduğunu sadece hac ibadetine özgü olmadığını belirtmiştir.²⁷² Râfî, esah olan görüşe göre veda tavafinın vacip olduğunu ve terk eden kişiye kurban

²⁶³ Hısnî, *Kifâyetü'l-ahyâr*, 314; Şirbînî, *İknâ*, 1/680-682; Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, 2/490.

²⁶⁴ Ebû Şücâ, *el-Muhtasar*, 70.

²⁶⁵ Hısnî, *Kifâyetü'l-ahyâr*, 314; Şirbînî, *İknâ*, 1/686; Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, 2/504.

²⁶⁶ Şirbînî, *İknâ*, 690; Veliyyüddîn el-Basîr, *Nihâye*, 146; Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, 502 ve 504.

²⁶⁷ Râfî, *Şerhu'l-kebîr*, 3/427; Nevevî, *Minhâc*, 90.

²⁶⁸ Veliyyüddîn el-Basîr, *Nihâye*, 146.

²⁶⁹ Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, 4/309; Şirbînî, *İknâ*, 1/690; Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, 2/514.

²⁷⁰ Ebû Şücâ, *el-Muhtasar*, 70.

²⁷¹ Gazzî, *Fethu'l-karîb*, 208; Şirbînî, *İknâ*, 1/693; Veliyyüddîn el-Basîr, *Nihâye*, 148; Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, 2/527; Câvî, *Kûtu'l-habîb*, 195; Büceyrimî, *Tuhfetü'l-habîb*, 2/462; İmrîti, *Nihâyetü't-tedrib*, 36.

²⁷² Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, 2/527.

kesmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁷³ Nevevî de ezhar olan görüşe göre vâcip olduğunu söylemiştir.²⁷⁴

2.2.16. Müzdelife’de Gecelemenin Hükümü

Müzdelife’de gecelemenin hükümü, Şâfiî mezhebi içinde rükün, sünnet ve vâcip olmak üzere üç görüşte değerlendirilmiştir.²⁷⁵ İbn Huzeyme, İbnü’l-Münzir ve Sübkî gibi bazı âlimler, rükün olduğunu iddia etmişlerdir.²⁷⁶ Müellif, *el-Muhtasar*’ında Müzdelife’de gecelemeği haccın sünnetleri arasında zikretmiştir.²⁷⁷ Râfiî’nin ifadelerinden müellif ile aynı görüşü tercih ettiğı anlaşılmıştır.²⁷⁸ Nevevî ise *Ravda* ve *Mecmû*’da vâcip olduğunu tercih etmesiyle beraber daha sonraki dönemlerde telif ettiğı *Minhâc*’da ise “gecenin ikinci yarısında Müzdelife’de bulunmayan, bir kurban (dem) keser. Bu kurbanın vücûbu hakkında iki görüş vardır” sözüyle tercihinin belli etmeyen bir ifade kullanmıştır.²⁷⁹ Eserin şerh ve hâşiyelerinin bazılarında Müzdelife’de gecelemenin vâcip olduğuna dikkat çekilmiş, müellifin tercihinin zayıf olduğu ifade edilmiştir.²⁸⁰

2.2.17. Minâ’da Gecelemenin Hükümü

Minâ’da gecelemenin hükmünün vâcip veya sünnet olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Müellif ve Râfiî’nin sünnet olduğunu tercih ettikleri görülmüştür.²⁸¹ Nevevî’nin ise *Ravda*’da vâcip olduğu görüşünü tercih ederken *Minhâc*’da hükmüne değinmediğı tespit edilmiştir.²⁸² Ancak *Minhâc*’ın şerhlerinde hükmünün vâcip olduğu açıkça belirtilmiştir.²⁸³ Şirbînî, müellifin sünnet görüşünün Arefe gecesi ile kayıtlandırıldığını ve teşrik günlerinde Mina’da gecelemenin ise vâcip olduğunu

²⁷³ Râfiî, *Şerhu’l-kebîr*, 3/447.

²⁷⁴ Nevevî, *Ravda*, 3/116.

²⁷⁵ Hısnî, *Kifâyetü’l-ahyâr*, 318; Karataş, “Muhtasar Fıkıh Metinlerinde Mezhepteki Tercihlere Aykırı Görüşler: Ebû Şücâ el-İsfahânî’nin el-Muhtasar’ı Örneğı”, 260.

²⁷⁶ Nevevî, *Mecmû*, 8/134-135; Hısnî, *Kifâyetü’l-ahyâr*, 318.

²⁷⁷ Ebû Şücâ, *el-Muhtasar*, 70.

²⁷⁸ “Müzdelife’de Meşar-i haram dışında başka bir yerde dururlarsa; sünnetin aslı yerine gelmiş olur. Bu sünnetin terki kurban kesmek (dem) ile kapatılmaz.” Râfiî, *Şerhu’l-kebîr*, 3/423.

²⁷⁹ Nevevî, *Ravda*, 3/99; Nevevî, *Mecmû*, 8/135; Nevevî, *Minhâc*, 89; ayrıca bk. Gazzî, *Fethu’l-karîb*, 207; Şirbînî, *İknâ*, 693; Veliyyüddîn el-Basîr, *Nihâye*, 148; Bâcûrî, *Hâşiyetü’l-Bâcûrî*, 2/523; Câvî, *Kûtu’l-habîb*, 195; Büceyrimî, *Tuhfetü’l-habîb*, 2/450; İmrîti, *Nihâyetü’t-tedrib*, 130.

²⁸⁰ Gazzî, *Fethu’l-karîb*, 207; Şirbînî, *İknâ*, 1/693; Veliyyüddîn el-Basîr, *Nihâye*, 148; Bâcûrî, *Hâşiyetü’l-Bâcûrî*, 2/523.

²⁸¹ Ebû Şücâ, *el-Muhtasar*, 70; Râfiî, *Şerhu’l-kebîr*, 3/421.

²⁸² Nevevî, *Ravda*, 3/105; Nevevî, *Minhâc*, 90.

²⁸³ İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü’l-muhtâc fi şerhi’l-Minhâc*, 4/125; Hatîb eş-Şirbînî, *Mugnî’l-muhtâc ilâ marifeti meânî elfâzi’l-Minhâc*, 2/274.

belirtmiştir. Böylelikle müellifin görüşünün zayıf olmadığına işaret etmiştir.²⁸⁴ Bâcûrî ise Şîrbînî'nin bu takdirinin zorlama olduğunu ifade etmekle beraber güzel olduğunu söylemiştir.²⁸⁵ Eserin şerhleri incelendiğinde Minâ'da geceleminin haccın sünnetleri arasında zikredilmesinin zayıf görüş olduğu ifade edilmiştir.²⁸⁶

2.2.18. Saçı Taramanın İhramın Yasaklarından Sayılması

Müellif, ihramlı iken uzak durulması gereken durumları on tane olarak zikretmiştir. Bunların arasında saç taramak şeklinde tercüme edilebilecek “tercîlü’ş-şa’r” ifadesine de yer vermiştir.²⁸⁷ Bu ifadeyi şârihlerin bir kısmı, “yağ kullanmadan saç taramak” şeklinde açıklarken bazıları ise müellifin kastının “saçı yağlamak” olduğunu ifade etmişlerdir.²⁸⁸ Nevevî, *Mecmû*’da ihramlı olan kişinin saç taramasında veya tırnak ile kaşmasında bir beis bulunmadığını ve caizliği hususunda hiçbir ihtilafı işitmediğini aktarmıştır.²⁸⁹ Ancak “tercîlü’ş-şa’r” ifadesi “saçı yağlamak” anlamında değerlendirildiğinde ihramlı kişiye yasaklanan durumlar arasında zikretilir.²⁹⁰ Eseri şerh eden âlimlerden de bu görüşü savunanlar tespit edilmiştir.²⁹¹ Şîrbînî’nin *el-İknâ*’sında böyle bir işkalinin önüne geçmek için metinde olmamasına rağmen metne saç yağlamak anlamına gelmesi için “bi’d-dühni” (yağ ile) ifadesi eklenmiştir. Şîrbînî tarafından eklendiği kesin olmamakla beraber yapılan ekleme ile müellife yöneltilebilecek itirazın önüne geçilmesi hedeflenmiştir.²⁹² Ayrıca İmrîti’nin ihramlıya yasaklanan hususları zikrettiği beytlere “tercîlü’ş-şa’r”ı eklenmediği de dikkat çekmiştir.²⁹³ Bununla birlikte bazı şârihler tarafından saçını tarayan kişinin dikkatli olması tavsiye edilmiştir. Çünkü saçını tararken yolarsa fidye vermesinin gerekli olduğu ifade edilmiştir.²⁹⁴

²⁸⁴ Şîrbînî, *İknâ*, 1/693.

²⁸⁵ Bâcûrî, *Hâşiyetü’l-Bâcûrî*, 2/526; ayrıca bk. Gazzî, *Fethu’l-karîb*, 208; Hısnî, *Kifâyetü’l-ahyâr*, 318; Bâcûrî, *Hâşiyetü’l-Bâcûrî*, 2/526; Buga, *Tezhîb*, 115.

²⁸⁶ Gazzî, *Fethu’l-karîb*, 208; Bâcûrî, *Hâşiyetü’l-Bâcûrî*, 2/526; Şîrbînî, *İknâ*, 1/693; Veliyyüddîn el-Basîr, *Nihâye*, 148.

²⁸⁷ Ebû Şücâ’, *el-Muhtasar*, 71.

²⁸⁸ Gazzî, *Fethu’l-karîb*, 210; Bâcûrî, *Hâşiyetü’l-Bâcûrî*, 2/537-538; Câvî, *Kûtu’l-habîb*, 197.

²⁸⁹ Nevevî, *Mecmû*, 7/248.

²⁹⁰ Karataş, “Muhtasar Fıkıh Metinlerinde Mezhepteki Tercihlere Aykırı Görüşler: Ebû Şücâ el-İsfahânî’nin el-Muhtasar’ı Örneği”, 261.

²⁹¹ Bâcûrî, *Hâşiyetü’l-Bâcûrî*, 2/538; Câvî, *Kûtu’l-habîb*, 197.

²⁹² Şîrbînî, *İknâ*, 697.

²⁹³ İmrîti, *Nihâyetü’l-tedrib nazmu Gâyeti’l-takrîb*, 132; Karataş, “Muhtasar Fıkıh Metinlerinde Mezhepteki Tercihlere Aykırı Görüşler: Ebû Şücâ el-İsfahânî’nin el-Muhtasar’ı Örneği”, 261.

²⁹⁴ Hısnî, *Kifâyetü’l-ahyâr*, 321.

2.2.19. İhramdayken Terk Edilen Vâcibin Cezasının Ödenme Şekli

İhramlı iken emredilen bir ibadetin (nüsük) terk edilmesinde yahut bir yasağın çiğnenmesinde bazı cezalar terettüp etmektedir. *el-Muhtasar*'ın şerh ve hâşiyelerinde bu cezaların anlatımında tertîp, tahyîr, takdîr ve tadîl kavramları üzerinde durulmaktadır. Buna göre tertîp ile emredilenlerin sıralamasına dikkat edilerek yapılması kastedilmektedir. Tertîbin mukabili olan tahyîr ile emredilenler arasında kişinin seçim hakkına sahip olması; dilediğini takdim dilediğini te'hir etmesi anlaşılmaktadır. Takdîr ile kastedilen ise ihram cezasında belirtilen ceza miktarının olduğu gibi karşılanması ve başka bir bedele çevrilmemesi ifade edilmektedir. "Vazgeçmek" anlamına gelen tadîl ile cezanın miktarının belirtilmesi ve bu miktarın kıymetine geçilmesiyle emrolunmaktadır.²⁹⁵

Müellif, ihramlı iken terettüp eden cezaları beş kısımda ele almaktadır. Bunlardan birisi de haccın vâciplerinden birinin terk edilmesi sebebiyle gerçekleşmektedir. Mîkattan ihrama girmek, şeytan taşlamak, bayram gecesini Müzdelife'de geçirmek veya teşrik günlerinde Mina'da geceleme gibi bir nüsükün terk edilmesi gibi durumlarda müellife göre tertîp ve takdîr üzere cezalandırılma gerekmektedir.²⁹⁶ Haccın nüsükünden olan bir şeyi terk eden kişi bir şât kurban etmelidir. Eğer bunu yapabilecek gücü yok ise üç gün hacda ve yedi gün de memleketinde olmak üzere toplamda on gün oruç tutmalıdır. Müellife göre kişinin bu sıralamaya riayet etmesi gerektiği gibi oruç yerine başka bir alternatif cezaya yönelmesi de mümkün değildir.²⁹⁷ Nevevî'nin *Ravda* ve *Mecmû*'da müellif ile aynı görüşte olduğu anlaşılmaktadır.²⁹⁸ Ancak *Minhâc*'da ve Râfî'nin eserlerinde nüsükün terkinde cezanın tertip ve tadil üzere olduğu görülmektedir. Buna göre böyle bir cezayı karşılayacak kişinin öncelikle şât kesmesi gerekmektedir. Buna imkânı olmazsa şâtı

²⁹⁵ Bâcûrî hükümleri açısından ihramlı iken vâcip olan demleri dört kısma ayırmaktadır: (1) Tertip ve takdîr demi; tamamlanamayan temettü ve kıran haccında, şeytan taşlamayı, Mina'da geceleme, Müzdelife'de geceleme, mîkattan ihrama girmeyi ve veda tavafını terk etme gibi durumlarda gerekmektedir. (2) Tertip ve tadîl demi; hacdan alıkonulma (ihzar) ve fâsid olan hacda cinsel ilişki olduğu zaman gerekmektedir. (3) Tahyîr ve tadîl demi; harem bölgesinde avlanma veya harem bölesinin otlarını yolduğunda gerekli görülmektedir. (4) Tahyîr ve takdîr demi ise traş olmada, tırnak kesmede, yağlanmada, güzel koku kullanmada ve öpmeye gerekli görülen cezadır. Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, 2/556-557; Tarifler için bk. Hisnî, *Kifâyetü'l-ahyâr*, 326; Karataş, "Muhtasar Fıkıh Metinlerinde Mezhepteki Tercihlere Aykırı Görüşler: Ebû Şücâ el-İsfehânî'nin el-Muhtasar'ı Örneği", 261-262.

²⁹⁶ Hisnî, *Kifâyetü'l-ahyâr*, 326.

²⁹⁷ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 72.

²⁹⁸ Nevevî, *Ravda*, 3/185; Nevevî, *Mecmû*, 7/507-508.

kıymetlendirmeli ve fakirlere sadaka olarak dağıtılmalıdır. Eğer buna da gücü yetmezse her müd karşılığında bir gün oruç tutmalıdır.²⁹⁹

2.2.20. Şirket Akdine Konu Olan Dînâr ve Dirhem

İslâm hukuk terminolojisinde iki veya daha fazla kişi için ortaklaşa (ale’ş-şüyû’) anlaşılan bir nesne üzerinden hakkın sabit olmasını sağlayan akit çeşidine şirket denilmektedir.³⁰⁰ Müellif, şirket akdinin geçerliliğini beş şartın gerçekleşmesine bağlamaktadır. Bunlardan birincisine göre akdin dînâr veya dirhem gibi para cinsi (nakd / nâdd / semen) üzerinden gerçekleşmesi gerektiğidir.³⁰¹ Bu şarta şârihlerin itiraz ettiği görülmektedir. Şârihlerin genel kabulüne göre şirket, nakit ile geçerli olduğu gibi çarşı pazarda benzerleri bulunan mislî mallarda da geçerlidir. Çünkü mislî mallar, ortaklaşa kullanıldığı zaman birbirlerinden ayrıştırılamayan ürünler oldukları için nakit türüne benzemektedirler. Mislî malların mukâbilinde mütekavvim olan ürünlerde ise şirket akdinin geçersiz olacağını belirtmektedirler. Bunun sebebini de mütekavvim malların değerlerinin aynı olmadığını ve bu hususun ortaklar arasında münakaşaya yol açabileceğini söylemektedirler.³⁰² Dolayısıyla müellifin kabul ettiği şart ile mislî mallarda şirket akdinin geçersiz olacağı görülmektedir.

Râfiî ve Nevevî’nin eserlerinde şirket akdinin mislî olanlarda câiz, mütekavvim olanlarda ise caiz görülmediği anlaşılmaktadır.³⁰³ Bâcûrî, müellifin ibaresinin mütekavvim olmayan için anlaşılmaya uygun olduğunu belirtmektedir. Ancak müellif, *Menhecû’t-tullâb*’da geçen “akde konu olanın mislî olması gerekir”³⁰⁴ ibaresinde olduğu gibi mislî kelimesini kullansaydı meraminin daha doğru anlaşılabileceğini ifade etmektedir.³⁰⁵

²⁹⁹ Râfiî, *Şerhu’l-kebîr*, 3/542; Abdülkerîm b. Muhammed Râfiî, *el-Muharrer fî fikhi’l-İmâmî’ş-Şâfiî*, thk. Muhammed Hasan İsmail (Lübnan: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2005), 132; Nevevî, *Minhâc*, 93; ayrıca bk. Gazzî, *Fethu’l-karîb*, 214-215; Bâcûrî, *Hâşiyetü’l-Bâcûrî*, 2/561.

³⁰⁰ Gazzî, *Fethu’l-karîb*, 243.

³⁰¹ Ebû Şücâ’, *el-Muhtasar*, 85.

³⁰² Hısnî, *Kifâyetü’l-ahyâr*, 379; Şirbînî, *İknâ’*, 1/818; Veliyyüddîn el-Basîr, *Nihâye*, 184; Bâcûrî, *Hâşiyetü’l-Bâcûrî*, 2/844; Câvî, *Kûtu’l-habîb*, 240.

³⁰³ Râfiî, *Şerhu’l-kebîr*, 10/407; Nevevî, *Ravda*, 4/276; Nevevî, *Minhâc*, 132.

³⁰⁴ Ebû Yahyâ Zekerîyyâ b. Muhammed Zekerîyya el-Ensârî, *Menhecû’t-tullâb fî fikhi’l-İmâm’ş-Şâfiî radiyallâhu anh*, ed. Salâh b. Muhammed b. Avîde (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1417), 70.

³⁰⁵ Bâcûrî, *Hâşiyetü’l-Bâcûrî*, 2/844; ayrıca bk. Büceyrimî, *Tuhfetü’l-habîb*, 3/127; İmrîtî, *Nihâyetü’t-tedrib*, 149.

2.2.21. Vekilin Müvekkili Adına İkrarda Bulunması

Müellif, vekâlet ile ilgili faslın sonunda “müvekkilinin izni olmadıkça vekil, onun aleyhine ikrarda bulunamaz”³⁰⁶ yargısına yer vermektedir. Buna göre bir davada vekil tayin edilen kişi, müvekkili hakkında izni olmak kaydıyla yeni bir hak ispat edebilmektedir. Kişinin kendisi aleyhine başkasına ait bir hakkı haber vermesi anlamına gelen ikrar,³⁰⁷ bir yönüyle şahitliğe benzemektedir. Nitekim şahitte olduğu gibi vekilin de müvekkili hakkında izni olsa da olmasa da yeni bir hak ihdas etmesi mümkün gözükmemektedir.³⁰⁸

Şâfiî fıkıh eserleri incelendiğinde ikrarın başkası hakkında hakkı iskât eden bir role sahip olduğu yeni hakkın ispatı için söz konusu olmadığı görülmektedir.³⁰⁹ Bu husus göz önünde bulundurulduğunda müellifin yaklaşımının hatalı olduğu kabul edilebilir. İbn Kâsım müellifin ilgili ibaresinin eserin bazı nüshalarında bulunmadığını ifade etmektedir.³¹⁰ Dolayısıyla bu yargının esere sonradan eklenme ihtimali de bulunmaktadır. Râfiî ve Nevevî eserlerinde ikrarda vekâletin caiz olmadığı görüşünü fetvaya uygun bulmuşlardır.³¹¹

2.2.22. İârenin Geçerliliği İçin İâre Edilende Aranan Şartlar

Bir malın tekrar sahibine iade edilmesi üzere intifâ hakkının başkasına devredilmesine iâre denilmektedir. Müellif, iârenin geçerli olması için gereken şartlar arasında iâre edilenden (musteâr) sağlanacak faydanın kalıcı olması gerektiği şartını da zikretmektedir.³¹² Bu şart müellifin iârenin geçerlilik şartlarını bir araya getirdiği ilgili zâbıttan³¹³ anlaşılmaktadır. Müellif, *el-Muhtasar*’ında “aynının bekâsı şartıyla

³⁰⁶ Ebû Şücâ’, *el-Muhtasar*, 86.

³⁰⁷ Ferhat Koca, “İkrar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/38.

³⁰⁸ Gazzî, *Fethu’l-karib*, 247; Şirbînî, *İknâ*, 1/831; Veliyyüddîn el-Basîr, *Nihâye*, 187; Bâcûrî, *Hâşiyetü’l-Bâcûrî*, 2/762; Câvî, *Kûtu’l-habîb*, 246.

³⁰⁹ Ebû’l-Huseyn Yahyâ b. Ebî’l-Hayr b. Sâlim el-İmrânî el-Yemenî eş-Şâfiî el-İmrânî, *el-Beyân fi mezhebi’l-İmâm eş-Şâfiî*, thk. Kâsım Muhammed en-Nûrî (Cidde: Dâru’l-Minhâc, 1421), 6/414; Veliyyüddîn el-Basîr, *Nihâye*, 187; el-Hasenî, *İthâfü’l-erîb bi şerhi’l-Gâye ve’t-Takrîb*, 222.

³¹⁰ Gazzî, *Fethu’l-karib*, 247.

³¹¹ Râfiî, *Şerhu’l-kebîr*, 11/8; Nevevî, *Ravda*, 4/293; Nevevî, *Minhâc*, 134.

³¹² Ebû Şücâ’, *el-Muhtasar*, 87.

³¹³ Zâbit, bazı müelliflerin eserlerinde kâide ile eş anlamlı kullanılmıştır. Buna göre kâide veya zâbit, ferî meselelerin hükümlerinin tamamını veya çoğunluğunu bir araya getiren yargı ifadeleri için kullanılmaktadır. Ancak bazı müelliflere göre zâbit, belli bir meseleye dair hükümleri kuşatırken kâide, birden fazla meselenin hükümlerini kuşatmaktadır. Örneğin “icârede makûdun aleyh menfaattir” zâbıtı icâre konusuna mahsus iken “bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir” kâidesi bey, hibe, havâle ve kefâlet konularını kapsamaktadır. Detaylı bilgi için bk. Mustafa Baktır, “Kaide”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/206.

kendisinden istifâde edilebilen şey, sağlayacağı faydanın devamlı olması kaydıyla iâre verilebilir”³¹⁴ anlamındaki zâbıtaya yer vermektedir. Buna göre iâre verilecek şeyde faydalanılabilme, zâtını koruyabilme ve kalıcı fayda sağlayabilme özellikleri aranmaktadır. Örneğin bu özelliklere sahip olmadığı için Şâfiî fıkıh eserlerinde kötürüm olan hayvanların, yiyecek ve içeceklerin, ışıktan faydalanılması için mumun, sütü için koyunun ya da meyvesi için verilecek ağacın iâresi caiz görülmemektedir.³¹⁵

Eserin şerh ve hâşiyeleri incelendiğinde bazı eserlerde, müellifin zikrettiği zâbıtın sonundaki menfaatin kalıcı olması yani menfaatin ayn olmaması şartına itiraz ettikleri görülmektedir. Onlara göre iâre verilen şeyin menfaatinin kalıcı olması veya ayn olması iâre verilmesine engel teşkil etmemektedir.³¹⁶ Râfiî’nin ve Nevevî’nin eserlerinden incelediklerimiz arasında bu şarta değinmedikleri fark edilmektedir. Ayrıca müellifin zikrettiği şartlara ilaveten Râfiî ve Nevevî, iâre verilen eşyanın menfaatinin mubah olması şartını da eklemişlerdir.³¹⁷

2.2.23. Vakfın Geçerlilik Şartları

Vakfın fıkıh eserlerinde geçen tarifleri incelendiği “bir malın dinî, içtimaî ve hayrî işlerde faydalanılması üzere aynının muhafaza edilmesi kaydıyla ebediyen tahsis edilmesi”³¹⁸ şeklinde açıklanması mümkün gözükmemektedir. Müellif, eserinde vakfın tarifini yapmadan şartlarına değinerek vakıf faslını kaleme almaktadır. Zikrettiği şartlar, vakfın tarifini de yansıtmaktadır. Ebû Şücâ’, vakfın ancak üç şart gerçekleştiğinde geçerli olacağını ifade etmektedir. Ona göre vakfedilen malın aynının korunarak menfaatinden istifade edilmesi, haram yollarda kullanılmaması ve var olana (asıl) ve varlığı devam edecek olana (fer‘) teslim edilmesi gerekmektedir.³¹⁹

³¹⁴ Zâbıtta geçen “ayn” ıstılahı ile malın menfaati göz önünde bulundurulmadan bizâtihi kendisi kastedilmektedir. Aynın farklı anlamları için bk. Hayreddin Karaman, “Ayn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/258 Müellifin zikrettiği zâbıtın Arapça orijinal ifadesi şu şekildedir: “وكل ما يمكن الانتفاع به مع بقاء عينه جازت إعارته إذا كانت منافعها آثاراً”.

³¹⁵ Ebû'l-Bekâ Muhammed b. Mûsâ ed-Demîrî, *en-Necmu'l-vehhâc fî şerhi'l-Minhâc* (Cidde: Daru'l-Minhâc, 1425/2004), 5/143; Gazzî, *Fethu'l-karîb*, 251; Şirbînî, *İknâ'*, 843-844.

³¹⁶ Hısnî, *Kifâyetü'l-ahyâr*, 391; Veliyyüddîn el-Basîr, *Nihâye*, 191; Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, 3/33; Câvî, *Kûtu'l-habîb*, 251; Büceyrimî, *Tuhfetü'l-habîb*, 3/157; Buga, *Tezhîb*, 140.

³¹⁷ Râfiî, *Şerhu'l-kebîr*, 11/211; Nevevî, *Minhâc*, 144; Nevevî, *Ravda*, 4/426-427.

³¹⁸ Mâverî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 7/511; Abdolvâhid er-Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb*, 7/208; Dimyâtî, *Hâşiyetü'l-İnâetî't-tâlibîn alâ halli elfâzi Fethi'l-muîn*, 3/297; Muhammed b. Mustafa ez-Zühaylî, *el-Mutemed fî'l-fikhi's-Şâfiî* (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1439), 3/599.

³¹⁹ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 93.

Vakfın özünde ölümden sonra bile sahibine ecir ve sevap kazandıracak devamlılık arz eden sadaka anlamı bulunmaktadır. Ayrıca vakıf, vakfedilen nesnenin menfaatinin ihtiyaç sahiplerine temlik ettirilmesi şeklinde algılanmaktadır.³²⁰ Bu gayeler göz önünde bulundurulduğunda vakfın müstehakkının (mevkûf aleyh) arkası kesilmemelidir. Müellifin vakıfta aradığı üçüncü şart, eserin şârihleri tarafından detaylandırılmaktadır. Vakfeden kişi (vâkıf) vakıf akdinde kullandığı ifadede (vakıf sîgası) “doğacak olan bebeğe” ya da “falan ölüye vakfediyorum” gibi hali hazırda bulunmayan birisine vakfetmişse vakıf akdi geçersiz sayılmaktadır. Bu kısım için “başı kesik” anlamına gelen “munkatı evvel” denilmektedir. Müellif “vakfın mevcut olana (asıl) yapılması gerekir” ifadesi ile bu kısma işaret etmektedir. Diğer kısım ise vakıf sîgasında “bunu benden sonra evlatlarıma” veya “falan kişiye sonra da onun nesline” gibi ifadelerde yerini bulmaktadır. Bu kısma ise “sonu kesik” anlamına gelen “munkatı âhir” denilmektedir. Müellif “varlığı kesintisiz devam eden (fer‘)” ifadesi ile bunu kasdetmektedir. Eserin bazı şârihleri, müellifin üçüncü şartının bu kısmına itiraz etmektedirler. Onlara göre başı geçerli olan vakfın sonu kesik olsa da geçerli olması tercihe şayan (râcih) kabul edilmektedir.³²¹ Râfiî ve Nevevî meselenin ihtilaflı olduğunu zikretmekle beraber vakfın geçerli olduğu görüşünü daha kuvvetli bulmaktadırlar. Ayrıca Taberî, Rûyânî ve Gazzâlî’nin de bu görüşü tercih ettiklerini belirtmektedirler.³²²

2.2.24. Kadının Kocasına Karşı Avreti

Müellif, erkeğin bakışının kimlere caiz olduğunu ve avret sınırlarını yedi çeşitte anlatmıştır. Bunlardan ikincisine göre erkeğin eşinin cinsel organı (ferc) hariç vücudunun tamamına bakışının caiz oluşu ile ilgilidir.³²³ Müellifin bu görüşünün Şâfiî mezhebi içerisinde her ne kadar destekçileri bulunsa da tercih edilen görüşe (râcih) aykırı olduğu söylenebilir.³²⁴ Bu görüşün savunucuları, eşinin cinsel organına bakmayı caiz görmeyenlerin delili sayılabilecek Hz. Âişe’nin (r.anha) “Ben Resûlullah’ın

³²⁰ Hısnî, *Kifâyetü’l-ahyâr*, 421.

³²¹ Gazzî, *Fethu’l-karîb*, 269-270; Bâcûrî, *Hâşiyetü’l-Bâcûrî*, 155-157; Hısnî, *Kifâyetü’l-ahyâr*, 421-422; Velîyyüddîn el-Basîr, *Nihâye*, 208-209; Câvî, *Kûtu’l-habîb*, 273-274.

³²² Râfiî, *Şerhu’l-kebîr*, 6/267; Nevevî, *Ravda*, 5/326; Nevevî, *Minhâc*, 169.

³²³ Ebû Şücâ’, *el-Muhtasar*, 107.

³²⁴ Ebû Şücâ’, *el-Muhtasar*, 295-296; Bâcûrî, *Hâşiyetü’l-Bâcûrî*, 3/336; Câvî, *Kûtu’l-habîb*.

(s.a.v.) tenasül uzvuna bakmadım; (onu) görmedim. O da benden bir şey görmedi”³²⁵ rivayetini kerâhete hamletmişlerdir.³²⁶

Râfî, kişinin eşinin vücudunun ferici dışında tamamına bakmasının caiz oluşunda ittifak olduğunu ve fercine bakma hususunda ise iki görüşün bulunduğunu ifade etmiştir. Caiz olmadığını savunanların delili sahih bir hadis olsa bile kerâhete hamledilebileceğini ve esah olanın caiz olduğunu ifade etmiştir.³²⁷ Nevevî ise bazı eserlerinde ihtilaf bulunduğuna değinse de mezheb içerisinde tercih edilen görüşleri ihtisar ettiği *Minhâc*’da “koca, karısının bütün bedenine bakabilir” ibaresine yer vermiştir.³²⁸ Cârîye ile seyyidi arasında avret meselesi de aynı şekilde değerlendirilmiştir. Dolayısıyla mekruh olduğu söylense bile müellifin tercihinin mezheb içerisinde zayıf kabul edildiği (mercûh) anlaşılmıştır.³²⁹

2.2.25. Kadının Nüşûzu

Nüşûz, kadının kocasına karşı görevlerini ihmal etmesi, evlilik hukukuna riayet etmemesi ve evlilik birliğini sürdürmeyi engelleyecek düzeyde geçimsizlik sergilemesi durumunda kullanılan bir kavramdır. Bu vaziyetteki kadına “nâşize” denilmektedir. Kocanın nüşûzu ise karısına karşı görevlerini yerine getirmemesi ve ona kötü muamelede bulunması ile açıklanabilir. Bu durumdaki kocaya da “nâşiz” denilmektedir.³³⁰

Müellife göre nâşizeye karşı uygulanacak nasihat, yatağını terk etme ve dövme eylemleri nüşûzun durumuna göre değişiklik arz etmektedir. Kadından nüşûz hissedildiği zaman nasihat edilmeli, nüşûza başladıktan sonra yataklar ayrılmalı ve eğer nüşûzuna ısrarla devam ederse dövülebilmelidir.³³¹ Şâfî mezhebinin Irak ekolüne mensup âlimlerin çoğunluğu ve Râfî müellif ile aynı görüşü benimsemektedirler. Onlara göre kadını dövme (darb) için nüşûzun bir defa gerçekleşmesi yeterli değildir,

³²⁵ Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed Alî el-Karî, *Mirkâtü'l-mefâtih şerhu Mişkâtü'l-mesâbih* (Beyrut; Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1422/2002), 5/2058 (No. 3123).

³²⁶ Hısnî, *Kifâyetü'l-ahyâr*, 475; Şirbînî, *İknâ'*, 2/1021; Veliyyüddîn el-Basîr, *Nihâye*, 238.

³²⁷ Râfî, *Şerhu'l-kebîr*, 7/479.

³²⁸ Nevevî, *Ravda*, 7/27; Nevevî, *Minhâc*, 205; ayrıca bk. Ebû Yahyâ Zekerîyyâ b. Muhammed Zekerîyyâ el-Ensârî, *el-Gureru'l-behiyye fî şerhi'l-Behcetü'l-verdiyye* (b.y.: el-Matbaatu'l-Meymenîyye, ts.), 4/99; Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ahmed b. Hamza Şihâbüddîn er-Remlî, *Fethu'r-Rahmân bi-şerhi Zübedi Ibn Reslân*, thk. Seyyid b. Şiltût (Beyrut; Lübnan: Dâru'l-Minhâc, 1430), 743.

³²⁹ Karataş, “Muhtasar Fıkıh Metinlerinde Mezhepteki Tercihlere Aykırı Görüşler: Ebû Şücâ el-İsfahânî'nin el-Muhtasar'ı Örneği”, 263.

³³⁰ Hacı Mehmet Günay, “Nüşûz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/303.

³³¹ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 113.

sık sık tekrarlanması gerekmektedir.³³² Nevevî ise *Minhâc*'da Râfiî'ye itiraz ederek “Ben derim ki, azhar olan nüşûz tekrarlanmasa da nâşize dövülebilir”³³³ ifadesiyle tercihini belirtmektedir. *Ravda*'da ise konu ile ilgili âyetin³³⁴ zâhirine göre nüşûzun tekrarının şart olmadığı anlaşılmaktadır.³³⁵ Dolayısıyla nüşûz tekrar edilmese de kesin olarak gerçekleşikten sonra dövmenin caiz olduğu görülmektedir. Ancak âlimlerin genel kabulüne göre dövmeden uzak durmak evlâ kabul edilmektedir. Ayrıca dövmek kadını nüşûzdan vazgeçirecek ise alternatif kabul edilebilir. Aksi halde kadına vurmanın haram olduğu ve faydasız bir iş yapıldığı söylenebilir.³³⁶

2.2.26. Ebeveyn Nafakası İçin Gereken Şartlar

- Anne ve baba (*usûl*) nafakasının çocuklara (*fürû*) vâcip olması için ya fakir ve kötürüm ya da fakir ve deli olmaları gerekmektedir.³³⁷

Müellif “nafaka” başlığı altında ebeveynin, zevcenin, çocukların, kölelerin ve hayvanların nafakalarından bahsetmektedir. Muhtaç olmaları halinde çocuğun nafakası babasına gerekli olduğu gibi ebeveynin nafakası da çocuklarına aittir. Müellife göre ebeveyn nafakasının çocuklara vâcip olması için fakirlikle beraber kötürümlük veya delilik durumu olması gerekmektedir. Buna göre fakir olan ve çalışmaya güç yetirebilen ebeveynin nafakası çocuklara vâcip değildir. Ancak eserin şerhleri incelendiğinde müellifin bu görüşünün zayıf kabul edildiği görülmektedir. Onlara göre nafakalarını elde edebilecek güçleri olsa da anne ve baba (*usûl*) fakirlikle nafakaya hak sahibidirler. Ancak fakir de olsa buluş çağını geçen çocukların nafakası babalarına vâcip değildir.³³⁸ Râfiî ve Nevevî'nin şârihlerle aynı görüşte oldukları görülmektedir.³³⁹

³³² Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, 3/461; Hısnî, *Kifâyetü'l-ahyâr*, 510; Şirbînî, *İknâ*, 2/1092; Veliyyüddîn el-Basîr, *Nihâye*, 256.

³³³ Nevevî, *Minhâc*, 225.

³³⁴ “Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır. Çünkü Allah, insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta)dırlar. İyi kadınlar, itaatkârdırlar. Allah'ın (kendilerini) koruması sayesinde onlar da ‘gayb’ı korurlar. (Evlilik yükümlülüklerini reddederek) başkaldırdıklarını gördüğünüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın. (Bunlar fayda vermez de mecbur kalırsanız) onları (hafifçe) dövin. Eğer itaat ederlerse, artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. Şüphesiz Allah, çok yücedir, çok büyüktür.” Nisâ 4/34.

³³⁵ Nevevî, *Ravda*, 7/369.

³³⁶ Câvî, *Kûtu'l-habîb*, 332; Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, 3/461.

³³⁷ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 121.

³³⁸ Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, 3/639; Hısnî, *Kifâyetü'l-ahyâr*, 577; Şirbînî, *İknâ*, 3/1215; Veliyyüddîn el-Basîr, *Nihâye*, 285; Câvî, *Kûtu'l-habîb*, 363.

³³⁹ Râfiî, *Şerhu'l-kebîr*, 10/68; Nevevî, *Minhâc*, 266.

2.2.27. Katlin Amden Olanında Aranan Kasıt Şartı

Şâfiî mezhebinde insan öldürme suçu; kasten, hatâen ve kasıt benzeri öldürme biçiminde üç şekilde incelenmiştir.³⁴⁰ Müellif bu kısımları “amdun mahd”, “hatâun mahd” ve “amdun hata” şeklinde tasnif etmiştir. Müellif, amdun mahd; cânînin maktûlu öldürücü bir âlet ile öldürmesi ve cinâyeti gerçekleştirirken öldürme kastının bulunması ile tarif etmiştir.³⁴¹ Müellifin cinâyeti öldürme kastı ile kayıtlandırmasına şârihler tarafından itiraz edilmiştir. Şârihler, amdun mahdın gerçekleşmesi için cânînin öldürücü âlet kullanmasını yeterli görmüşlerdir. Ayrıca ceza yaptırımının uygulanması için cânînin kastının ne olduğunun sorgulanmayacağını vurgulamışlardır.³⁴² Çünkü bir kişiye öldürücü sayılan bir âletle vurulsa ve bu darbenin neticesinde o kişi ölse, vuran kişinin öldürme kastı olmasa bile bunu kasten öldürme saymışlardır.³⁴³ Örneğin bir kimse hastaya öldürücü bir âlet ile hasta olmayanın ölmeyeceği şiddette vursa bunun neticesinde hasta ölse o kimseye, vurduğu kişinin hasta olduğunu bilmeseyse bile öldürücü kabul edilen bir âlet ile vurduğu için kasten öldürme cezası verilir.³⁴⁴

Râfiî, kisası gerektiren cinâyetin katli, maktûl ve kâtîl olmak üzere üç rûknü bulunduğunu söylemiştir. Kisası gerektiren katli, genellikle öldürücü olan bir şeyle kasıt ve düşmanlıkla öldürme şeklinde açıklamıştır.³⁴⁵ Nevevî de kisasın sadece amden öldürmede olduğunu belirtmiştir. Buradaki amdı “genellikle öldürücü bir şeyle kişiyi ve fiili kasdetmek” şeklinde tarif etmiştir.³⁴⁶ Demîrî, Nevevî’nin tarifinin cumhûrun tarifiyle aynı olduğunu belirtmiştir.³⁴⁷

Sonuç olarak müellifin amden öldürmeyi kâtilde öldürme kastının bulunmasıyla kayıtlandırmasının zayıf bir vecih olduğu görülmektedir. Belki de müellif, amden öldürmeyi biraz daha açıklama gayesiyle ibareye zaafiyet vermiş olabilir.

³⁴⁰ Talip Türcan vd., *İslâm Hukuku (el kitabı)*, ed. Talip Türcan (Ankara: Grafiker, 2021), 527.

³⁴¹ Ebû Şücâ’, *el-Muhtasar*, 127.

³⁴² Gazzî, *Fethu’l-karîb*, 348; Bâcûrî, *Hâşiyetü’l-Bâcûrî*, 4/13.

³⁴³ Karataş, “Muhtasar Fıkıh Metinlerinde Mezhepteki Tercihlere Aykırı Görüşler: Ebû Şücâ el-İsfahânî’nin el-Muhtasar’ı Örneği”, 263.

³⁴⁴ İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü’l-muhtâc fî şerhi’l-Minhâc*, 8/397; Remlî, *Nihâyetü’l-muhtâc ilâ şerhi’l-Minhâc*, 7/266; Süleyman b. Ömer el-Cemel, *Hâşiyetu’l-Cemel alâ Şerhi’l-Menhec = Futûhâtü’l-vehhâb bi-tavzîhi Şerhi Menheci’t-tullâb* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.), 5/14; Büceyrimî, *Tuhfetü’l-habîb*, 4/119.

³⁴⁵ Râfiî, *Şerhu’l-kebîr*, 10/117.

³⁴⁶ Nevevî, *Minhâc*, 269; ayrıca bk. İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü’l-muhtâc fî şerhi’l-Minhâc*, 8/376; Remlî, *Nihâyetü’l-muhtâc ilâ şerhi’l-Minhâc*, 7/247.

³⁴⁷ Demîrî, *en-Necmu’l-vehhâc fî şerhi’l-Minhâc*, 8/327.

2.2.28. Hayvanlara Cinsel Temasin Cezası

İslâm ceza hukukunda kısas, had ve tazir gibi cezalar “ukûbât” başlığı altında incelenmiştir. Fakihler, had tabirini; bizzat Şâri’ tarafından belirlenen ve miktarı belli olan cezalar için kullanmışlardır. Tazir ıstılahı ise hakkında belli bir ceza bulunmayan suçlardan dolayı hâkim tarafından tertip edilen te’dip amaçlı cezalar için söylenilmiştir.³⁴⁸ Buna göre had ile tazir arasındaki fark, belirleyici otoritenin kim olduğu ve miktarın ölçüsünde ortaya çıkmaktadır.

Müellif, eserinde had kelimesinin çoğulu olan “el-hudûd” adını verdiği bölümde ukûbât konularını işlemektedir. Bu hadler arasında zina haddinin muhsan kişi için recm olduğunu ve muhsan olmayan kişi içinse yüz celde ve en az yolculuk mesafesinde bulunan bir yere bir yıl sürgün edilmesi şeklinde açıklamaktadır.³⁴⁹ Müellife göre erkek erkeğe cinsel ilişkinin (livâta) ve hayvanlarla cinsel ilişkinin (ityânu’l-behîme) cezası, zinanın had cezası ile aynıdır.³⁵⁰ Eserin şerh ve hâşiyeleri incelendiğinde müellifin eşcinsellik cezası tespitinde isabet ettiği görülse de ityânu’l-behîmenin cezasını tespit etmede görüşünün mercûh kabul edildiği görülmektedir.³⁵¹ Rafîi, ityânu’l-behâimin sâlim fitratların kabul edemeyeceği çok çirkin bir fiil olduğunu ve bu çirkinliği ancak rezil insanların yapacağını söylemektedir. Böylesi rezâletlerin had ile engellenmediğini, esah olanın tazir cezası olduğunu ifade etmektedir.³⁵² Nevevî de azhar olanın tazir cezası olduğunu kaydetmektedir.³⁵³

2.2.29. Ehl-i bağyin Korunaklı Bir Yere Sığınmaları

Bağy kavramı, klasik eserlerde “imâm” olarak anılan meşru yöneticiye geçerli sayılabilecek bir teville dayanarak başkaldırmayı ve zorbalıkta bulunmayı ifade etmektedir. Bu eylemi gerçekleştiren kimselere buğât, ehl-i bağy veya fi’e-i bâğiye denilmektedir. Bunlar devlet otoritesine başkaldırmalarına rağmen müslümanların

³⁴⁸ Ebû Hafs en-Nesefî, *Tılbetü’t-talebe fî’l-ıstılâhâtı’l-fıkhiyye*, 72; Feyyûmî, *el-Misbâhu’l-münîr fî garîbi’ş-Şerhi’l-kebîr*, 130; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 166 ve 551.

³⁴⁹ Ebû Şücâ’, *el-Muhtasar*, 135; Feyyûmî, *el-Misbâhu’l-münîr fî garîbi’ş-Şerhi’l-kebîr*, 145, 220 ve 110; muhsan, recm ve celde kelimelerinin anlamı için bk. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 393, 476 ve 69.

³⁵⁰ Ebû Şücâ’, *el-Muhtasar*, 135.

³⁵¹ Gazzî, *Fethu’l-karîb*, 365; Bâcûrî, *Hâşiyetü’l-Bâcûrî*, 4/122; Hısnî, *Kifâyetü’l-ahyâr*, 619; Şirbînî, *İknâ’*, 3/1314-1315; Veliyyüddîn el-Basîr, *Nihâye*, 314; Câvî, *Kûtu’l-habîb*, 388; el-Hasenî, *İthâfû’l-erîb bi şerhi’l-Gâye ve’t-Takrîb*, 384; ayrıca bk. Mustafa Dîb el-Buga vd., *el-Fıkhu’l-menhecî* (Dimaşk: Dâru’l-Kalem, 1434), 3/424.

³⁵² Râfîi, *Şerhu’l-kebîr*, 11/142.

³⁵³ Nevevî, *Ravda*, 10/92.

kanını dökmeyi, mallarına el koymayı ve çocuklarını esir almayı helal görmeyen kuvvet sahibi (mene'a) müslümanlardan oluşmaktadırlar.³⁵⁴

Müellif, devlet yöneticisinin ehl-i bağı ile savaşıması için üç şartın gerçekleşmesi gerektiğini söylemektedir. Bunlardan birisi de ehl-i bağın olağanüstü bir halde kendilerini koruyabilecekleri muhkem bir kale ya da bir şehir veyahut bir bölge edinmeleri gerektiğini şart koşmaktadır. Buna göre devlet yöneticisi, korunaklı bir alana yerleşmeyen ehl-i bağı ile savaşa girişmemelidir.³⁵⁵ Râfî ve Nevevî Şâfi mezhebinin ashâbından bazılarının bunu şart koştuğunu ancak bu şartın muteber olmadığını söylemektedirler. Devlet yöneticisine isyan etmeleri, onlarla savaşıması için yeterli bir sebep olarak görülmektedir.³⁵⁶

2.2.30. Mürted Kişiyi Tövbe Etmesi İçin Süre Verilmesi

Müslüman olduktan sonra İslâm dininden dönmeye irtidâd veya ridde denilmektedir. Bu suçun failine ise mürted denilmektedir. İslâm hukukunda irtidâd, kurulu düzene karşı çıkma ve İslâm'ı din ve nizam olarak reddetme anlamında suç sayılmaktadır.³⁵⁷ Müellife göre mürted kişiye cezası uygulanmadan önce irtidâd fiilinden geri dönmesi için üç gün mühlet verilmektedir. Üç gün sonra bu fiilinden vazgeçmezse irtidâd cezası uygulanmaktadır.³⁵⁸ Ancak Şâfi mezhebinin genel kabulüne göre mürted kişiden tövbe etmesi istenilmesi vacip olmakla beraber üç gün mühlet verilmemektedir. Eğer İslâm'a tekrar dönüş yapmazsa cezaya başvurulmaktadır.³⁵⁹ Sonuç olarak müellifin mürtedden tövbe istenilmesinde râcih görüşü tercih ettiği ancak üç gün mühlet verilmesinde mercûh görüşü tercih ettiği tespit edilmiştir.

³⁵⁴ Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr fî garîbi's-Şerhi'l-kebîr*, 62; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 44.

³⁵⁵ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 139.

³⁵⁶ Râfî, *Şerhu'l-kebîr*, 11/80; Nevevî, *Ravda*, 10/52; ayrıca bk. İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc fî şerhi'l-Minhâc*, 9/67; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, 7/403; Cemal, *Hâşiyetu'l-Cemel alâ Şerhi'l-Menhec = Futûhâtü'l-vehhâb bi-tavzîhi Şerhi Menheci't-tullâb*, 5/114; Hısnî, *Kifâyetü'l-ahyâr*, 636; Büceyrimî, *Tuhfetü'l-habîb*, 4/230.

³⁵⁷ Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr fî garîbi's-Şerhi'l-kebîr*, 224; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 257 ve 425.

³⁵⁸ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 139.

³⁵⁹ Râfî, *Muharrer*, 426; Nevevî, *Minhâc*, 293; Cemal, *Hâşiyetu'l-Cemel alâ Şerhi'l-Menhec = Futûhâtü'l-vehhâb bi-tavzîhi Şerhi Menheci't-tullâb*, 5/126; Gazzî, *Fethu'l-karîb*, 376; Bâcûrî, *Hâşiyetu'l-Bâcûrî*, 4/216; Şirbînî, *İknâ*, 3/1375; Veliyyüddîn el-Basîr, *Nihâye*, 327; Câvî, *Kûtu'l-habîb*, 400.

2.2.31. Kâdîlık İçin Yazı Yazmayı Bilme Şartı

Müellif, kâdîlık yapacak kişide on beş şartın bulunması gerektiğini belirtmektedir. Bunlar arasında “kâdînın kâtip olması” şartını da zikretmektedir.³⁶⁰ Ancak şârihlerin bu şartı mercûh gördükleri, mezhepte tercih edilen görüşe göre kâdî olacak kişide bu şartın aranmadığı görülmektedir.³⁶¹ Bâcûrî, her ne kadar Şihâbüddîn Ahmed b. Hamdân el-Ezraî (ö. 783/1381) ve Bedruddîn Muhammed b. Bahâdır ez-Zerkeşî (ö. 794/1392) müellif ile aynı görüşü benimsemiş olsa da Resulullah’ın (s.a.v) ümmî olarak hüküm verdiğini delil göstererek kâdînın kâtip olması gerekmediğini vurgulamaktadır.³⁶² Gazzâlî, yazma bilmeyen ümmî kimsenin hâkimlik yapmasını caiz görmektedir.³⁶³ Râfîî, kâdîlığın aslı olan nübüvvetle bile kâtiplik şartının aranmadığından hareketle esah olana göre kâdîlıkta da kitâbetin şart olmadığını söylemektedir.³⁶⁴ Nevevî, *Ravda*’da kâdîlık görevi için sekiz şart zikretmekle beraber bunların arasında kâtipliğe yer vermemektedir.³⁶⁵ Aynı zamanda *Minhâc*’da da saydığı şartlar arasında kâtipliği zikretmemektedir.³⁶⁶ Netice itibariyle müellifin zikrettiği kâtiplik şartının kâdî için ancak kemâl şartlarından sayılabileceği öngörülmektedir.³⁶⁷ Kâdîlık görevinin icrası için kâtip olma şartı, mezhep içerisinde tercih edilmeyen görüş olduğu ortaya çıkmaktadır.

2.2.32. Velâda Asabe Sıralaması

Hisseleri Kurân-ı Kerim, sünnet ve icma ile belirlenen mirasçılara “ashâb-ı ferâiz”, ölünün bıraktığı maldan (terike) ashâb-ı ferâiz paylarını aldıktan sonra artan malı alanlara ise “asabe” denilmektedir. Asabe, nesebî ve sebebî olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Âzâd eden efendisi, âzâdlısının nesebî mirasçıları yoksa, âzâdlısına mirasçı olmaktadır. Buradaki mirasçılık sebebi velâ-i atâka diye anılmaktadır.³⁶⁸ Kişi öldüğü zaman bıraktığı maldan (terike) öncelikle teşhiz masrafları ve borçları

³⁶⁰ Ebû Şücâ’, *el-Muhtasar*, 165.

³⁶¹ Gazzî, *Fethu’l-karîb*, 415; Hısni, *Kifâyetü’l-ahyâr*, 698; Şirbîni, *İknâ*, 3/1525; Veliyyüddîn el-Basîr, *Nihâye*, 363; Câvî, *Kûtu’l-habîb*, 442.

³⁶² Bâcûrî, *Hâşiyetü’l-Bâcûrî*, 4/483; Ebû’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Hamdân b. Ahmed el-Ezraî, *Kûtu’l-muhtâc fî şerhi’l-Minhâc*, thk. İd Muhammed Abdulhamîd (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1437), 11/18; Ebû Yahyâ Zekerîyyâ b. Muhammed Zekerîyya el-Ensârî, *Esne’l-metâlib fî şerhi Ravdi’t-Tâlib* (b.y.: Dâru’l-Kitâbi’l-İslâmî, ts.), 4/279.

³⁶³ Gazzâlî, *el-Vecîz*, 479; Râfîî, *Şerhu’l-kebîr*, 12/415.

³⁶⁴ Râfîî, *Şerhu’l-kebîr*, 12/417.

³⁶⁵ Nevevî, *Ravda*, 94-97.

³⁶⁶ Nevevî, *Minhâc*, 336.

³⁶⁷ Karataş, “Muhtasar Fıkıh Metinlerinde Mezhepteki Tercihlere Aykırı Görüşler: Ebû Şücâ el-İsfahânî’nin el-Muhtasar’ı Örneği”, 264.

³⁶⁸ Türcan vd., *İslâm Hukuku (el kitabı)*, 377-379.

ödenmektedir. Daha sonra kalan malın üçte birinden vasiyeti gerçekleştirildikten sonra malı mirasçılara taksim edilmektedir. Ölen kişinin ashâb-ı ferâizden veya asabelerinde mirasçılar hayatta değilse, mevlâ-i atâkası o kişiye mirasçı olmaktadır. Mevlâ-i atâkası da hayatta değilse kızı ve kız kardeşi hariç onun bi-nefsihi asabesi mirasçı olmaktadır.³⁶⁹

Müellif, ferâiz (mirâs) bölümünde ölünün asabe-i nesebîsinin kimler olduğunu açıklamıştır. Itk (köle azat etme) bölümünde ise velâ hususundaki asabe sıralamasının mirâstaki asabe sıralaması gibi olduğunu ifade ederek asabe-i nesebî ile asabe-i sebebîyi aynı kabul etmiştir.³⁷⁰ Ancak şârihlere göre mevlâ-i atâkanın hem kardeşi hem de dedesi hayatta ise azhar ve esah olana göre bu efendisinin kardeşi veya kardeşinin oğlu, mirasçı olma hakkında dedesine takdim edilir. Lâkin asabe-i nesebîde mirasçı olmada dede, kardeşten öncelikli kabul edilmiştir.³⁷¹

Râfî, velâ tertîbi ile neseb tertîbinin aynı olduğunu söylemekle beraber istisnâî meselelerin bulunduğunu ifade etmiştir. Bunlardan bazılarına *Şerhu'l-kebîr*'de yer vermiştir. Efendisinin kardeşinin mi yoksa dedesinin mi takdim edileceği meselesinde de ihtilafa değinmiş, ancak tercihte bulunmamıştır.³⁷² Nevevî ise asabe-i sebebînin tertîbinin asabe-i nesebîyle aynı olduğu belirtmiş, ancak azhar olana göre mevlâ-i atâkanın kardeşinin ve kardeşinin oğlunun dedesine takdim edileceğini vurgulamıştır.³⁷³

2.2.33. Cariyenin Şüpheyile Zifafa Ümmülveled Olması

Efendisi ile cinsel birliktelik yaşayan ve bu birliktelik neticesinde efendisinden hamile kalan câriyeye ümmü'l-veled denilmektedir.³⁷⁴ Bir kimse kendi hür eşi veya ümmü'l-veledi zannederek başkasının câriyesi ile birliktelik yaşarsa ve daha sonra bu câriyeyi mülk edinirse o kimsenin ümmü'l-veledi olup olmayacağı hususunda iki görüş bulunmaktadır. Müellif bu vaziyetteki câriyenin efendisinin ümmü'l-veledi olacağı görüşünü tercih etmiştir.³⁷⁵ Ancak şârihler müellifin bu tercihinin mercûh olduğunu, râcih görüşe göre bu câriyenin ümmü'l-veled olmayacağını

³⁶⁹ Nevevî, *Minhâc*, 180 ve 184.

³⁷⁰ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 100 ve 173.

³⁷¹ Gazzî, *Fethu'l-karîb*, 434; Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, 4/618; Hısnî, *Kifâyetü'l-ahyâr*, 727.

³⁷² Râfî, *Şerhu'l-kebîr*, 6/480-482.

³⁷³ Nevevî, *Minhâc*, 184.

³⁷⁴ Mutarrizî, *el-Muğrib fî tertîbi'l-Mu'rib*, 494; Erdoğan, *Fıkah ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 592.

³⁷⁵ Ebû Şücâ', *el-Muhtasar*, 175.

belirtmişlerdir.³⁷⁶ Râfî bu meselede iki görüşün olduğunu ancak kendisine en yakın gelen görüşe göre ümmü'l-veled olmayacağını tercih etmiştir.³⁷⁷ Nevevî ise ihtilafa hiç değinmeden bu câriyenin ümmü'l-veled olmayacağını ifade etmiştir.³⁷⁸

³⁷⁶ Gazzî, *Fethu'l-karîb*, 442; Bâcûrî, *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, 673; Hısnî, *Kifâyetü'l-ahyâr*, 735; Şîrbînî, *İknâ'*, 3/1635-1636; Veliyyüddîn el-Basîr, *Nihâye*, 386-387; Câvî, *Kûtu'l-habîb*, 476.

³⁷⁷ Râfî, *Muharrer*, 531.

³⁷⁸ Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn ve Umdetü'l-müftîn*, 369; ayrıca bk. Karataş, “Muhtasar Fıkıh Metinlerinde Mezhepteki Tercihlere Aykırı Görüşler: Ebû Şücâ el-İsfehânî'nin el-Muhtasar'ı Örneği”, 265.

SONUÇ

Ebû Şücâ' el-İsfehânî'nin doğum tarihi ihtilaflı olmakla beraber çalışmamızda 434/1042-43 olarak belirlenmiştir. Ebû Şücâ'ın eğitim hayatı ile ilgili pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Basra'da dünyaya gelen Ebû Şücâ', İsfehân'da kadılık görevini üstlenmiş ve kırk yılı aşkın bir süre Şâfiî mezhebinin tedrisatıyla iştigal olmuştur. Ebû Şücâ' ile aynı künyeye veya lakaba sahip birçok Şâfiî ve Hanefî âlimlerle vezirlerin bulunması biyografisine kendisine ait olmayan bilgilerin girmesine sebep olmuştur. Vefat tarihi de doğum tarihi gibi ihtilaflı olsa da hicrî 6. asırda vefat ettiği kesin bilgi olarak kabul edilebilir.

Ebû Şücâ', Şâfiî mezhebinin fûrûâtına dair *Gâyetü'l-ihtisâr* adlı eserini telif etmiştir. Farklı isimlerle anılan eser, mezhep içerisinde henüz zayıf görüşlerin kuvvetli kabul edilen görüşlerden ayıklanmadığı istikrar döneminin telifâtına aittir. Öneme binaen eserin üzerine birçok şerh ve hâşiye türünden eserler telif edilmiştir. Ayrıca nesir halinde telif edilen eserin nazım telif türüne çevrildiği çalışmalar da yapılmıştır. Bunların dışından *el-Muhtasar* metni üzerine tashih, naklî delillendirilme, zor anlaşılan ibarelerin açıklanması ve tablo halinde özetlenmesi gibi amaçların güdüldüğü çalışmalar da yapılmıştır.

Gâyetü'l-ihtisâr, biçim ve içerik açısından Şâfiî mezhebinin en kıymetli eserlerinden biri kabul edilmiştir. Muhtasar bir eser olmasına rağmen eserde birçok fikhî hüküm başarılı bir şekilde sistematize edilmiştir. Ayrıca eser, fıkıh eğitimini yeni öğrenmeye başlayanlar için kolayca anlaşılan ibarelere sahiptir. Bununla birlikte *Gâyetü'l-ihtisâr*'ın eleştiriye maruz kaldığı yönleri de bulunmaktadır. Kısallığın öncelendiği muhtasar bir eser olmasına rağmen eserde ihtilaflı ifadeler yer verilmesi, bazı konuların anlatımının kitabın diğer bahislerine göre daha uzun tutulması, bahislerin anlatımında önem arz eden bazı meselelere yer verilmemesi, yer yer konuların tertibinde kopukluk yaşanması ve müellifin ibarelerinde bazen zafiyetin bulunduğu gibi eleştiriler yöneltilmiştir.

Müellifin *Gâyetü'l-ihtisâr*'da bazı fikhî tercihlerde bulunduğu tespit edilmiştir. Tespitleri arasında mezhepte muteber kabul edilenler olduğu gibi zayıf kabul edilenler de bulunmuştur. Müellif, tercihlerini bazı özgün ifadelerle “en sahih görüşe göre (في (الأصح)”, “bir görüşe göre (في قول/على قول)”, “Şâfiî'nin cedîd kavline göre (على الجديد)”,

“iki görüşten birisine göre (على أحد القولين/في أحد القولين)” ve “zayıf bir görüşte denildi ki (قيل)” gibi tabirlerle belirttiği görülmüştür.

Gâyetü'l-iẖtisâr bir mukaddime, on altı kitap ve yüz on dokuz fasıldan oluşmaktadır. Bunlar arasında müellifin kullandığı bazı özgü ifadelerden de yola çıkarak mezhepte kuvvetli kabul edilen görüşlerinden bir kısmına değinilmiştir. Müellifin eserde yer verdiği tercihleri arasından mezhepte zayıf kabul edilen otuz üç tercihi tespit edilmiştir. Bu görüşlerin tespitinde eserin şerh ve hâşiyelerinden istifade edilmiştir. Yanı sıra mezhebin zayıf ve kuvvetli kabul edilen görüşlerinin ayrıştırıldığı dönemin (tenkîh dönemi) eserleri olan Râfî ve Nevevî'nin eserlerinden karşılaştırma yapılmıştır.

Gâyetü'l-iẖtisâr, yazıldığı dönemden günümüze kadar Şâfiî mezhebinin tedrisinde ilk sıralarda okutulmuştur. Oldukça kısa ve çok rağbet gören eserlerden sayılan *el-Muhtasar*'ın çalışmamız esnasında farklı nüshalarının bulunduğu ve bu nüshalarda farklı ibarelere yer verildiği tespit edilmiştir. Bu farklılıklar yer yer eserin şerh ve hâşiyelerine de yansımıştır. Bu nedenle eserin tahkik edilmesinin ilmî açıdan önemli ve gerekli olduğunu vurgulamalıyız.

Son olarak önemine binaen çalışmanın ikinci bölümünde zikredilen müellifin fikhî tercihlerini ve Şâfiî mezhebinde kuvvet ve zayıflık açısından değerlendirilmesini gösteren iki listeyi çalışmanın ekler kısmında zikretmenin faydalı olacağını düşündük.

KAYNAKÇA

- Abdulaziz, Zeyneb. *Teysîru metni Ebî Şüca'*. Mısır: Dâru's-Selâm, 1425.
- Abdolvâhid er-Rûyânî, Ebû'l-Mehâsin Fahrulislâm Abdolvâhid b. İsmâil b. Ahmed er-Rûyânî et-Taberî. *Bahrü'l-mezheb*. thk. Târik Fethî es-Seyyid. 14 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.
- Ağır, Abdullah Mesut. "Memlûk Sultanlarının Gölgesi Altında Hilâfet Kurumu". *Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi* 10/2 (2011), 637-651.
- Alî el-Karî, Ebû'l-Hasen Nûrûddîn Alî b. Sultân Muhammed. *Mirkâtü'l-mefâtih şerhu Mişkâtü'l-mesâbih*. 9 Cilt. Beyrut; Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1422/2002.
- Ali, Muhammed İbrahim Ahmed - Abdulaziz el-Hindî, Ali b. Muhammed b. Abdilaziz. *el-Mezheb inde'l-Hanefiyye ve'l-Mâlikiyye ve's-Şâfiyye ve'l-Hanâbile*. thk. Türkî Muhammed Hâmid en-Nasr. Kuveyt: el-Va'yü'l-İslâmî, 1433.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2011.
- Apak, İlknur. *Abbâsî Devleti'nin Kuruluşu ve İlk Halife Ebû'l-Abbâs es-Seffâh Dönemi*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Arslan, Adem. *Şâfiî Mezhebinin Oluşum Sürecinde el-Büveytî ve el-Muhtasar Adlı Eseri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Atar, Fahrettin. *Fıkıh Usûlü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 16. Basım, 2020.
- Avcı, Casim. "Rûzrâverî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/281. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Aybakan, Bilal. "el-Vecîz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/587-588. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Aybakan, Bilal. "Şâfiî Mezhebi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/233-247. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Bâcûrî, İbrâhîm b. Muhammed. *Hâşiyetü'l-Bâcûrî alâ şerh İbn Kasım*. thk. Mahmud Salih Ahmed Hasan el-Hadidî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 1437.
- Bağdâdî, Ebû Mustafa. "Dirâse istikrâiyye li'l-mesâilî'd-daîfe fî metni'l-Gâye ve't-Takrîb". *Noor-book*. 27 Nisan 2024. Erişim 27 Nisan 2024. <https://www.noor-book.com.tr>
- Bağdatlı İsmâil Paşa. *Hediyyetü'l-ârifîn, esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn*. 2 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1951.
- Bağdatlı İsmâil Paşa. *Îzâhu'l-meknûn fî'z-zeyli alâ Keşfi'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Bakır, Abdulhalik - Halaçoğlu, Yusuf. "Basra". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/112-114. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Baktır, Mustafa. "Kaide". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/205-210. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Beyhakı, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Marifetü's-sünen ve'l-âsâr*. thk. Abdulmuti Emîn Kalecî. 15 Cilt. Pakistan: Câmîatü'd-dirâsâtî'l-İslâmiyye, 1412.
- Beyhakı, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkadir Ata. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım, 1423.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr el-İtkî. *el-Bahru'z-zehhâr*. thk. Mahfûzurrahmân Zeynullâh vd. 18 Cilt. Medine: Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, 1988.

- Birmâvî, İbrâhîm b. Muhammed b. Ahmed. *Hâşiye alâ şerhi'l-Gâye*. Kahire: el-Matbaatü'l-Ezheriyye, 1314.
- Bozkurt, Nebi - Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Mescid-i Nebevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/281-290. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Buga, Mustafa Dîb vd. *el-Fikhü'l-menhecî*. 3 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 14. Basım, 1434.
- Buga, Mustafa Dîb. *et-Tezhîb fî edilleti metni'l-Gâye ve't-Takrîb*. Dımaşk: Dâru'l-Mustafa, 2. Basım, 1431.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Mustafa Dîb el-Buga. 7 Cilt. Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, Dâru'l-Yemâme, 5. Basım, 1414.
- Büceyrimî, Süleyman b. Muhammed. *Tuhfetü'l-habîb alâ şerhi'l-Hatîb*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415.
- Carl, Brockelmann. *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*. çev. Muhammed Avni Abdurraûf. 6 Cilt. Mısır: y.y., bs. y., 1993.
- Câvî, Muhammed b. Ömer. *Kûtu'l-habîb Tevşîhun alâ Fethi'l-karîb*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418.
- Cemel, Süleyman b. Ömer. *Hâşiyetu'l-Cemel alâ Şerhi'l-Menhec = Futûhâtü'l-vehhâb bi-tavzîhi Şerhi Menhecî't-tullâb*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Cevherî, İsmâîl b. Hammâd. *Tâcü'l-lüga ve şihâhü'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin, 4. Basım, 1407.
- Cuma, İmâd Ali. *Teşcîru metni'l-Gâye ve't-Takrîb*. Ürdün: Dâru'n-Nefâis, 1434.
- Cüveynî, Ebû'l-Meâlî Abdulmelik b. Abdullâh. *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*. thk. Abdulazîm Mahmûd ed-Dîb. 20 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru'l-Minhâc, 1428.
- Cürcânî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf. *et-Ta'rîfât*. thk. Heyet. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403.
- Çelebi, Kâtip. *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, bs. y., 1941.
- Daşçi, Fatma. *Gâyetü'l-ihtisâr'la el-Yâkûtu'n-Nefs'in Muhteva ve Yöntem Açısından Mukayesesi*. Bingöl: Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Daşçi, Fatma. "Şâfiî Mezhebinde İhtisâr Geleneği: Gâyetü'l-ihtisâr ile el-Yâkûtu'n-Nefs Adlı Eserlerin Mukayesesi". *Van İlahiyat Dergisi* 11/19 (Aralık 2023), 38-56.
- Demîrî, Ebû'l-Bekâ Muhammed b. Mûsâ. *en-Necmu'l-vehhâc fî şerhi'l-Minhâc*. 10 Cilt. Cidde: Daru'l-Minhâc, 1425/2004.
- Desûkî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *Hâşiye ale's-Şerhi'l-kebîr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Dimyâtî, Ebû Bekr Usmân b. Muhammed Şettâ el-Bekrî ed-. *Hâşiyetü lîneti't-tâlibîn alâ halli elfâzi Fethi'l-muîn*. 4 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Feyhâ, Dâru'l-Menhel Nâşirûn, 2. Basım, 1418/1997.
- Din İşleri Yüksek Kurulu. *Fetvalar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Basım, 2018.
- Dineverî, Ahmed b. Dâvûd. *el-Ahbâru't-tuvâl*. thk. Abdulmunim Amir. Mısır: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1960.
- Durak, Havva. *IX. ve X. Yüzyıllarda Abbâsîlerde Sosyal Yapıya Genel Bakış*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

- Durmuş, İsmail vd. “Muhtasar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/57-64. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Durmuş, İsmail vd. “Nesir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/6-11. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Durmuş, İsmail vd. “Şiir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/144-161. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş‘as es-Sicistânî. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût - Muhammed Kâmil Karabelli. 7 Cilt. Beyrut: Dâru’r-Risâleti’l-Âlemiyye, 1430.
- Ebû Hafs en-Nesefî, Ebû Hafs Ömer b. Muhammed. *Tilbetü t-talebe fî l-istilâhâtî l-fikhiyye*. Bağdat: el-Matbaatü’l-Âmira, Mektebetü’l-Müsennâ, 1311.
- Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mesûd b. Muhammed b. el-Ferrâ. *et-Tehzîb fî fikhi l-Îmâm eş-Şâfiî*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Alî Muhammed Muavvid. 8 Cilt. b.y.: y.y., 1418.
- Ebû Şücâ’, Ahmed b. el-Hüseyn el-İsfahânî. *Muhtasaru Ebî Şücâ’*. Cidde: Dâru’l-Minhâc li’n-neşr ve’t-tevzî’, 2. Basım, 1426.
- Ebu’l-Fidâ, el-Melikü’l-Müeyyed İmâdüddîn İsmâil b. Alî b. Mahmûd el-Eyyûbî. *el-Muhtasar fî ahbâri l-beşer*. 4 Cilt. Mısır: el-Matbaatü’l-Hüseyniyyetü’l-Mısriyye, ts.
- Enîs, Abdulhakim. “Men müellifü kitabî l-Gâye ve’t-Takrîb”. *Mecelletü Ma’hedi l-mahtûtâtî l-Arabiyye* 51/1 (Kasım 2007), 221-234.
- Enîs, Abdulhakim. “Mete tüvüffiye’l-Kadî Ebû Şücâ el-İsfahânî el-Basrî”. *Alukah*. 20 Şubat 2023. Erişim 20 Şubat 2023. <https://www.alukah.com.tr>
- Ensârî, Hâlid b. Abdillâh Bâ-Hamîd. *el-Medhal ilâ dirâsâtî l-muhtasarât*. Hadramevt: Muessisu İttihâdi talebeti’l-ilm, 1442.
- Ensârî, Hâlid b. Abdillâh Bâ-Hamîd vd. *Şerhu Muhtasari Ebî Şücâ’*. Hadramevt: Muessisu İttihâdi talebeti’l-ilm, 1442.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. ed. Hüseyin Kahraman. İstanbul: Ensar Neşriyat, 7. Basım, 2019.
- Erkal, Mehmet - Salihoğlu, Mahmut. “Zekât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/197-209. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Ezherî, Muhammed b. Ahmed . *Tehzîbü l-luga*. thk. Muhammed İvad Murib. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai’t-Türâsi’l-Arabî, 2001.
- Ezraî, Ebû’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Hamdân b. Ahmed. *Kûtu l-muhtâc fî şerhi l-Minhâc*. thk. İd Muhammed Abdulhamîd. 12 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1437.
- Feyyûmî, Ebû’l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Hamevî. *el-Misbâhu l-münîr fî garîbi ş-Şerhi l-kebîr*. thk. Eymen Abdurrazzâk Şevvâ. Dimaşk: Dâru’l-Feyhâ, Dâru’l-Menhel Nâşirûn, 1437.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. “Hüseyin b. Ali, Sâhibüfah”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/525. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Fîrûzâbâdî, Ebû’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Yakub. *Besâiru zevi t-temyîz fî letâifi l-kitâbi l-azîz*. thk. Muhammed b. Alî en-Neccâr. 6 Cilt. Kahire: el-Meclisü’l-alâ li ş-şüûni’l-İslâmiyye, bs. y., 1416.
- Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakub. *el-Kamûsü l-muhît*. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 8. Basım, 1426.

- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *el-Vecîz*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1425.
- Gazzî, İbn Kasım. *Fethu'l-karîbi'l-müci'b fi şerhi elfâzi't-Takrîb*. thk. Mahmud Salih Ahmed Hasan el-Hadidî. Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 1440.
- Günay, Hacı Mehmet. "Nüşûz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/303-304. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkut b. Abdillâh. *Mu'cemü'l-üdebâ*. thk. İhsan Abbas. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1414.
- Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkut. *Mu'cemü'l-büldân*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 2. Basım, 1995.
- Hasan, Hasan İbrahim. *İslâm Tarihi*. çev. İsmail Yiğit. 7 Cilt. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2. Basım, 1987.
- Hasenî, eş-Şibrâvî b. Ebî'l-Meâtî el-Mısrî. *İthâfü'l-erîb bi şerhi'l-Gâye ve't-Takrîb*. Mısır: Dâru'r-Riyâde li'n-neşr ve't-tevzî, 1441.
- Hatîb eş-Şirbînî, Şems ed-Dîn Muhammed b. Ahmed eş-Şâfiî. *Mugnî'l-muhtâc ilâ marifeti meânî elfâzi'l-Minhâc*. 6 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994.
- Heyet. *el-Mevsûatü'l-fıkhiyyetü'l-Kuveytiyye*. 45 Cilt. Kuveyt: Vizâretü'l-evkâf ve's-suûni'l-İslâmiyye, 1404.
- Hısnî, Takıyyüddîn. *Kifâyetü'l-ahyâr fi halli Gâyeti'l-ihtisâr*. thk. Abdullah b. Subeyt - Muhammed Şâdî Arabş. Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 8. Basım, 1443.
- Hitti, Philip K. *Siyasi ve kültürel İslam tarihi*. 3 Cilt. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1980.
- Hîtû, Şifâ. *İmtâü'l-esmâ' fi şerhi Ebî Şücâ*. Kuveyt: Dâru'd-Diyâ, 2005.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed. *el-Musannef*. thk. Sad b. Nâsır b. Abdilaziz Ebû Habîb eş-Şeserî. 25 Cilt. Riyad: Dâru Künûzi İşbilya li'n-neşri ve't-tevzî, 1436.
- İbn Hacer el-Heytemî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed. *el-Minhâcu'l-kavîm Şerhu'l-Mukaddimetü'l-hadramiyye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420/2000.
- İbn Hacer el-Heytemî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed. *Tuhfetü'l-muhtâc fi şerhi'l-Minhâc*. 10 Cilt. b.y.: el-Mektebetü't-ticâriyye, 1357/1983.
- İbn Hallikân, Ebû'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed. *Vefeyâtü'l-ayân ve enbâü ebnâi'z-zamân*. thk. İhsan Abbas. 7 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 1994.
- İbn Kadî Aclûn, Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Abdillâh b. Abdirrahmân ed-Dımaşkî. *Umdetü'n-nüzzâr fi tashîhi Gâyeti'l-ihtisâr*. İstanbul: Ravza Yayınları, 1444.
- İbn Kâdî Şuhbe, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Ebû Bekr el-Esedî. *Bidâyetü'l-muhtâc fi şerhi'l-Minhâc*. thk. Enver b. Ebû Bekr ed-Dâğistânî. 4 Cilt. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1432.
- İbn Kadî Şuhbe, Ebû Bekir b. Ahmed Takıyyüddîn. *Tabakâtü's-şâfiyye*. thk. Abdulalîm Hân. 4 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1407.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Şihâbiddîn. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. 14 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, bs. y., ts.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 3. Basım, 1414.

- İbnu'n-Nakîb, el-Mısırî. *Umdetü's-sâlik ve uddetü'n-nâsik*. ed. Hâdimul'ilm Abdullah b. İbrâhîm. Katar: eş-Şuûnü'l-İslâmiyye, 1982.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân. *el-Muntazam fî târîhi'l-mülûk ve'l-ümem*. thk. Muhammed Abdülkadir Atâ - Mustafa Abdülkadir Atâ. 19 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân. *Sifatü's-safve*. thk. Ahmed Ali. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadis, bs. y., 1421.
- İbnü'l-Fuvâtî, Ebü'l-Fazl Kemâlüddîn Abdürrezzâk. *Mecma'u'l-âdâb fî mu'cemi'l-elkâb*. 6 Cilt. İran: Müessesetü't-tibâa ve'n-neşr, 1416.
- İbnü'l-İrâkî, Ebü Züra Veliyyüddîn Ahmed b. Abdirrahîm b. el-Hüseyn el-Kürdî el-Mihrânî. *Tahrîrü'l-fetâvî ale't-Tenbîh ve'l-Minhâc ve'l-Hâvî*. 3 Cilt. Cidde: Dâru'l-Minhâc li'n-neşri ve't-tevzi, 1432.
- İbnü's-Salâh, Ebü Amr Takıyyüddîn Osmân b. Abdurrahmân. *Şerhu müşkili'l-Vasît*. thk. Abdulmunim Halîfe Ahmed Bilâl. 4 Cilt. Riyad: Dâru Künûzi İşbiliye, 1432.
- İmrânî, Ebü'l-Huseyn Yahyâ b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim el-İmrânî el-Yemenî eş-Şâfiî. *el-Beyân fî mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*. thk. Kâsim Muhammed en-Nûrî. 13 Cilt. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1421.
- İmrîti, Nuruddîn Ebü'l-Hayr Yahyâ Şerefüddîn b. Mûsâ. *Nihâyetü't-tedrib nazmu Gâyeti't-takrib*. thk. Abdülkerîm Muhammed Cerâd. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1436.
- İndûnisî, Ahmed Nehrâvî Abdusselâm. *el-İmâmu's-Şâfiî fî mezhebihi'l-kadîmi ve'l-cedîd*. Kahire: Mektebetü's-Şebâb, 1408.
- İsfahânî, el-Kadî Ebü Şücâ Ahmed b. el-Hüseyn. *Metnu'l-Gâye ve't-Takrib el-marûfu bi Muhtasari Ebî Şücâ' fî'l-fikhi's-Şâfiî*. Kuveyt: Dâru'z-Zâhiriyye li'n-neşri ve't-tevzi, 1444.
- İşiker, Emine. *Taberânî (ö. 360/971) ve Kitâbü'l-Evâ'il Adlı Eseri*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kadî, Ebü Şücâ Ahmed el-İsfahânî. *Metnü'l-Gaye ve't-Takrib*. thk. Hâif Nebhân. Kuveyt: Dâru'z-Zâhiriyye, 1444.
- Kallek, Cengiz. "Müd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/455-457. Ankara: TDV Yayınları, 2021.
- Kallek, Cengiz. "Takıyyüddin İbn Kadî Aclûn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/100. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Kan, Kadir. *Abbâsîlerin Birinci Asrında Bağdat (145-232/762-847)*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Kara, İsmail. "“Unuttuklarını Hatırla!” Şerh ve Haşiyeye Meselesine Dair Birkaç Not". *Disiplinler Arası Çalışmalar Dergisi* 15/28 (Ocak 2010), 1-67.
- Karaman, Hayreddin. "Ayn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/257-258. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Karaman, Hayreddin vd. "Fıkıh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/1-27. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Karaman, Hayreddin. *İslâm Hukuk Tarihi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 13. Basım, 2017.
- Karataş, Fatih. "Muhtasar Fıkıh Metinlerinde Mezhepteki Tercihlere Aykırı Görüşler: Ebü Şücâ el-İsfahânî'nin el-Muhtasar'ı Örneği". *Dergiabant* 11/2 (Kasım 2023), 251-267.

- Kâsim b. Abdullâh el-Konevî, Kâsim b. Abdullâh b. Âmîr Alî el-Kunevî er-Rûmî el-Haneffî. *Enîsü'l-fukahâ fî ta'rîfâtî'l-elfâzî'l-mütedâvileti beyne'l-fukahâ*. thk. Yahyâ Hasan Murâd. b.y.: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424.
- Kavâsimî, Ekrem Yûsuf Ömer. *el-Medhal ilâ mezhebi'l-Îmâmi's-Şâfiî*. Ürdün: Dâru'n-Nefâis, 1423.
- Kaya, Mahmut. "Beytülhikme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/88-90. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Kaya, Semra. *Ağlebî Devleti ve Akdeniz'deki Faaliyetleri (800-909)*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kehhâle, Ömer Ridâ. *Mu'cemü'l-müellifin*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, bs. y., ts.
- Keş, Salih Zeki. *Ebu'l-Huseyn İbn Fâris ve es-Sâhibî Kitabı*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Koca, Ferhat. "İkrar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/38-40. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Koçak, Muhsin. "Ebû Şücâ el-İsfahânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/235-236. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Kodal, Tahir. "II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye-Irak İlişkileri ve Irak Hakkında Bilinmeyen Bir Kaynak: Ziya Karamürsel'in Irak Seyahat Notları". *Ankara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü* 40 (2009), 391-421.
- Korkmaz, Osman. *İslam Hukukunda İhtisar Geleneği*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, ts.
- Küçük, Raşit. "İsnad". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/154-159. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri vd. (ed.). *Geçmişten Günümüze Hilafet*. Ankara: İlem Yayınları, 2019.
- Küntaş, Kübra. "Abbâsî İhtilali Safhasında Hilâfet/İmâmet Konusundaki Meşrûiyyet Sağlama Çabaları". *II. Dil ve Kültür Çalışmaları Öğrenci Sempozyumu*. 5/640-651. Kayseri: Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi, 2019.
- Macit, Yahya. *Fıkıh Tarihinde İhtisar Geleneği ve İmam Tahâvî İle İmam Kudûrî'nin Muhtasarlarının Karşılaştırılması*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Makrîzî, Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkadir b. Muhammed. *el-Evzân ve'l-ekyâl eş-şeriyye*. thk. Sultan b. Heliyyîl b. Ayyid el-Mismâr. Lübnan: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1428.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî. *el-Muvatta (Rivâyetu Ebî Musab)*. thk. Beşşâr Avvâd Marûf, Mahmud Halil. 2 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1412.
- Matîrî, Türkî İsa vd. *el-Mezâhibü'l-fikhiyyetü'l-erbaa*. Kuveyt: İdâretü'l-iftâ, 1436.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed el-Basrî. *el-İknâ' fî'l-fikhi's-Şâfiî*. thk. Hıdır Muhammed Hıdır. Tahran: y.y., 1420.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed. *el-Hâvi'l-kebîr*. thk. Ali Muhammed Muavvaz - Âdil Ahmed Abdulmevcûd. 19 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419.
- Mustafa, İbrahim vd. *el-Mu'cemü'l-vasît*. 2 Cilt. y.y.: Dâru'd-Da've, ts.

- Mutarrizî, Ebû'l-Feth Nâsir b. Abdusseyyid Ebî'l-Mekârim b. Alî Burhânu'd-Dîn el-Hârzemî. *el-Muğrib fî tertîbi'l-Mu'rib*. b.y.: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-sahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Kahire: Matbaatü İsa el-Bâbî el-Halebî, bs. y., 1374-75/1955-56.
- Müzenî, Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ. *el-Muhtasar*. thk. Ebû Amr Abdullah Şerefüddîn ed-Dâğıstânî. 2 Cilt. Riyad: Dâru Medârice li'n-neşr, 1440.
- Narin, İsmail. "Bingöl Medreselerinde Fıkıh Eğitimi". *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, 9-28.
- Nesâî, Ebû Abdırrahmân Ahmed b. Şuayb. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Hasan Abdülmunim Şelebi. 12 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421.
- Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref. *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb*. 9 Cilt. Kahire: İdâratü't-tibâati'l-müniriyye, 1344.
- Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref. *Minhâcü't-tâlibîn ve umdetü'l-müftîn*. thk. İvad Kâsım Ahmed İvad. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1425.
- Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref. *Ravdatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müftîn*. thk. Zuheyr eş-Şâviş. 12 Cilt. Beyrut; Dimaşk; Amman: el-Mektebu'l-İslâmî, 3. Basım, 1412.
- Nevevî, Yahyâ b. Şeref. *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lugât*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, bs. y., ts.
- Olgun, Sibel. *Birinci Abbâsî Döneminde Kitâbet*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Öğüt, Salim. "Tavaf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/178-180. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Ömer, Amed Muhtar Abdülhamid. *Mu'cemü'l-lügâti'l-Arabiyye*. 4 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1429.
- Önkal, Ahmet vd. "Cami". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/46-56. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Öz, Mustafa. "Muhammed b. Abdullah el-Mehdî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/487-488. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Özaydın, Abdulkerim. "Nizâmiye Medresesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/188-191. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Özdemir, Mehmet Nadir. *İslâm'ın İlk Döneminde Kölelik-Abbasilerin İlk Yüzyılı*. İstanbul: Gökkubbe, 2006.
- Özdemir, Muhittin. *Şâfiî Fırû' Fıkıh Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Râfiî, Abdulkerîm b. Muhammed. *el-Muharrer fî fıkhi'l-İmâmi's-Şâfiî*. thk. Muhammed Hasan İsmail. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Râfiî, Abdulkerîm b. Muhammed. *Fethu'l-azîz fî şerhi'l-Vecîz*. thk. Ali Muhammed İvaz - Âdil Ahmed Abdulmevcûd. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417.
- Remlî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamza. *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1404.
- Safedî, Ebû's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. thk. Ahmed el-Arnaût - Türkî Mustafa. 29 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, bs. y., 1420.

- Sakkâr, Sâmî - Bozkurt, Nebî. "Müstansiriyye Medresesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 32. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Sehâvî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed. *ed-Davû'l-lâmi li-ehli'l-karni't-tâsi*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayât, bs. y., ts.
- Serkîs, Yûsuf İlyân. *Mu'cemü'l-matbûâtî'l-Arabiyye ve'l-muarrebe*. 2 Cilt. Mısır: Serkîs Matbaası, 1346.
- Silefî, Ebû Tâhir Sadrüddîn Ahmed. *Mu'cemü's-sefer*. Mekke: el-Mektebetü't-ticâriyye, bs. y., ts.
- Sitiyâvân, Edîb Rıfkî. "ed-Daîfetü fî metni'l-Gâye". *Researchgate*. 10 Aralık 2022. Erişim 10 Aralık 2022.
https://www.researchgate.net/publication/341494004_alrsalt_aldyft_fy_mtn_alghayt
- Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb. *Tabakâtü's-şâfiyyeti'l-kübrâ*. thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî - Abdulfettâh Muhammed el-Hulv. 10 Cilt. b.y.: Hicrî'l-tibâa ve'n-neşr, 2. Basım, 1413.
- Şâfî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *el-Üm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2. Basım, 1403.
- Şeker, Dursun Ali - Şener, Mehmet. "Müzdelife". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/236-240. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Şemrânî, Abdullah b. Muhammed. *el-Medhal ilâ ilmi'l-muhtasarât*. Riyad: Dâru Taybe, 1429.
- Şihâbuddîn er-Remlî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ahmed b. Hamza. *Fethu'r-Rahmân bi-şerhi Zübedi İbn Reslân*. thk. Seyyid b. Şiltût. Beyrut; Lübnan: Dâru'l-Minhâc, 1430.
- Şîrâzî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî. *el-Mühezzebe fî fıkhi'l-İmâm eş-Şâfiî*. 3 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Şîrâzî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî. *et-Tenbîh fî'l-fıkhi's-Şâfiî*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1403/1983.
- Şîrbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. *el-İknâ' fî halli elfâzi Ebî Şücâ'*. thk. Bessâm Abdülvehhâb el-Câbî. Beyrut; Lübnan: Dâru İbn Hazm, 1434.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*. thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim. 11 Cilt. Mısır: Dâru'l-Maârif, 2. Basım, 1387.
- Tâî, İbn Mâlik. *el-Elfiyye*. thk. Abdullatîf Muhammed el-Hatîb. Kuveyt: Mektebetü Dâri'l-Arûbe, 1427.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *el-Câmi'u's-sahîh*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1996.
- Tokuş, Ömer. "Fethinden Selçuklulara Kadar Nusaybin". *Iğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi* 14 (Nisan 2018), 167-201.
- Topuzoğlu, Tevfik Rüştü. "Hâşiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/419-422. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Türcan, Talip vd. *İslâm Hukuku (el kitabı)*. ed. Talip Türcan. Ankara: Grafiker, 10. Basım, 2021.
- Türkî, Abdullah b. Abdulmuhsin. *el-Mezhebü'l-Hanbelî*. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 1423.
- Veliyyüddîn el-Basîr, Ebû'l-Fadl. *en-Nihâye Şerhu metni'l-Gâye ve't-Takrîb*. thk. Zekerîyya Umeyrât. Lubnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2010.

- Yaşaroğlu, Mehmet Kâmil. “el-Muhtasar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/66-67. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Yazıcı, Nesimi. *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*. Ankara: TDV Yayınları, 16. Basım, 2017.
- Yıldız, Hakkı Dursun. “Bâbek”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/376-377. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Yıldız, Hakkı Dursun - Yetkin, Şerare. “Abbâsiler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/31-48. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Yılmaz, Fatih. “Yavuz Sultan Selim Dönemi Hilafet Telakkisi”. *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı* 4/2 (15 Aralık 2020), 54-70. <https://doi.org/10.46595/jad.775441>
- Yılmaz, Metin. “Göreceli Tarih Anlayışına Bir Örnekleme: Bağdat Kütüphanesi Gerçekten Tahrip Edildi Mi?” *Ekev Akademi Dergisi* 8/18 (2004), 319-342.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru alâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnaût. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1405.
- Zekeriyyâ el-Ensârî, Ebû Yahyâ Zekeriyyâ b. Muhammed. *el-Gureru'l-behiyye fî şerhi'l-Behcetü'l-verdiyye*. 5 Cilt. b.y.: el-Matbaatu'l-Meymeniyye, ts.
- Zekeriyya el-Ensârî, Ebû Yahyâ Zekeriyyâ b. Muhammed. *Esne'l-metâlib fî şerhi Ravdi't-tâlib*. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.
- Zekeriyya el-Ensârî, Ebû Yahyâ Zekeriyyâ b. Muhammed. *Menhecu't-tullâb fî fîkhi'l-İmâm's-Şâfiî radiyallâhu anh*. ed. Salâh b. Muhammed b. Avîde. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417.
- Zerka, Mustafa Ahmed. *el-Fıkhü'l-İslâmî fî sevhî'l-cedîd*. 2 Cilt. Dımaşk: Matbaatü Câmîatü Dımaşk, 7. Basım, 1380.
- Zerka, Mustafa Ahmed. “İslâm Hukukunda Mülk'ün Sebepleri ve Çeşitleri”. çev. Servet Armağan. *İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi* 18 (1990), 143-150.
- Ziriklî, Hayreddin. *el-Alâm*. 8 Cilt. bs.y.: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 15. Basım, 2002.
- Zühaylî, Muhammed b. Mustafa. *el-Mutemed fî'l-fıkhî's-Şâfiî*. 5 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 6. Basım, 1439.
- Zühaylî, Vehbe b. Mustafa. *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühû*. 10 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Fıkr, 4. Basım, ts.

EKLER

Ek 1: Müellifin Şâfiî Mezhebinde Kuvvetli Kabul Edilen Bazı Fıkhî Görüşlerinin Listesi*

<i>Müellifin Fıkhî Tercihleri</i>	<i>el-Muhtasar'ın Şerh ve Hâşiyeleri</i>	<i>Râfiî'nin Tercihleri</i>	<i>Nevevî'nin Tercihleri</i>
Güneşte bekletilen suyun kullanılması mekruhtur.	Bazı şartlarla kayıtlandırarak mekruh olduğunu kabul etmişlerdir.	Müellif ile aynı görüştedir.	<i>Mecmû'</i> da mekruh olmadığını, <i>Minhâc</i> 'da ise mekruh olduğunu tercih etmiştir.
Kulleteyn, esah olan görüşe göre yaklaşık olarak beş yüz Bağdat rıtlına tekabül etmektedir.	Müellifin tercihinin kuvvetli olduğunu belirtmişlerdir.	Kulleteyn için müelliften daha yüksek bir oran tespit etmiştir.	Müellife yakın bir oran tespit etmiştir.
Kişinin elinin arka avretine değmesi, cedîd kavle göre abdesti bozar.	Eserin şerh ve hâşiyelerinde müellifin tercihinin kuvvetli olduğu belirtilmiştir. Râfiî ve Nevevî de müellif ile aynı tercihte bulunmuşlardır.		
İki görüşten birisine göre saç tıraş etmek umrenin rükünlerindendir.	Eserin şerh ve hâşiyelerinde müellifin tercihinin kuvvetli olduğu belirtilmiştir. Râfiî ve Nevevî de müellif ile aynı tercihte bulunmuşlardır.		
Katl diyetinde yeterli deve bulunmadığı zaman kıymeti ödenir. Zayıf bir görüşe (قيل) göre en fazla bin dînâr veya on iki bin dirheme kadar kıymet ödenir.	Müellifin “kîle (قيل)” ifadesiyle zayıf kabul ettiği görüş, eserin şârihleri, Râfiî ve Nevevî tarafından zayıf kabul edilmektedir. Mugallaza ve muhaffe diyetin miktarı belirtilmiştir. Diyetin kıymetinin tekabül ettiği oran ne olursa olsun ödenmelidir.		
Beşinci defa hırsızlık yapan kişi zayıf kabul edilen görüşe (قيل) göre öldürülür.	Eserin şârih ve mühaşşileri, müellifin “kîle (قيل)” ile belirttiği görüşün zayıf olduğunu, kuvvetli kabul edilen görüşe göre bu kişiye tazir cezası uygulanacağını ön görmüşleridir. Râfiî ve Nevevî, müellifin kuvvetli kabul ettiği tazir cezasını mezhebin müftâ bih görüşü saymaktadırlar.		

Ek 2. Müellifin Şâfiî Mezhebinde Zayıf Kabul Edilen Fıkhî Görüşlerinin Listesi

<i>Müellifin Fıkhî Tercihleri</i>	<i>el-Muhtasar'ın Şerh ve Hâşiyeleri</i>	<i>Râfiî'nin Tercihleri</i>	<i>Nevevî'nin Tercihleri</i>
Hâcetini gideren kişinin ay ve güneşi arkasına alması mekruhtur.	Önüne alması mekruh, arkasına alması ise mekruh değildir.	Ay ve güneşe önünü ve arkasını çevirmesi mekruhtur.	Önüne alması mekruh, arkasına alması ise mekruh değildir.
Guslün farzları üçtür: Niyet, bedenün üzerinde varsa necâseti gidermek ve suyu vücudun tamamına ulaştırmak.	Guslün farzları ikidir: Niyet ve suyu vücudun tamamına ulaştırmak.	Necâseti gidermek ve hadesi kaldırmak için tek bir defa su dökmek yeterli değildir. Guslün farzı üçtür.	Necâseti gidermek ve hadesi kaldırmak için tek bir defa su dökmek yeterlidir. Dolayısıyla guslün farzı ikidir.

* Listelerde müellifin fıkhî tercihleri ve Şâfiî mezhebindeki değerlerine kısaca yer verilmiştir. *el-Muhtasar*'ın şerh ve hâşiyelerindeki değerlendirmeler, Râfiî ve Nevevî'nin tercihleriyle aynı olduğu meselelerde okuyucuya kolaylık sağlaması açısından tek tabloda bilgilendirme yapılmıştır.

Müzdelif'e'de geceleme için gusül almak sünnettir.	Sünnet olmadığını tercih etmişlerdir.	Müellif ile aynı görüştedir.	Müzdelif'e'de geceleme için gusül almak sünnet değildir.
Tavaf için gusül almak sünnettir.	Eserin şârihleri, Râfî ve Nevevî tavaf için gusül almanın sünnet olmadığını görüşünü tercih etmişlerdir.		
Akşam namazı vakti; ezan, kâmet ve beş rekat namaz ile sınırlıdır.	Eserin şârih ve mühaşşîlerinin nezdinde müellifin tercihi mercûhtur. Akşam namazı vakti kırmızı şafağın batmasına kadar devam eder. Râfî ve Nevevî de eserlerinde bu görüşü tercih etmişlerdir.		
Selamdan önce namazdan çıkmaya niyet etmek, namazın rûknüdür.	Eserin şârih ve mühaşşîlerinin nezdinde müellifin tercihi mercûhtur. Namazdan çıkma niyeti rûkn değildir. Râfî ve Nevevî de eserlerinde namazın rûknleri arasında namazdan çıkma niyetini saymamışlardır.		
Cemaatle namaz kılmanın hükmü, müekked sünnettir.	Müellifin tercihi zayıftır.	Râfî müellif ile aynı görüştedir.	Nevevî'ye göre hükmü farz-ı kifâyedir.
Ay ve Güneş tutulması namazlarında secdeler kısa tutulmalıdır.	Müellifin tercihi zayıftır. Secdelerin rukûlar gibi uzun tutulması sünnettir.	Müellif ile aynı görüşü benimsemiştir.	Secdelerin de rukûlar gibi uzun tutulması sünnettir.
Taziye, ölünün defninden sonra üç gün sünnettir.	Üç gün boyunca taziye sünnettir. Üç günün başlangıcı ölümdür, defin değildir.		
Tam mülkiyet, zekâtın vücûb şartlarındandır.	Müellif, kadîm kavli tercih etmiştir. Eserin şârih ve mühaşşîlerinin nezdinde râcih olan kavli-i cedîddir. Râfî ve Nevevî'ye göre tam mülkiyet, vücûb şartlarından değildir.		
Ortakların hayvan zekâtlarını ortaklık üzere vermeleri için hayvanlar, farklı kişiler tarafından sağlanmalıdır.	Hayvanları farklı kişilerin sağması zekâtın ortaklaşa verilmesine engel değildir. Aynı kişi de sağsa farklı kişiler de sağsa zekâtlarını ortaklaşa verebilirler.		
Şek günü oruç tutmak mekruhtur.	Eserin şârihleri, Râfî ve Nevevî'ye göre şek günü oruç tutmanın hükmü tenzihen değil, tahrîmen mekruhtur. Şek günü sebepsiz tutulan oruçlar sahîh değildir.		
Ramazan orucu kazası ile ölen kişinin her bir kazası için bir müd verilir.	Eserin şârih ve mühaşşîlerinin nezdinde müellifin tercihi zayıf kabul edilmiştir. Kuvvetli kabul edilen görüşe göre kazaya kalan her Ramazan orucu için velisi ölen kişinin yerine oruç tutar.		
Halk veya taksîr haccın vâciplerindendir.	Eserin şârihleri, Râfî ve Nevevî'ye göre halk veya taksîr haccın vâciplerinden değil, rûknlerindendir.		
Veda tavafı haccın sünnetlerindendir.	Şâfî mezhebinde tercih edilen görüşe göre veda tavafı vaciptir. Bundan dolayı terk eden kişiye kurban kesmesi (dem) gerekir. Eserin şârihleri, Râfî ve Nevevî vâcip olduğu görüşünü tercih etmişlerdir.		
Müzdelif'e'de ve Minâ'da geceleme haccın sünnetlerindendir.	Esah olan görüşe göre Müzdelif'e'de ve Minâ'da geceleme, haccın vâciplerindendir.	Müellif ile aynı görüştedir.	Bazı eserlerinde vâcip olduğunu bazı eserlerinde ise tercihte bulunmamıştır.
Hacda vâcibi terk eden kimse bir şât kesmelidir. Ona gücü yetmezse üç gün hacda ve yedi gün de memleketinde oruç tutar.	Müellife göre hacda vâcibi terk edenin cezası tertip ve takdîr üzeredir. Eserin şârihleri, Râfî ve Nevevî'ye göre ise tertip ve tadîl üzeredir. Buna göre kişinin imkânı varsa bir şât keser, buna imkânı olmazsa şâtı kıymetlendirir ve fakirlere sadaka olarak dağıtır. Eğer buna da gücü yetmezse şâtın kıymetinde her müd karşılığında bir gün oruç tutar.		

Şirket akdi, dînâr ve dirhem gibi nakit para cinsinden oluşturulmalıdır.	Şirket akdi, nakit ile geçerli olduğu gibi misli mallarda da geçerlidir. Mütakavvim olanlarda ise caiz değildir. Eserin şârihleri, Râfî ve Nevevî'nin tercihlerine göre şirket akdinin gerçekleşmesi para şart değildir.		
Vekil, müvekkilin aleyhinde izni olmaksızın ikrarda bulunamaz.	Vekil, müvekkili hakkında izni olsa da olmasa da yeni bir hak ihdas edemez. Kişinin aleyhinde hüküm verme anlamında kabul edilen ikrar vekâlet yoluyla gerçekleşemez.		
İârenin geçerli olması için iâre edilenin faydasının kalıcı olması gerekir.	Eserin şârih ve mühaşşîlerinin nezdinde iârede menfaatin kalıcı olması veya ayn olması iâreye engel değildir. Râfî ve Nevevî ise eserlerinde bu şarta değinmemişlerdir.		
Vakıf, mevcut olan (asıl) ve varlığı kesintiye uğramayan (fer*) için geçerlidir.	Başlangıçta geçerli olan vakfın sonu kesik olsa da geçerli olması görüşü tercihe şayandır. İhtilaf bulunmakla beraber varlığı kesintiye uğrama ihtimali bulunan vakıf geçerlidir. Müellifin tercihi mercûhtur.		
Kadının cinsel organı (ferc) kocasına karşı avret mahallidir.	Koca, karısının vücudunun tamamına bakabilir. Caiz olmadığını savunanların delili sahih bir hadis olsa bile kerâhete hamledilir ve esah olan görüşe göre kişi eşinin fercine bakabilir. Müellifin tercihi zayıftır.		
Koca nüşûz eden karısına önce nasihat eder, sonra yatağını ayırır. Eğer ısrar ederse onu dövebilir.	Âyette geçen nasihat, yatakları ayırma ve dövme için nüşûzun tekrarı şart değildir.	Müellif ile aynı görüştedir.	Azhar olan görüşe göre nüşûz tekrarlanmasa bile nâşize dövülebilir.
Anne ve baba nafakasının çocuklara vâcip olması için ya fakir ve kötürüm ya da fakir ve deli olmaları gerekir.	Nafakalarını elde edebilecek güçleri olsa bile anne ve baba fakir ise nafakaya hak sahibidirler. Çocukları onlara bakmakla yükümlüdürler. Fakirlikle beraber kötürüm veya deli olmaları şart değildir.		
Amden katl: Câninin cinâyeti öldürücü bir şeyle gerçekleştirmesi ve maktûlu öldürmeyi kasdetmesidir.	Amden gerçekleştirilen katilde, câninin maktûlu öldürme kastı aranmamaktadır. Cânini öldürücü bir âletle cinâyeti gerçekleştirmesi cezanın uygulanması için yeterlidir.		
Hayvanlarla cinsel ilişkinin cezası, zina yapmanın cezası ile aynıdır.	Müellifin tercihi mercûh kabul edilmektedir. Hayvanlarla cinsel ilişki sâlim fitratların kabul edemeyeceği çok çirkin bir fiildir. Bu çirkinliği ancak toplumda rezil insanlar yapar. Böylesi rezâletlerin failleri had ile engellenmez, esah olan görüşe göre tazir cezası uygulanır.		
Ehl-i bağı ile savaşılmaması için korunaklı bir alana yerleşmeleri gerekir.	Devlet yöneticisinin (imâm) ehl-i bağı ile savaşıması için onların yöneticiye itaat etmemeleri yeterli bir sebeptir. Ayrıca korunaklı bir alana yerleşmeleri şart değildir.		
Mürted olan kişiye tövbe etmesi için üç gün mühlet verilir.	Mürted kişiden tövbe etmesi istenilmesi vaciptir. Ancak mezhebin müftâ bih görüşüne göre üç gün mühlet verilmez. Eğer İslâm'a tekrar dönüş yapmazsa mürted için belirlenen ceza uygulanır.		
Kâdının yazı yazmayı bilmesi şarttır.	Yazma bilmeyen ümmî kimsenin hâkimlik yapmasını caizdir. Kâdılığın aslı olan nübüvvette bile kâtiplik şartı aranmamaktadır. Esah olana göre kâdılıkta kitâbet şart değildir.		
Velâ konusunda asabe sıralaması mirastaki ile aynıdır.	Nesebte dede kardeşe takdim edilirken mevla-i atâkada tam tersidir.	Mevla-i atâkada kardeş veya dededen hangisinin takdim edileceği ihtilâflıdır.	Mevlâ-i atâkanın kardeşi ve kardeşin oğlu dedesine takdim edilir.
Şüphe ile zifâfta bulunulan câriye iki görüşten birisine göre ümmü'l-veled olur.	Bir kimse kendi hür eşi veya ümmü'l-veledi zannederek başkasının câriyesi ile birliktelik yaşarsa ve daha sonra bu câriyeyi mülk edinirse câriye o kişinin ümmü'l-veledi kabul edilmez. Müellifin bu tercihi zayıf kabul edilmektedir.		

ÖZ GEÇMİŞ

Sadullah Şenkaya, lise mezuniyetinden ve hafızlığını tamamladıktan sonra Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 2020 yılında mezun oldu. 2021 yılında Temel İslam Bilimleri ana bilim dalında İslâm hukuku bilim dalından dersler alarak Tezli Yüksek Lisans programına başladı. 2024 yılında imam-hatip olarak görev yapmaya başlayan Sadullah, yabancı dil olarak Arapça bilmektedir.

Eğitim Bilgileri

Yüksek Lisans	İslami İlimler Fakültesi / Temel İslam Bilimleri ABD / İslam Hukuku bilim dalı / Tez dönemi
Üniversite	Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
Lisans	İlahiyat Fakültesi
Üniversite	Dicle Üniversitesi
Diyanet İşleri Başkanlığı	Hafızlık Eğitimi (2011-2013)

Yabancı Dil Bilgisi

Arapça	YÖKDİL (91,25000)
--------	-------------------

